

30к-2 / 2068

РОДНАЯ ПРЫРОДА

1975

50
2224
50

РОДНАЯ ПРИРОДА

№ 3 (21) 1975 г.

ИНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНЫ БЮЛЕТЭНЬ
ДЗЯРЖАУНАГА КАМІТЭТА САВЕТА МІНІСТРАЎ БССР
ПА АХОВЕ ПРЫРОДЫ, ПРЭЗІДЫУМАЎ
РЭСПУБЛІКАНСКІХ САВЕТАЎ БЕЛАРУСКІХ
ТАВАРЫСТВАЎ АХОВЫ ПРЫРОДЫ,
ПАЛЯЎНІЧЫХ І РЫБАЛОВАЎ, НАВУКОВАГА САВЕТА
ПА ПРАБЛЕМАХ БІЯСФЕРЫ АН БССР,
БЕЛАРУСКАГА РЭСПУБЛІКАНСКАГА САВЕТА
ПА ТУРЫЗМУ І ЭКСКУРСІЯХ

ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ДВА МЕСЯЦЫ

Год выдання чацвёрты

Рэдактар А. І. ВАРАНЦОУ

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:

П. Н. БАГДАНАУ, Л. І. БЕРДЗІЧАВЕЦ,
Д. А. БЯСПАЛЫ (адказны сакратар), Г. І. КАНЦАВАЯ,
С. А. КАНСТАНЦІНОВІЧ, І. Б. КАРДАШ, П. Р. КОРЗУН,
П. А. ЛУГАУЦОУ, М. Р. МУРАШКА, У. П. РАМАНОУСКІ,
У. П. САМСОНАУ, Б. А. САУЧАНКА, Б. І. САЧАНКА,
Л. М. СУШЧЭНЯ, В. П. ЯКУШКА.

На першай (птушанё чайкі), другой, трэцяй і чацвёртай
старонках вкладки—здымкі М. Шарая

© «Родная прырода», 1975 г.

05
210711

«НЕАБХОДНА АСАБЛІВА СКАНЦЭНТРАВАЦЬ УВАГУ НА РАЦЫЯНАЛЬНЫМ І КОМПЛЕКСНЫМ ВЫКАРЫСТАННІ ЗЯМЕЛЬНЫХ І ВОДНЫХ РЭСУРСАЎ, НА ПРАЕКТАВАННІ І БУДАЎНІЦТВЕ ТЭХНІЧНА ДАСКАНАЛЫХ АСУ-

ШАЛЬНА-УВІЛЬГАТНЯЛЬНЫХ І АРАШАЛЬНЫХ СІСТЭМ З АЎТАМАТЫЧНЫМ РЭГУЛЯВАННЕМ ВОДНА-ПАВЕТРАНАГА РЭЖЫМУ З УЛІКАМ ПЕРСПЕКТЫЎНАГА РАЗВІЦЦЯ СЕЛЬСКАГАСПАДАРЧАЙ ВЫТВОРЧАСЦІ...»

З пастановы XIV пленума ЦК КПБ «Аб мерах па далейшаму развіццю меліярацыйных работ і паляпшэнню сельскагаспадарчага выкарыстання асушаных і арашаемых зямель у калгасах і саўгасах рэспублікі».

В. ЧУВІЧКА,

начальнік Упраўлення зямельных фондаў і землеўпарадкавання МСГ БССР,

В. ЖМАКА,

намеснік дырэктара рэспубліканскага праектнага інстытута па землеўпарадкаванню, кандыдат сельскагаспадарчых навук,

Р. МАРОЗ,

галоўны спецыяліст па землеўпарадкаванню інстытута

КАБ НЕ БЯДНЕЛА КЛАДОЎКА ЎРАДЛІВАСЦІ

торфу — так называемыя мелказаліяючыя тарфянікі, у якіх запасы арганічнага рэчыва параўнаўча невялікія. Плошча ворыва на мелказаліяючых тарфяніках у рэспубліцы складае 166,2 тысячы гектараў, або амаль палавіну ўсёй плошчы ворыва на тарфяна-балотных глебах. Найбольшыя плошчы мелказаліяючых тарфянікаў выкарыстоўваюцца ў якасці ворыва ў Гомельскай, Мінскай і Брэсцкай абласцях. Іх налічваецца ў кожнай ад 44,5 тысячы да 62,5 тысячы гектараў.

ЦК КП Беларусі і Савет Міністраў БССР прапанавалі сельскагаспадарчым органам рэспублікі перагледзець структуру сельгасугоддзяў, пасеваў, планы вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі, а пры неабходнасці і спецыялізацыю гаспадарак, якія маюць асушаныя тарфянікі, з тым, каб мелказаліяючыя тарфяныя глебы паўсямесна выкарыстоўваць пад пасевы шматгадовых траў. Менавіта пры такім выкарыстанні забяспечваецца іх максімальная прадуктыўнасць і надоўга захоўваецца ўрадлівасць.

Аднак, як засведчыла зробленая ў мінулым годзе праверка, указанні дырэктарных органаў і рэкамендацыі аб правільным выкарыстанні мелказаліяючых тарфянікаў выконваюцца на месцах не ўсюды здавальняюча. У структуры пасяўных плошчаў калгасаў і саўгасаў рэспублікі ў мінулым годзе 32 працэнты мелказаліяючых тарфянікаў займалі збожжавыя культуры, 7 — прапашныя, у асноўным бульба і цукровыя буракі. Астатняя плошча была пад травамі. У Брэсцкай вобласці пасевы бульбы і цукровых буракоў на такіх глебах склалі 3,8 тысячы гектараў, у Мінскай — 3,3, у Гомельскай і Гродзенскай — па 0,4, у Магілёўскай — 0,2 тысячы гектараў.

За гэтымі сярэднімі паказчыкамі наглядзецца вялікая стрататасць выкарыстання мелказаліяючых тарфянікаў у асобных раёнах і гаспадарках. Так, летась у Брэсцкай вобласці прапашныя культуры на мелказаліяючых тарфяніках размяшчалі ў дзясці раёнах з 16, у Мінскай — у 11 з 22.

Прапашныя і збожжавыя культуры на мелказаліяючых тарфяніках у рэспубліцы высявае 191 гаспадарка на плошчы ад 10 да 50 гектараў, 194 калгасы і саўгасы — на плошчы ад 51 да 200 гекта-

раў. Такія гаспадаркі маюць рэальную магчымасць без асаблівых арганізацыйных і матэрыяльных затрат ужо цяпер выключыць пасевы прапашных і збожжавых культур з мелказаліяючых тарфянікаў. Для гэтага неабходна часткова перагледзець структуру пасяўных плошчаў, унесці некаторыя змяненні ў практыку ўнутрыгаспадарчага землекарыстання і севазвароты. Магчыма, у асобных раёнах давядзецца ўдакладніць спецыялізацыю некаторых гаспадарак.

У 12 раёнах — Ганцавіцкім, Іванаўскім, Івацэвіцкім, Кобрынскім, Лунінецкім, Маларыцкім, Пінскім, Любанскім, Салігорскім, Калінкавіцкім, Лельчыцкім і Петрыкаўскім — ворныя плошчы на мелказаліяючых тарфяніках складаюць да 50,4 працэнта ад агульнай колькасці ворнай зямлі. Пасевы збожжавых культур на мелказаліяючых тарфяніках тут займаюць ад 10 да 25 працэнтаў, а прапашных — ад 3,7 (Любанскі раён) да 6,5 працэнта (Калінкавіцкі).

У гэтых раёнах для арганізацыі рацыянальнага выкарыстання асушаных тарфянікаў неабходна зрабіць значную перабудову структуры пасяўных плошчаў і змяніць спецыялізацыю вытворчасці. Выканаць такую работу за адзін год, відавочна, немагчыма. Тут неабходны і будзе апраўдан пазатпны пераход ад наяўнай структуры вытворчасці да той, якая дыктуецца патрабаваннямі аховы зямлі і якая дазволіць паступова і поўнасцю выключыць у недалёкім будучым пасевы прапашных і збожжавых культур на мелказаліяючых тарфяніках. Вырашаць гэтую задачу давядзецца не толькі ў межах адміністрацыйных раёнаў, але і ў цэлым па абласцях, вырашаць так, каб вытворчасць сельскагаспадарчай прадукцыі па аб'ёму і асартыменту адпавядала народнагаспадарчым планам.

Аднак да гэтага часу некаторымі гаспадаркамі пакуль не зроблена неабходных практычных захадаў, накіраваных на змяненне вытворчай арыентацыі гаспадарак у памянёных вышэй раёнах. А пастанова XIV пленума ЦК КПБ па пытаннях меліярацыі і паляпшэння выкарыстання асушаных зямель патрабуе, каб «...тарфянікі з глыбінёй залягання торфу да 0,7 метра выкарыстоўваць толькі пад культурныя сенажаці і пашу».

У рэспубліцы асушана два мільёны гектараў зямлі. З іх больш як 795 тысяч гектараў — тарфянікі. На плошчы 334,4 тысячы гектараў яны выкарыстоўваюцца ў якасці ворнай зямлі. 318,8 тысячы гектараў — сенажаці. Звыш 142 тысяч гектараў ператвораны ў пашу.

Тарфянікі — найбагацейшая кладоўка ўрадлівага арганічнага рэчыва, якое назапасіла прырода за доўгія стагоддзі. Таму ў наш час, калі сельская гаспадарка пераходзіць на інтэнсіўныя метады вытворчасці, трэба як мага больш разумна выкарыстоўваць гэтае багацце. Шчодрая кладоўка, якая дае высокія ўраджай, не павінна аказацца спустошанай.

А трывожыцца ёсць падставы. Навуковыя даследаванні, а таксама гаспадарчыя назіранні сведчаць, што асушаныя тарфянікі ў працэсе эксплуатацыі «зношваюцца». У сувязі са змяненнем воднафізічных уласцівасцей глебы арганічнае рэчыва, якое з'яўляецца асноўным носьбітам урадлівасці, распадаецца, і глеба паступова мінералізуецца.

Інтэнсіўнасць гэтага працэсу ў значнай ступені залежыць ад характару гаспадарчага выкарыстання тарфянікаў. Там, дзе вырошчваюцца бульба, цукровыя буракі і іншыя прапашныя культуры, мінералізацыя адбываецца больш хутка. Вырошчванне ж на тарфяніках траў гэты працэс значна замаруджвае.

У мінулыя гады бульба і караняплоды амаль паўсямесна размяшчаліся на тарфяна-балотных глебах. Гэта апраўдалася гаспадарчай неабходнасцю: калгасы і саўгасы атрымлівалі абмежаваную колькасць мінеральных угнаенняў. Цяпер жа, калі хімічная прамысловасць няспынна нарошчвае тэмпы вытворчасці ўгнаенняў і забяспечанасць імі набліжаецца да аптымальнай, вызначальнай рысай гаспадарчага выкарыстання меліяраваных тарфяна-балотных глеб павінны стаць ашчаднаы адносіны да гэтых зямель, разумнае выкарыстанне іх высокіх патэнцыяльных магчымасцей.

Асабліва гаспадарлівыя адносіны патрабуюць асушаных тарфяна-балотных глебы з неглыбокім (да метра) заляганнем

БЭЗ

Фота М. ШАРЯЯ

ЦЮЛЬПАНЫ

ГЛЕБА — КАМПАНАНТ БІЯСФЕРЫ

В. ЕУЦІХЕВІЧ,
дацэнт Магілёўскага педінстытута,
кандыдат геаграфічных навук, удзельнік
X Міжнароднага кангрэса глебазнаўцаў

Восенню мінулага года ў Маскве ва ўніверсітэце на Ленінскіх гарах адбыўся X Міжнародны кангрэс глебазнаўцаў. Ён сабраў каля 2,5 тысячы вучоных з 68 краін свету.

Кангрэс склікала Міжнароднае таварыства глебазнаўцаў, якое заснавана ў 1924 годзе. Цяпер членамі гэтага таварыства з'яўляюцца вучоныя больш як 90 краін свету. Арганізацыя вырасла ў буйнейшы міжнародны навуковы саюз. Кангрэсы, канферэнцыі і сімпозіумы таварыства склікае з мэтай абмену вопытам даследчай работы, развіцця міжнароднага супрацоўніцтва вучоных.

За 50 гадоў глебазнаўцы дасягнулі значнага прагрэсу ў розных галінах ведаў аб глебе. Як адзначалі многія замежныя вучоныя, у гэтым немалую ролю адыгралі ідэі рускай глебава-генетычнай школы, якія былі закладзены В. В. Дакучаевым і развіты ў працах Н. М. Сібірцава, К. Д. Глінкі, К. К. Гедройца, Б. Б. Палынава, Д. Н. Пранішнікава, В. Р. Вільямса, Л. І. Прасолава і іншых, а таксама глебазнаўцаў Амерыкі, Англіі, Францыі, Германіі, Венгрыі.

На кангрэсе было зроблена шмат дакладаў, у якіх ішла гутарка аб новых дасягненнях глебазнаўчай навукі. Дружалюбнасць і шчыры довер былі характэрнай рысай размоў прадстаўнікоў розных краін па актуальных праблемах.

Аднак не толькі аб дасягненнях гаварылі вучоныя. Амаль у кожным дакладзе гучала трывога за лёс глебавага покрыва нашай планеты. Падстаў для такіх меркаванняў больш чым дастаткова: 6—7 мільёнаў гектараў штогод, або 10 гектараў кожную мінуту адводзіцца для несельскагаспадарчых мэт.

У многіх краінах каштоўныя ўгоддзі адводзіцца пад населеныя пункты і прамысловае будаўніцтва. Асабліва стыхійна развіваецца гэты працэс у капіталістычных краінах. Так, напрыклад, у ЗША, дзе ўжо каля 73 мільёнаў гектараў занята населенымі пунктамі, дарогамі і іншымі збудаваннямі, кожны год разбураецца эрозія і траціцца пад забудову 800 тысяч гектараў. Да 60 працэнтаў зямельнага фонду ЗША мае патрэбу ў меліярацыі, аховы і ва ўзнаўленні прадуктыўнасці. Велізарныя плошчы пад забудовамі ў Францыі і іншых краінах Еўропы. Восем дзесятых паверхні Мадагаскара пакутуюць ад суровай эрозіі. Да таго ж, сур'ёзныя змяненні ў глебе выклікаюць адходы гарадоў, прамысловасці, сельскай гаспадаркі: на паверхню глебы штогод трапляе каля 5 мільярдаў тон выкапняў, 32 мільярды кубаметраў індустрыяльных сцэкаў, 250 мільёнаў тон пылу, 70 мільёнаў тон таксічных газападобных рэчываў і інш.

На жаль, і ў нашай краіне надараюцца выпадкі, калі зямля і ахова яе ад эрозіі не вызначаюцца дасканаласцю. Напрыклад, у БССР каля 1,7 мільёна гектараў (кожны дванаццаты гектар) па розных прычынах не выкарыстоўваюцца ў сельскай гаспадарцы. Сюды адносяцца пяскі, балоты, плошчы, занятыя кус-

тоўем, і інш. На гэтых землях варта было б размяшчаць прамысловыя і іншыя аб'екты. Для гэтай мэты такой зямлі хапіла б, па крайняй меры, на 150 гадоў, калі ўлічыць, што для несельскагаспадарчых патрэб у нашай рэспубліцы адводзіцца за год каля 10 тысяч гектараў.

Згодна з вывадамі вучоных заходніх краін, да двухтысячнага года земляробства планеты страціць яшчэ 650—700 мільёнаў гектараў зямлі. А праз стагоддзе, калі сучасныя тэмпы адваднення зямельных угоддзяў захавуюцца, то іх плошча скароціцца да аднаго мільярда гектараў. Такія страты зямлі наўрад ці дапусціць чалавецтва. Сацыялістычнае грамадства вырашае праблему аховы і рацыянальнага выкарыстання зямельных рэсурсаў як умову стварэння дабрабыту чалавецтва.

Яшчэ да нядаўняга часу вучоныя свету не надавалі гэтай праблеме такога вялікага значэння, як цяпер. Аднак змяненні ў сусветным балансе кіслароду і вуглекіслаты, памяншэнне запаса біялагічна чыстай вады прымусілі вучоных звярнуць асабліваю ўвагу на ролю глебавага покрыва як на неад'емны кампанент біясферы.

Цяпер устаноўлена, што асноўныя працэсы, якія вызначаюць нармальную дынаміку біясферы, абавязаны паступленню касмічнай сонечнай энергіі і фотасінтэзу. Фотасінтэз звязвае гэтую энергію — узнікае арганічнае рэчыва, якое ствараецца раслінным покрывам нашай планеты. Але за дэталлямі гэтага важнейшага працэсу застаецца ў цяні велізарная роля глебавага покрыва. Фотасінтэз, які ажыццяўляюць расліны на сухазем'і, зусім немагчымы без нармальнага экалагічных абставін і перш за ўсё без глебавага покрыва.

Гэтае новае разуменне ролі глебы на планеце, якое бярэ свой пачатак у працах Дакучаева і Вярнадскага, склалася, аднак, у апошнія 5—7 гадоў. Глебавае покрыва сухазем'я, планетарная роля якая ахарактарызуецца тут вельмі сціпла, пад уплывам гаспадарчай дзейнасці чалавека разбураецца, дэградуе з усё ўзрастаючай хуткасцю.

Вядома, адвадненне зямлі з развіццём індустрыялізацыі і ростам гарадоў у пэўнай меры непазбежна. Але працэс бяздумнага выкарыстання зямлі, што выклікае дэградацыю глебы, павінен быць спынены, а разбураныя ўгоддзі неабходна меліяраваць і вярнуць у сельскагаспадарчы абарот.

Тэорыя і практыка карэннага паляпшэння глебы, кіравання працэсамі, якія ў ёй адбываюцца, у спалучэнні з рацыянальным выкарыстаннем угнаенняў, высокапрадуктыўных раслін і іншымі мерамі адкрываюць рэальныя перспектывы для падваення і нават патраення агульнай вытворчасці прадуктаў харчавання і біялагічнай сыравіны ў свеце пры адначасовам захаванні і паляпшэнні навакольнага асяроддзя.

Аднак цяжкасці барацьбы за захаванне нармальнага параметраў біясферы і навакольнага асяроддзя нельга зменшыць. Сацыяльна неадасканаласць свету, адсталасць культуры, навукі і гаспадаркі, атрыманыя ў спадчыну шматлікімі

краінамі, класавая няроўнасць, валютныя крызісы, спекуляцыя на ваганні цэн, ваенныя падазрэнні, ачагі вайны — усё гэта вельмі ўскладняе развіццё навукі, затрымлівае агульны працэс чалавецтва, адцягвае велізарнейшыя сумы сродкаў ад вырашэння праблем навакольнага асяроддзя.

Уцягненне новых зямель у культуру — гэта складаная комплексная праблема, якая закранае не толькі пытанні непасрэдна звязаныя з выкарыстаннем таго ці іншага ўчастка зямлі, але і праблемы біясферы ў цэлым, праблемы ўзаемаадносін чалавека і асяроддзя, у якім ён жыве. Нельга паспешліва, без навуковага аналізу і дакладнага прагнозу вырашаць такія пытанні, як, напрыклад, масавая высечка лесу, затапленне пойм пры стварэнні буйных вадасховішчаў. Неабходна ведаць, у якіх межах дапушчальна шырокае асушэнне балот, каб не парушаць прыроднага рэгулятара воднага рэжыму прылеглых тэрыторый. Трэба ведаць, якія аптымальныя судасносіны павінны быць паміж полем, лугам, лесам і населенымі пунктамі, якія культуры найбольш поўна можа прыняць прыродны патэнцыял той ці іншай глебы і г. д.

Сучаснае высокаінтэнсіўнае земляробства апраецца на цяжкую хуткаходную машынную тэхніку, на дадатковае арашэнне і рэгуляванне грунтавых вод, на высокія нормы ўгнаенняў (на гектар да 300—350 кілаграмаў азоту, фосфару і калію ў адзінках дзеючага рэчыва) і прымяненне гербіцыдаў. Гэтыя нормы хімічных рэчываў не заўсёды праходзяць бяспследна для глебы. Асабліва калі яны выкарыстоўваюцца няўмела або няправільна. Біягеахімія глебы іншы раз моцна парушаецца. Глеба траціць структуру, робіцца шчыльнай і малапранікальнай. У выніку парушаецца яе паветраны рэжым. Часам развіваецца высокая шчолачнасць або кіслотнасць, а то і засаленне.

Насыціць ворны пласт пажыўнымі рэчывамі, што неабходны для развіцця раслін, — гэта яшчэ не вырашэнне праблемы павелічэння ўраджайнасці сельскагаспадарчых культур. Трэба забяспечыць для іх найбольш аптымальны паветраны і водны рэжымы за кошт арашальных і асушальных мерапрыемстваў.

Далейшае развіццё навукі аб глебе залежыць ад шырокага міжнароднага супрацоўніцтва вучоных усіх краін свету. Стварэнне міжнароднай глебавай карты свету паказала, што такое супрацоўніцтва можа быць пладатворным. Нягледзячы на наяўнасць шматлікіх навуковых школ і напрамкаў у сусветным глебазнаўстве, вучоныя змаглі пераадолець прыватныя рознагалосці і прыйсці да агульнага выніку. Паглыбленне супрацоўніцтва вучоных у рамках Міжнароднага таварыства глебазнаўцаў дапаможа вырашыць шматлікія складаныя тэарэтычныя і практычныя праблемы глебазнаўства ў больш сціслыя тэрміны, чым тады, калі б іх вырашала кожная краіна паасобку. Краінам, якія толькі ўступаюць на шлях індустрыяльнага развіцця, сусветны вопыт дазволіць вырашыць праблемы рацыянальнага выкарыстання і аховы глебы без істотных выдаткаў на фундаментальныя даследаванні.

З КОЖНЫМ годам павялічваюцца тэмпы меліярацыйных работ у рэспубліцы. І калі некалькі гадоў назад яны нашліся ў асноўным на Палессі, дык цяпер рокат магутнай тэхнікі чуцен на балотах Віцебскай, Магілёўскай і Гродзенскай абласцей. Чалавек аддавае ў дрыгвы ўрадлівыя землі.

З гэтай прычыны ўсё часцей і часцей чуюцца галасы: што будзе з рэкамі? Людзі даўно заўважылі, што ба-

САЮЗ

лота заўсёды было ў цеснай дружбе з ракой. У патрэбны час яно, нібы губка, падсілкуе блакітную стужку жыватворнай вільгацю, папоўніць яе водныя рэсурсы. Настаў час вырашыць праблему зберажэння рэк, і адначасова трэба атрымаць з меліяраваных зямель высокія ўраджай.

Не так даўно інстытут «Белгірводгас» скончыў складанне праектна-каштарыснай дакументацыі на асушэнне забалочаных і пераўвільготненых зямель у басейне ракі Бярэзіна. Упершыню ў практыцы водагаспадарчага будаўніцтва рэспублікі ясна сфармуляваны адказ на гэтае складанае пытанне: гутарка ідзе аб комплексным выкарыстанні зямельна-водных рэсурсаў басейна Бярэзіны. Трэба адзначыць, што над гэтым працавалі дзесяткі навукова-даследчых інстытутаў, самыя розныя міністэрствы і ведамствы. Распрацавана і складзена схема ўсяго басейна ракі ад вярхоўя да вусця. Зроблены падрабязныя разлікі вядзення работ у Віцебскай, Мінскай, Магілёўскай і Гомельскай абласцях. Не пакінуты без увагі нават самыя маленькі прыток. Словам, дадзены ясны і вычарпальны адказ на пытанне: якім чынам зберагчы ад абмялення раку і прымусяць балота працаваць на сельскую гаспадарку.

Цікавыя статыстычныя звесткі прыводзіць Цэнтральны НДІ комплекснага выкарыстання водных рэсурсаў: Беларусь адносіцца да зоны дастатковага ўвільгатнення. У рэспубліцы шмат рэк, азёр і падземнай вады, і пры ўсім гэтым забяспечанасць воднымі рэсурсамі на душу насельніцтва, нават з улікам вады, якая прыходзіць па рэках з суседніх тэрыторый, у тры разы ніжэйшая, чым у сярэднім па краіне.

Трэба ўлічыць, што асноўным водакарыстальнікам у перспектыве будзе сельская гаспадарка. Плошча асушаемых зямель у вадазборы Бярэзіны — каля трохсот тысяч гектараў. Толькі на ўвільгатненне сельгасугоддзяў

спатрэбіцца каля 260 мільёнаў кубаметраў вады ў год.

Галоўнымі накіпальнікамі вільгаці будуць вадасховішчы і калгасна-саўгасныя сажалкі. Вясоной і ўвосень лішкі вады будуць збірацца ў 31 буйным вадасховішчы з агульнай плошчай люстра каля 32 тысяч гектараў. Яны будуць закальцаваны са 150 сажалкамі з плошчай люстра каля васьмі тысяч гектараў. Толькі ў Барысаўскім раёне плануецца пабудаваць пяць вадасховішчаў.

Узнікла праблема, звязаная з затопленнем велізарнай тэрыторыі. Але і яна паспяхова вырашана. Большасць натуральных азёр мелкаводныя, і з пункту гледжання прамысловай здабычы рыбы яны цяпер не ўяўляюць каштоўнасці. Таму такія азёры паглыбляцца і будуць аб'яднаны сеткай каналаў з вадасховішчамі і ракой. Гэта дазволіць рэзка ўзняць узровень вады ў азёрах, палепшыцца іх санітарны стан.

Так, рэчку Усяжа плануецца закальцаваць з возерам Вялікае, стварыўшы на іх базе поўнасістэмную рыбную гаспадарку «Усяжа» пад Смалявічамі са штогадовай здабычай рыбы 15 тысяч цэнтнераў. Затопленне малапрадуктыўных зямель абпал рэчкі Бобр дасць магчымасць пабудаваць вадасховішча і рыбгас «Захараўка».

ЗЯМЛІ

Вырашаны ляс і азёр Вяхава, Усол, Плаўцы ў Бабруйскім раёне, якія таксама за кошт ракі-«донара» папоўняцца вадою і будуць служыць для развядзення рыбы. Аналагічным чынам плануецца выратаваць ад абмялення і возера Палік у Барысаўскім раёне.

У Барысаўскім, Лагойскім, Бабруйскім, Светлагорскім, Асіповіцкім і іншых раёнах з'явіцца новая галіна гаспадаркі — сажалкавае рыбаводства. На базе створаных чалавекам, шасці буйнейшых рыбгасаў штогод будзе здабывацца каля 100 тысяч цэнтнераў таварнай рыбы. На 220 гектарах размесціцца рыбарзводны завод «Васілевічы», які будзе асноўным пастаўшчыком малявак каштоўных парод.

Правядзенне такіх меліярацыйных работ рэзка ўздыме эканоміку сельскай гаспадаркі. Большасць калгасаў і саўгасаў будуць мяса-малочнага кірунку. На адваяваных у балот землях плануецца стварыць чатыры новыя саўгасы. Большасць сельгасгаспадарчых угоддзяў будзе арашэцца пры дапамозе самых сучасных дажджавальных устаноўак тыпу «Фрэгат» і «Валжанка». Каб зберагчы вадаёмы ад

забруджвання, праектуюцца сотні розных ачышчальных збудаванняў.

Меліярацыя зямель у басейне Бярэзіны дазволіць значна пашырыць контурнасць палёў гаспадарак, на якіх высокаэфектыўна можна будзе выкарыстоўваць сучасную тэхніку. Пры дапамозе дамб і магутных помпавых станцый урадлівыя пойменныя землі будуць захаваны ад разліваў рэк у час паводак.

Меліярацыйныя мерапрыемствы з'яўляюцца, вядома, не ўсю тэрыторыю. Пакідаюцца ў натуральным стане Бярэзінскі запаведнік і большая частка лясоў.

Бярэзіна і некаторыя яе прытокі ў мінулым выкарыстоўваліся рачным транспартам. Праект ставіць задачу аднавіць тут рачное суднаходства. Для ажыццяўлення такіх мерапрыемстваў Бярэзіна будзе паглыблена і пашырана, а найбольш звілістыя месцы выпраменьны. Пры дапамозе падпорных гідратэхнічных збудаванняў — шлюзаў будзе павышан узровень вады. Такім чынам, ад Барысава да вусця Бярэзіны змогуць курсіраваць вялікія рачныя судны. Гідратэхнічныя збудаванні зробяць, напрыклад, суднаходнымі рэкі Гайна і Бобр на адлегласці некалькіх дзесяткаў кіламетраў.

Ажыццяўленне праекта меліярацыі басейна ракі Бярэзіны дасць магчымасць для далейшага развіцця многіх галін гаспадаркі. На маляўнічых берагах рэк і вадасховішчаў адкрыюцца новыя дамы адпачынку і турбазы. У гарадскіх населеных пунктах і вёсках праект прадугледжвае будаўніцтва водаправоднай сеткі і каналізацыі. Па асушаных масівах на сотні кіламетраў працягнуцца новыя ніткі добраўпарадкаваных шасейных дарог.

Усё гэта патрабуе велізарных капітальных укладанняў, якія вылічваюцца мільёнамі рублёў. Падлічана, што ўсе выдаткі на будаўніцтва акупяцца за

І ВАДЫ

кошт прыросту сельгасгаспадарчай прадукцыі і рыбаводства меней чым за сем гадоў.

Чалавек будзе кіраваць водным рэжымам велізарнай меліяраванай тэрыторыі. У патрэбны час вільгаць лёгка можна будзе падаць з вадасховішчаў на палі або папоўніць ёю раку і прытокі. Лесаахоўныя палосы назаўсёды закрываюць шлях воднай і ветравай эрозіі. Глеба і вада пачнуць працаваць на народную гаспадарку.

У. А. ЛЬГЕРЧЫК,
інжынер

ВОДНЫЯ РЭСУРСЫ. ІХ ПЛАНАВАННЕ І ВЫКАРЫСТАННЕ

А. БЯЛЯЕУ,
намеснік міністра меліярацыі
і воднай гаспадаркі БССР

Адным з найбольш важных аспектаў рацыянальнага выкарыстання водных рэсурсаў краіны і нашай рэспублікі з'яўляецца праблема іх уліку і перспектывага планавання выкарыстання.

Наша рэспубліка параўнаўча багатая на ваду. Па яе тэрыторыі працякае больш як 3 тысячы рэк. У паўночнай частцы шмат азёр. Сумарны гадзавы запас паверхневай вады перавышае 57 кубічных кіламетраў. З іх 36,5 кубічнага кіламетра фарміруецца ў межах рэспублікі. На кожнага жыхара Беларусі прыпадае 4 тысячы кубаметраў вады ў год, або 11 кубаметраў у суткі.

У цэлым Беларусь знаходзіцца ў адносна спрыяльных умовах і па запасах падземнай вады. Рэспубліка валодае 0,8 працэнта яе саюзных запасаў. Лепш за іншых падземнай вадой забяспечаны Мінская, Віцебская і Гродзенская вобласці, амаль удвая менш — Брэсцкая і Гомельская.

Запасы вады, здавалася б, не павінны быць прычынай для нейкіх трывог. Але такі падыход да справы будзе памылковы, бо асобныя раёны Беларусі ўжо сёння адчуваюць недахоп у чыстай вадзе, што вымушае нас праводзіць складаныя водагаспадарчыя мерапрыемствы, звязаныя з перакідваннем сцёку рэк з аднаго басейна ў другі, будаўніцтвам буйных рэгулюючых ёмістасцей.

У гэтых умовах навукова абгрунтаванае размеркаванне вады паміж водакарыстальнікамі з улікам першаступеннага задавальнення пітных і бытавых патрэб насельніцтва, аховы вады ад забруджвання і знясілення яе крыніц можна забяспечыць толькі на аснове планаў комплекснага выкарыстання водных рэсурсаў і адзінай сістэмы дзяржаўнага ўліку па колькасных і якасных паказчыках. Нездарма «Асновы Воднага заканадаўства ССРС і саюзных рэспублік», Пастанова ЦК КПСС і Савета Міністраў ССРС «Аб узмацненні аховы прыроды і паляпшэнні выкарыстання прыродных рэсурсаў» прадугледжваюць вядзенне дзяржаўнага ўліку вод і іх выкарыстанне па адзінай для ССРС сістэме.

У адпаведнасці з пастановай ЦК КПБ і Савета Міністраў БССР аб узмацненні аховы прыроды і паляпшэнні выкарыстання прыродных рэсурсаў рэспублікі ўлік вады і вядзенне дзяржаўнага воднага кадастра на тэрыторыі Беларусі ўскладзены на Галоўнае ўпраўленне гідраметэралагічнай службы пры Савецкім Міністраў БССР сумесна з Упраўленнем геалогіі пры Савецкім Міністраў БССР (па раздзелу падземнай вады) і Дзяржкамітэтам Савета Міністраў БССР па ахове прыроды (па раздзелу ўліку выкарыстання вады).

Гэтыя органы правялі ўжо некаторую падрыхтоўчую работу: рыхтуецца пералік прадпрыемстваў і іншых аб'ектаў, якія будуць прадстаўляць справадачы па выкарыстанню вады. Праведзена шыфроўка паверхневых водных крыніц. Сёлета будуць выконвацца работы па шыфроўцы падземных вод. Але га-

лоўным недахопам у гэтай важнай справе з'яўляецца адсутнасць належнага першапачатковага ўліку. У цяперашні час большасць збудаванняў, пры дапамозе якіх бяруць чыстую ваду і скідваюць сцёкі, не абсталявана вадамернымі прыборамі і гідраметрычнымі прыстасаваннямі. Практычна ўсе збудаванні для скідвання сцёкаў не маюць апаратуры для рэгістрацыі іх фізічных уласцівасцей і хімічнага саставу. На прадпрыемствах, дзе ўлік водаспажывання вядзецца па заводскіх характарыстыках помпавых устаноў, не заўсёды рэгіструюцца фактычны час і рэжым работы гэтых устаноў. Таму ў звестках аб водаспажыванні і асабліва ў ацэнцы безваротных страт вады памылкі дасягаюць 40 і больш працэнтаў. Яны, вядома, прыводзяць да розных вывадаў ацэнкі водазабеспечанасці асобных раёнаў, да распрацоўкі недакладных мерапрыемстваў па размеркаванню водных рэсурсаў.

Між тым, работа ў міністэрствах і ведамствах, на прадпрыемствах і ў арганізацыях па забяспячэнню выканання пастановы па частцы ўліку вады праводзіцца нездавальняюча. Многія арганізацыі наогул не ўдзяляюць увагі гэтай важнай справе і часам не маюць ніякага ўяўлення аб ступені выкарыстання водных рэсурсаў на сваіх прадпрыемствах. Дзе ўжо тут гаварыць аб рацыянальнасці выкарыстання вады і выкананні мерапрыемстваў па ахове яе ад забруджвання.

Таму першаступеннай задачай з'яўляецца забяспячэнне ў найкарацейшы тэрмін устанавлення на ўсіх збудаваннях, якія забіраюць і скідваюць ваду, гідраметрычнага абсталявання (расходамераў, узроўнемераў, гідраметрычных латакоў) і апаратуры для вызначэння якасці сцёкавай вады хаця б па асноўных паказчыках. Без гэтага нам нельга гаварыць аб паспяховым вырашэнні важнай народнагаспадарчай праблемы, якой з'яўляецца ўлік і размеркаванне водных рэсурсаў.

У сучасных умовах асаблівае значэнне набывае ўменне вызначыць перспектывыя патрэбы галін народнай гаспадаркі ў вадзе. У супастаўленні з наяўнымі запасамі гэтыя патрэбы прадвызначаюць найбольш эканамічныя рашэнні развіцця асобных галін і правядзення водагаспадарчых мерапрыемстваў у сістэме народнай гаспадаркі ў цэлым. Вось чаму ўвядзенне ў народнагаспадарчы план пытанняў развіцця воднай гаспадаркі мае такое велізарнае значэнне.

Праблема рацыянальнага выкарыстання водных рэсурсаў і распрацоўкі эфектывых мер па іх ахове ад забруджвання на парадак дня паўстала не сёння. Ужо ў 1965 годзе была распрацавана «Генеральная схема комплекснага выкарыстання і аховы водных рэсурсаў ССРС», у якой разгледжаны пытанні на перыяд да 1985 года. Схема з'яўлялася першай спробай планавання на аснове навукова-тэхнічнага аналізу водагаспадарчых мерапрыемстваў па ўсіх галінах народнай гаспадаркі. Яна адыграла важную ролю ў развіцці водагаспадарчага будаўніцтва і рацыянальнага выкарыстання водных рэсурсаў. Аднак інтэнсіўнае развіццё прамысловасці і сельскай

гаспадаркі рэспублікі ў гэтай пяцігодцы ўнесла сур'ёзныя карэктывы ў выкарыстанне водных рэсурсаў. Аб'ём водаспажывання значна вырас па ўсіх галінах народнай гаспадаркі, змянілася размяшчэнне прадукцыйных сіл рэспублікі, з'явіліся новыя галіны вытворчасці з павышаным спажываннем вады. У сувязі з гэтым схема патрабуе перапрацоўкі.

Былі распрацаваны і іншыя перспектывыя матэрыялы, як, напрыклад, праект Вілейска-Мінскай воднай сістэмы, некаторых вадасховішчаў на Палессі. Але праблема захавання чысціні і высокай якасці прыроднай вады, аховы яе крыніц ад знясілення ўяўляе адну з актуальнейшых і складанейшых задач нашага часу. Вырашыць яе асобнымі водагаспадарчымі і водаахоўнымі мерапрыемствамі не прадстаўляецца магчымым. Патрэбен комплекс мер, які ахопліваў бы ўвесь басейн у цэлым, усе этапы фарміравання прыродных вод. Трэба для кожнага рачнога басейна распрацаваць навукова абгрунтаваныя схемы выкарыстання і аховы водных рэсурсаў, а таксама іх прыродных комплексаў, уключаючы арганізацыю вадабору, распрацоўку водаахоўных мерапрыемстваў, у тым ліку комплексу збудаванняў па ачыстцы, даачыстцы і утылізацыі сцёкаў. У такіх схемах павінны быць прадугледжаны мерапрыемствы па ахове прыроднай вады ад паступлення пестыцыдаў, мінеральных угнаенняў, скідвання ў вадаёмы сцёкаў, якія ўтрымліваюць таксічныя для біяцэнозаў рэчывы. Вось асноўныя задачы, якія павінны быць вырашаны пры доўгатэрміновым прагназіраванні развіцця воднай гаспадаркі рэспублікі.

У 1973 годзе навуковымі і праектнымі арганізацыямі рэспублікі распрацаваны прагноз выкарыстання водных рэсурсаў да 2000 года. Аналіз паказвае, што ў наступныя дзесяцігоддзі водаспажыванне будзе інтэнсіўна ўзрастаць, і мы будзем мець некаторы дэфіцыт паверхневай вады, які можа быць пакрыты толькі за кошт стварэння штучных ёмістасцей.

У плане перспектывага распрацоўкі гэтых пытанняў важным мерапрыемствам з'яўляецца стварэнне схем комплекснага выкарыстання і аховы водных і зямельных рэсурсаў, у якіх поруч з іншымі важнымі пытаннямі разглядаецца стварэнне вадасховішчаў і сажалак у асноўным для акумуляцыі веснавога сцёку.

Ужо распрацаваны схемы па рацэ Бярэзіна і пяці яе прытокаў (Уша, Гайна, Бобр, Ольса, Поня), па Палессю і пяці лакальных вадазборах (Ясельда, Віць, Тур'я, Ненач, Арэса, Гарынь), па Дзясне і чатырох рэках у вадазборы Нёмана (Уша, Уса, Зяльвянка, Свіслач), а таксама па Заходнім Бугу. У стадыі распрацоўкі знаходзіцца схема Заходняй Дзвіны, Сожа, Прыпяці і Нёмана. Да канца дзесятай пяцігодкі гэтымі схемамі плануецца ахапіць усю тэрыторыю рэспублікі. Завяршэнне работы дасць магчымасць рацыянальна выкарыстоўваць нашы водныя рэсурсы, захаваць важныя народнагаспадарчыя аб'екты і зрабіць абгрунтаваныя прагнозы па выкарыстанню вады на больш аддаленую перспектыву.

СЦЁКАВУЮ ВАДУ — НА АРАШЭННЕ

І. ЯЦУК,

загачык гідрахімлабараторыі Мінскай абласной інспекцыі Дзяржкамтэта СМ БССР па ахове прыроды

Вялікую цікавасць ва ўмовах Беларусі ўяўляе выкарыстанне вытворчых сцёкаў крухмальных і спіртавых заводаў для арашэння палеткаў калгасаў і саўгасаў. Неабходнасць вырашэння гэтага пытання дыктуецца не толькі інтарэсамі сельскай гаспадаркі. Такое выкарыстанне сцёкаў забяспечвае надзейную ахову водных крыніц ад забруджвання. Яно выгаднае для прадпрыемстваў і бяшкоднае для прыроды.

Выдаткі на будаўніцтва і асваенне сістэм арашэння палеткаў сцёкавай вадой, як правіла, не перавышаюць выдаткаў на звычайныя арашальныя сістэмы з чыстай вадой. Спосаб гэты каштоўны тым, што ў глебу разам з вадой уносяцца асноўныя элементы харчавання раслін — азот, фосфар, калій, а таксама мікраэлементы, якія садзейнічаюць атрымання высокіх ураджаяў. Айчынная і замежная (Польшча, ГДР, ЧССР) навука і практыка сведчаць аб высокай эфектыўнасці выкарыстання ў сельскай гаспадарцы прамысловай сцёкавай вадой.

З агульнай колькасці крухмальных і спіртавых прадпрыемстваў рэспублікі 47

не маюць ачышчальных збудаванняў. 50 маюць механічную ачыстку, і толькі на 27 прадпрыемствах ёсць збудаванні біялагічнай ачысткі. Агульная колькасць сцёкавай вадой гэтых прадпрыемстваў складае 50,5 тысячы кубаметраў за суткі. З іх 15 тысяч кубаметраў скідаюцца ў вадаёмы без ачышчэння. 23,5 тысячы ачышчаюцца на збудаваннях механічнай ачысткі, 12 тысяч — на збудаваннях біялагічнай ачысткі.

У Мінскай вобласці палетак для арашэння сцёкавай вадой упершыню ўведзены ў эксплуатацыю ў 1973 годзе поблізу Весаюўскага крухмальнага завода ў Барысаўскім раёне. Арашаецца дажджаваннем 157-гектарны ўчастак калгаса імя Суворова.

Комплекс складаецца з помпавай станцыі першааснага пад'ёму, якая прызначана для перапампоўвання сцёкаў у сажалкі-накапляльнікі, што знаходзяцца на адлегласці 1,2 кіламетра ад завода. З сажалак-накапляльнікаў помпавае станцыя другаснага пад'ёму забірае ваду і падае непасрэдна ў напорныя трубаправоды арашальнай сеткі.

Для акумуляцыі сцёкавай вадой ў паза-вегетатыўны перыяд прадугледжана сажалка-накапляльнік, якая ўяўляе сабою тры ізалюваныя адна ад адной секцыі па 4 гектары кожная. Секцыі разлічаны на

прыём сезоннага аб'ёму сцёкаў і адначасова выконваюць функцыі збудавання папярэдняй ачысткі.

Сцёкавая вада спіртавой і крухмальнай вытворчасці не мае таксічных рэчываў і з'яўляецца бяшкоднай для раслін і жывёл, мае высокі ўгнойвальны патэнцыял і кваліфікуецца як прыгодная для арашэння. Таму, улічваючы блізкасць размяшчэння крухмальных і спіртавых заводаў да сельскай мясцовасці, найбольш мэтазгодна выкарыстоўваць сцёкавую ваду на палях гаспадарак. Гэта дазволіць поўнасьцю выключыць скідаванне сцёкаў крухмальных і спіртавых заводаў у вадаёмы. Адначасова будуць выкарыстаны біягенныя элементы, што ўтрымліваюцца ў сцёкавай вадзе, для павышэння ўраджайнасці сельскагаспадарчых культур.

Неабходна адзначыць, што прымяненне сцёкавых вод для арашэння палёў ва ўмовах Беларусі — справа зусім новая. Яшчэ няма ні вопыту, ні рэкамендацый для праектавання і эксплуатацыі сістэм. Таму неабходна арганізаваць сістэматычныя назіранні за змяненнем якасці вадой ў накапляльніках і ўплывам арашэння сцёкавай вадой на ўрадлівасць глебы, развіццё раслін, якасць вадой грунтавых крыніц з тым, каб гэтыя пытанні ўлічыць пры праектаванні, будаўніцтве і эксплуатацыі сістэм.

УШАЦКАЯ ГРУПА АЗЁР

В. КАЛЕЧЫЦ,

загачык галіновай лабараторыі возеразнаўства БДУ імя У. І. Леніна

На поўначы Беларусі сярод пагоркаў, балот, лясных масіваў і квітнеючых палёў знаходзіцца адна з самых прыгожых у нашай рэспубліцы Ушацкая група азёр. Каля 50 вадаёмаў (плошчай не менш як 0,1 квадратнага кіламетра) размешчаны на тэрыторыі Полацкага, Лепельскага і Ушацкага раёнаў Віцебшчыны. Сістэма азёр утварае выцягнутую з паўночнага захаду на паўднёвы ўсход клінападобную фігуру і займае старадаўняе тэктанічнае паніжэнне, якое аддзяляе Полацкую нізіну ад Ушацка-Лепельскага ўзвышша. Плошча азёр каля 70 квадратных кіламетраў, а аб'ём вадой перавышае 0,3 кубічнага кіламетра. Азёры адрозніваюцца паміж сабою не толькі паходжаннем, велічыняй, знешнім выглядам, але і асаблівасцямі воднай масы, доннымі адкладаннямі, іхтыяфаунай і іншымі прыкметамі.

Самы буйны вадаём — возера Чарсцвяты — мае плошчу каля 9 квадратных кіламетраў. Найбольшымі глыбінямі вызначаецца возера Крывое. Максімальная глыбіня 32 метры, а празрыстасць вадой каля 7 метраў. Крывое — жамчужына першай велічыні ў каралях Ушацкай групы.

Большасць азёр групы звязана паміж сабой рэчкай Дзівай (Тураўлянка, Туржэц). На гэтую блакітную нітку, як пацеркі, нанізаны азёры Урода, Атолава, Туросы, Бярозавае, Паулле, Янова, Шаты, Гомель, Суя, Туроўля. Ушацкія азёры размешчаны адносна далёка ад прамысловых цэнтраў і вызначаюцца чыстай вадой, якая пазбаўлена шкодных прымесей, мае багатую іхтыяфауну і прыгодныя для выкарыстання ў сельскай гаспадарцы сепарелі. Тысячы турыстаў, адпачываючых, паляўнічых і рыбалоў прыязджаюць на азёры з Масквы, Ленінграда, Мінска, Віцебска, Полацка і іншых гарадоў. На берагах некаторых азёр пабудаваны піянерскія лагеры, базы для рыбакоў і паляўнічых. Пала-

тчныя гарадкі ўлетку вырастаюць на лясістых берагах.

Ці ж не цікава пабываць на возеры Атолава? Пры даўжыні 10 кіламетраў гэтае возера вызначаецца вялікай колькасцю заліваў, астравоў і кос, якія далёка ўразаюцца ў возера. Каб праплысці на лодцы ўздоўж берага ці абысці яго па сухазем'і, трэба пераадолець амаль 50 кіламетраў. Ці водзяцца яшчэ дзе-небудзь такія вялікія судака, ляшчы, шчупакі? А хто хоць раз пабываў на возеры Крывое, той ніколі не забудзе празрысты блакіт вадой, высокія схілы берагоў, парослыя сасновымі і мяшанымі лясамі, сунічныя паляны, смачную юшку...

Усяго на чатырохметровай глыбіні ў возеры Чарсцвяты плаваюць буйныя залацістыя ляшчы і сазаны, у якіх луска з пятак. Як не паспрабаваць рыбаку тут шчасця! А дзе лепш за ўсё зімой бяруцца плоткі, густэры, акуні, шчупакі? Вядома, у возеры Палуазер'е.

Аб кожным возеры жывуць легенды, аб кожным з іх можна расказаць вель-

мі шмат. Як сведкі далёкага мінулага, захаваліся па берагах азёр Паулле, Вяркуды, Чарсцвяты, Крывое, Усяя старажытныя курганы і гарадзішчы.

Так, Ушацкія азёры прыгожыя, чыстыя і багатыя! Але ўжо цяпер востра паўстае пытанне аб іх ахове.

Бессістэмная высечка лясоў і хмызнякоў на вадазборы азёр Атолава, Вяркуды, Крывое, Бярозавае, Мугірына, Ліпна і іншых вядзе да павелічэння сцёку вады, да запаўнення азёр прынесеным з вадазбору матэрыялам, да росту яроў па берагах азёр. А лясоў засталася зусім мала. Вядома, што яшчэ ў пачатку XX стагоддзя тут раслі дубовыя і сасновыя гаі, цяпер іх няма.

У выніку натуральнага паглыблення рэчышчаў і праток, меліярацыйных работ адбываецца рэзкае паніжэнне ўзроўню вады ў азёрах Вяркуды, Пазушнае, Крывое, Атолава, Ліпна. У гэтых вадаёмах агаляецца частка літаралі, якая служыць месцам нерасту або кармлення некаторых відаў рыб. Гэта выклікае хуткае скарачэнне рыбных запасаў.

Асушэнне поймы возера Кароціна, Ліні, Пазушнае прывяло да хуткага скідвання вады і ператварэння азёр у балоты.

Будаўніцтва жывёлагадоўчых ферм на берагах азёр Атолава, Чарсцвяты, Паулле, Вяркуды, Палуазер'е, Янава выклікае забруджванне вады, памяншэнне празрыстасці, а ў выніку — рэзкае зніжэнне здабычы рыбы, ракаў, іх гібель і дыстрафізацыю азёр. Выклікае здзіўленне, як ужываюцца побач на возеры Янава вялікая жывёлагадоўчая ферма і цудоўны комплекс для адпачынку працоўных Палацка? Іх падзяляюць усяго некалькі сот метраў.

З возера Атолава жыхары вёскі Зарэча на ўсе гаспадарчыя патрэбы бяруць ваду, а на краі вёскі за 15—20 метраў ад дамоў узведзены і працуюць адкормачны жывёлагадоўчы пункт. Сцёкі з фермы ідуць у возера. Гэта не толькі забруджвае, але губіць возера, з'яўляецца грубым парушэннем элементарных санітарных правілаў.

Уключэнне азёр Чарсцвяты, Бярозавае ў сістэму меліярацыі ў якасці басейнаў для сцёку вады выклікае павелічэнне каламуці, спрыяе паморку рыбы. Ні рыбазаводы, якія аблюліваюць возера, ні мясцовыя органы ўлады не прымаюць ніякіх мер па барацьбе з паморкамі, нягледзячы на тое, што гіне вялікая колькасць рыбы.

Змыванне з палёў у азёры і рэкі ўгнаенняў таксама выклікае паморак іх насельнікаў. Яшчэ нядаўна ў азёрах Мугірына, Ліпна і іншых за кароткі час можна было налавіць шмат рыбы і ракаў. А цяпер колькасць рыбы тут рэзка паменшылася, а ракі зніклі амаль зусім.

Хутка, вельмі хутка можа паблякнуць прыгажосць і скончыцца багацце азёр Ушацкай групы. Дзяржаўным прыродаахоўным органам, грамадскасці неабходна ўзмацніць кантроль за ахвой, рацыянальным выкарыстаннем і захаваннем азёрных вадаёмаў Беларусі. Ушацкую групу азёр трэба захаваць для сённяшняга і наступных пакаленняў савецкіх людзей.

НА БЕРАГАХ НАРАЧЫ

В. ШАБОВІЧ, С. ЛЯСНЕУСКІ,
старшыя інжынеры Мінскай абласной
інспекцыі Дзяржкамітэта СМ БССР
па ахове прыроды

Выканком Нарачанскага курортна-пясчковага Савета дэпутатаў працоўных пастаянна кантралюе за парадкам у зоне адпачынку возера Нарач. Кожны год сваім рашэннем Савет зацвярджае мерапрыемствы па падрыхтоўцы зоны да новага курортнага сезона. Згодна з мерапрыемствамі, шмат увагі ўдзяляецца рацыянальнаму выкарыстанню зямлі, ачыстцы і догляду лесу, папярэджанню ўзнікнення пажараў, забруджвання вады, захаванню і ўзнаўленню рыбных запасаў, барацьбе з пустазеллем, азеляненню і г. д.

Ахову і догляд лесу курортнай зоны ажыццяўляюць Нарачанскае і Гатавіцкае лясніцтвы. Толькі ў 1973 годзе яны ачысцілі ад ламачка каля 100 гектараў лесу. На плошчы больш як 80 гектараў зроблена прарэджанне і санітарная высечка. На 20 гектарах пасаджаны лес з мэтай папярэджання эрозіі глебы.

У лесе асабліва ўвага звяртаецца на супрацьпажарную бяспеку. Для папярэджання ўзнікнення пажараў ёсць 3 наглядалыя мачты і дзве часовыя вышкі, заўсёды наагатовыя два супрацьпажарныя пункты. У розных напрамках працягнуліся мінералізаваныя палосы.

З мэтай павелічэння рыбных запасаў вясной кожны год праводзіцца двухмесячнік па ахове рыбы.

Два палатачныя гарадкі, якія знаходзяцца на тэрыторыі курортнай зоны ля вёсак Урлікі і Сцяпнёва, падначальваюцца Нарачанскаму камбінату па

добраўпарадкаванню. Трэці — у падначаленні Мядзельскага камбіната бытавога абслугоўвання. Кантроль за санітарным станам на тэрыторыі гарадкоў ажыццяўляецца выканкомам курортна-пясчковага Савета дэпутатаў працоўных і санітарнай службай раёна.

Цяпер вядзецца будаўніцтва ачышчальнага комплексу і новага рыбазавода за межамі курортнай зоны. З уводам гэтых аб'ектаў у эксплуатацыю, дзеючы завод будзе закрыты, што, безумоўна, дадатна адаб'еца на санітарным стане ўсёй тэрыторыі.

Аднак, нягледзячы на тое, што курортна-пясчковы Савет дэпутатаў працоўных, санітарная служба Мядзельскага раёна і іншыя арганізацыі працяўляюць клопат аб чысціні і парадку ў зоне адпачынку, там ёсць і недахопы. Напрыклад, турысцкая база «Возера Нарач». Тэрыторыя ля яе ў некаторых месцах засмечана. Генеральным планам будовы прадугледжана пракладка каналізацыі ад гаспадарчага да галоўнага корпуса. Аднак пракладка каналізацыйнай трасы працягласцю 85 метраў выканана з адступленнем ад праекта. У выніку на плошчы 0,85 гектара знішчаны лясныя культуры, узрост якіх перавышаў 12 гадоў. Работы выконвала ПМК-24 трэста «Маладзечнасельбуд», але за будаўнікамі, як сведчыць факт, не ажыццяўлялі кантроль ні інжынеры ПМК, ні прадстаўнікі турбазы.

Выканком курортна-пясчковага Савета дэпутатаў працоўных і Мінская абласная інспекцыя па ахове прыроды неаднаразова выносілі рашэнні аб неабходнасці рамонту палёў фільтрацыі, ілавых пляцовак і ачысткі адстойніка ад ілу

дома адпачынку «Нарач». Але і летась гэтыя работы не былі выкананы.

Амаль два гады назад прыняты ў эксплуатацыю ачышчальны збудаванні санаторыя «Баравая». Аднак яны працуюць дрэнна. Сцёкавая вада трапляе не на палі фільтрацыі, а на ілавыя пляцоўкі і далей на прылеглаю тэрыторыю.

Не ўсюды наведзены парадак у лясной зоне. Ёсць выпадкі, калі на тэрыторыі курортнай зоны спыняюцца неарганізаваныя турысты. Яны знішчаюць маладыя насаджэнні, пакідаюць бляшанкі ад кансерваў, смецце.

Забруджванне вады ў возеры часцей за ўсё выклікаецца тым, што на тэрыторыі курортнай зоны да гэтага часу не вырашана пытанне з будаўніцтвам аўтазаправачнай станцыі. Многія прадпрыемствы і арганізацыі маюць уласныя склады паліўна-змазачных матэрыялаў, што не садзейнічае чысціні вады і навакольнай тэрыторыі.

У апошнія гады на возеры плавае шмат лодак з рухавікамі ўнутранага згарання. У ваду ўсё часцей і часцей трапляюць нафтапрадукты. А гэта, як вядома, адмоўна ўплывае на развіццё рыбных запасаў.

Барацьба з гэтымі і іншымі недахопамі — справа нялёгкае. Не вельмі клопаціцца аб ахове курортнай зоны раённы савет таварыства аховы прыроды, не відаць актыўнай работы грамадскіх інспектараў па ахове прыроды, не дастаткова патрабавальна ставяцца да выканання і папярэджання розных парушэнняў на тэрыторыі курортнай зоны раённая санітарная служба і работнікі міліцыі.

Дабіцца ўзорнага парадку на берагах Нарачы можна толькі агульнымі намаганнямі.

ЦІ ГНЕЗДЗЯЦЦА Ў НАС ШЭРЫЯ ГУСІ?

Вось ужо на працягу многіх гадоў шэрыя гусі ў нашай рэспубліцы, нават у самых паўночных раёнах, лічацца толькі пралётным відам. Праўда, калі мы звернемся да кнігі А. Фядзюшына і М. Долбіка «Птушкі Беларусі» (Мінск, «Навука і тэхніка», 1967 г.), у якой аўтары абагульняюць вынікі даследаванняў птушак рэспублікі, то прачытаем наступнае: «...пытанне аб гнездаванні шэрых гусей у Беларусі застаецца адкрытым. Па паведамленнях Цізенгаўза (1843) шэрыя гусі ў мінулым стагоддзі гнездзіліся на Пінскіх балотах, у чым наўрад ці можна сумнявацца. Указанні на спарадычнае гнездаванне ў Беларусі шэрых гусей былі, вядома, і ў больш позні час.

У артыкуле В. Станчынскага (1929) ёсць спасылка на вуснае паведамленне А. Кончына аб тым, што ў 1915 годзе ў даліне ракі Сож (там, дзе ўпадае ў яе рака Ліпы), па зарослых трысцём і лазою азёрах гнездзіліся гусі. У 1925 годзе ляснік з вёскі Бабінавічы (Лёзненскі раён) паведаміў аб гнездаванні гусей на возеры Сітным. Са слоў К. Рубена, шэрыя гусі гнездзіліся на азёрах Выгада і Баравым, паблізу вёскі Альніца (у наваколлі Глуска)».

У далейшым думкі аўтараў зводзяцца да таго, што ў наш час шэрыя гусі нідзе на тэрыторыі рэспублікі не гнездзяцца і сустрэць іх можна толькі ў час вясновага і восеньскага пералётаў. Але, зыходзячы з назіранняў некаторых людзей, а таксама са сваіх уласных, я дазволю сабе не згадзіцца з такімі думкамі. На тэрыторыі Шумілінскага раёна Віцебскай вобласці мелі і маюць месца выпадкі гнездавання шэрых гусей. Паводле паведамлення дзяржаўнага інспектара па ахове прыроды Шумілінскага раёна Н. Іванова (былога старшага егера Каз'янскага дзяржаўнага паляўнічага заказніка), шэрыя гусі на працягу многіх гадоў гнездзіліся на возеры Красамай. Возера моцна зарасло трыснягом і мае вельмі багністыя берагі.

У мінулым мне даводзілася сустракаць шэрых гусей на возеры, якое размешчана паміж вёскамі Шашы і Нёманцы ва ўрочышчы Чортава балота. На гэтым возеры, якое таксама зарасло трыснягом і акружана махавым балотам, што

робіць вельмі цяжкім падыход да возера, гнездзіліся тры-чатыры пары гусей. У пачатку верасня на возеры трымалася каля трыццаці асобін.

Я лічу, што нават гэтых фактаў дастаткова, каб не адмаўляць магчымасць гнездавання шэрых гусей на тэрыторыі Беларусі. Вядома, абагульнення з гэтага рабіць не варта, але ўсё ж прыведзеныя факты аб гнездаванні шэрых гусей на тэрыторыі Шумілінскага раёна даюць магчымасць інакш падысці да гэтага пытання. У той жа час давол палявання на шэрых гусей у гэтым годзе ні ў якім разе не сведчыць аб тым, што ўсе пытанні наконт памяншэння колькасці гусей у апошнія гады вырашаны. Шэрыя гусі па-ранейшаму застаюцца рэдкім відам, і толькі далейшыя, больш дасканалыя і падрабязныя даследаванні дазволюць адказаць на пытанне: ці гнездзіцца гэты від гусей на тэрыторыі Беларусі, у прыватнасці, у Віцебскай вобласці. Не выключаю, што прыведзеныя выпадкі іх гнездавання з'яўляюцца выпадковымі.

Неабходна шукаць і, безумоўна, ахоўваць месцы гнездавання шэрых гусей, робячы ўсё, каб павялічыць іх колькасць. З усіх відаў вадаплаўных птушак шэрыя гусі з'яўляюцца вельмі каштоўным (калі не самым каштоўным) відам паляўнічай дзічыны. Таму ахова месц гнездавання шэрых гусей у сучаснай момант з'яўляецца надзвычайнай задачай паляўнічых гаспадарак рэспублікі.

У. МАРУТКОЎ

УВАГА: ПЕСТЫЦЫДЫ!

У кожным раёне Мінскай вобласці цяпер працуюць станцыі аховы раслін. Паўсюдна ёсць спецыялізаваныя аддзяленні «Сельгастэхнікі», якія ажыццяўляюць работы па барацьбе са шкоднікамі і хваробамі сельскагаспадарчых культур. Гэта дазваляе больш эфектыўна кантраляваць выкананне правіл захоўвання пестыцыдаў, дабівацца бяспекі пры рабоце з імі, не дапускаць накаплення іх астаткаў у глебе, вадаёмах і на іншых аб'ектах навакольнага асяроддзя.

Перавозка пестыцыдаў са складаў «Сельгастэхнікі» робіцца, як правіла, на аўтамашынах гаспадарак або спецаддзяленняў у суправаджэнні агранома. У Слуцкім, Стаўбцоўскім, Старадарожскім і іншых аддзяленнях хімічнай аховы раслін займаецца па два аграномы. Кожнаму выдзяляецца спецыяльна абсталяваная грузавая аўтамашына, на якой перавоззяцца ядохімікаты ў гаспадаркі.

У Арэскім спецаддзяленні Старадарожскага раёна за 3—4 дні да пачатку хімічнай апрацоўкі пасаваў у гаспадарку высыліаецца папярэдняя запіска. У ёй вызначаюцца тэрміны правядзення работ, указваецца назва ядохіміката. За тры дні аб гэтым аб'яўляецца на брыгаднай нарадзе, даводзіцца да ведама ўсяго насельніцтва бліжэйшых вёсак. Калі апрацоўку палеткаў выконвае авіяцыя, гаспадарка прызначае сігнальшчыкаў, інструктаж якіх праводзіць аграном. Работы выконваюцца, як правіла, раніцою і надвечоркам пры ўмове, што надвор'е безветранае.

У кожнай гаспадарцы ёсць кніга паступлення і выдачы ядохімікатаў. Унясенне іх ажыццяўляецца згодна з устаноўленымі нормамі ў адпаведнасці з інструкцыяй па барацьбе з пустазеллем, шкоднікамі і хваробамі раслін.

Пасля заканчэння сельскагаспадарчых работ спецыялісты станцый аховы раслін і раённых санстанцый штогод праводзяць інвентарызацыю ядохімікатаў у кожнай гаспадарцы. Вынікі праверкі фіксуюцца ў спецыяльным акце.

Так робіцца ў большасці раёнаў і гаспадарак вобласці. Але маюць месца і адваротныя факты. У Валожынскім, Крупскім, Мядзельскім, Смалявіцкім і Уздзенскім раёнах для захоўвання пестыцыдаў выкарыстоўваюцца хлявы або гаражы, якія прыйшлі ў непригоднасць.

У дзіравым аварыйным памяшканні размяшчаецца склад ядохімікатаў Крупскага спецаддзялення «Сельгастэхнікі». У Калінаўскім спецаддзяленні Валожынскага раёна яго няма наогул. Арандуемае памяшканне ў калгасе імя Леніна не адпавядае санітарным патрабаванням і распараджэннем галоўнага санітарнага ўрача раёна закрыта.

У большасці спецаддзяленняў «Сельгастэхнікі» няма пляцовак для мыцця транспарту і апаратуры. У выніку абясшкоджвання праводзіцца абы-дзе. Нярдка ў рэчках і вадаёмах. Гэта нагляднае як у гаспадарках, так і хімаградах.

У Кастрычніцкім спецаддзяленні Мінскага раёна адсутнічаюць не толькі пляцоўкі для абясшкоджвання ядохімікатаў, але і сродкі дэактывацыі. Аналагічнае становішча ў саўгасах «Усход», «Большавік», «Волма» гэтага ж раёна, а таксама ў Чырвонаслабодскім спецаддзяленні Салігорскага раёна.

Ёсць выпадкі, калі нявыкарыстаныя пестыцыды пасля заканчэння работ механізатары пакідаюць у полі. Пестыцыды ляжаць пад адкрытым небам па 2—3 дні, а то і больш. Праверкай устаноўлена, што ў саўгасе «Мачэск», калгасах «Саюз» і імя Мічурына Бярэзінскага раёна летас захоўвалі ядохімікаты, якія не былі ўзяты на бухгалтарскі ўлік.

За няправільнае захоўванне пестыцыдаў санітарная служба аштрафавала летас галоўных аграномаў саўгасаў «Волма», «Піціч» і «Мінскі» Мінскага раёна. У Старадарожскім раёне аштрафаваны галоўны аграном калгаса «Герой працы». За парушэнні правіл захоўвання пестыцыдаў атрымалі спаганні спецыялісты некаторых гаспадарак іншых раёнаў.

Сур'ёзныя недахопы выяўлены на чыгуначных станцыях, якія дапускаюць парушэнні пры разгрузцы мінеральных угнаенняў. Пагрузачна-разгрузачныя пляцоўкі не абсталяваны: не

ПТУШЫНЫ ЗАКОН

Ранняя вясною камандзіроўка прывяла мяне ў Магілёў. Стала сонечнае надвор'е, і мяне чамусьці адразу пацягнула да Дняпра. У скверы, ля самай ракі, весела крычалі гракі. Я прысеў на лаўку і ў нейкім шчаслівым заспакаенні, ні пра што не думаючы пачаў назіраць за абуджэннем прыроды, за мітуснёй гэтых птахаў.

Справа ад маёй лаўкі расло вялізнае дрэва, уся вяршаліна якога была аблеплена гнёздамі гракоў. Ішло напружанае аднаўленне пакінутага восенню жылля.

З процілеглага боку, на невялікай таполі, заклапочана скакаў з галіны на галіну адзінокі грак. Было відаць, што птушка нешта шукае. Вось яна ўхапіла канец галінкі, таўшчынёю з мезенец, рэзкім паваротам дзюбы адлапала яе і павольна паляцела да дрэва з гнёздамі, дзе, трохі ніжэй ад пасялення гракоў на закладцы новага гнязда, яго чакала сяброўка. Грак узяўся прыладжваць да гнязда галінку, а сяброўка адразу ж паляцела ў бок ракі. Грак хутка справіўся з галінкай, нервова пакруціўся на гняздзе, некалькі разоў падазрона аглянуўся па баках і паляцеў да дрэў, што раслі каля самага берага.

Мае назіранні перапынілі крык і мітусня ў птушым пасяленні. Вакол «новабудойлі» з крыкам лятала мноства гракоў. Яны па галінцы расцягвалі гняздо і насілі да сябе наверх. Не прайшло і хвіліны, як ад яго нічога не засталася.

Хутка вярнуўся адзін з гракоў-наваселаў, трымаючы ў дзюбе новую галінку, і, не знайшоўшы свайго гнязда, прымасціўся побач. За ім з'явіўся і другі, таксама з «будаўнічым» матэрыялам. Трохі яны пакруціліся на галінах, потым кінулі прынесены матэрыял, аб нечым пакрычалі і, узяўшыся, паляцелі ў глыб сквера.

І на гэты раз у сіле аказаўся строгі птушыны закон: не лезь на чужую тэрыторыю!

М. РУЦКІ

Фота В. Дубіловіча

маюць цвёрдага пакрыцця, неабходных пад'язных дарог. Выгрузка ўгнаенняў не заўсёды механізавана і робіцца ўручную. У выніку мінеральныя тукі ветрам разносяцца на значныя адлегласці. З-за нясвоечасовай уборкі астаткаў ўгнаенняў адбываецца іх накапленне на пляцоўках, а таксама на прылеглай тэрыторыі. Размытыя дажджамі і перамешаныя з граззю, яны забруджваюць глебу, крыніцы вады. Такія малюнкi наглядаюцца на станцыях Рудзенск, Калодзішчы, Жодзіна, Навасады, Пухавічы, Старыя Дарогі.

Кожны год пры дапамозе авіяцый хімічнымі сродкамі апрацоўваецца звыш 200 тысяч гектараў сельскагаспадарчых угоддзяў. Але толькі на эксперыментальнай базе «Зарэчча» Смалявіцкага раёна і ў калгасе «Усход» Уздзенскага раёна авіяпляцоўкі маюць тыпавое абсталяванне. Ва ўсіх астатніх гаспадарках на авіяхімпляцоўках не абсталяваны пункты для прыгатавання рабочых раствораў ядахімікатаў, а земляныя пляцоўкі, на якіх праводзіцца запраўка, пасля заканчэння работ не абясшкоджваюцца. На авіяхімпляцоўках няма памяшканняў для часовага захоўвання ядахімікатаў і мінеральных ўгнаенняў. Яны ляжаць звычайна пад адкрытым небам.

Пры правядзенні хімічнай праполкі яравых культур з верталёта ў калгасе «Рускасельскі» Вілейскага раёна былі пашкоджаны зялёныя насаджэнні ўздоўж дарогі: 106 бяроз ва ўзросце 8—15 гадоў. 18—19 чэрвеня мінулага года ў час апрацоўкі збожжавых культур у калгасе «Залужжа» паблізу вёскі Ляды Старадарожскага раёна часткова пашкоджана лясная паласа.

У калгасах і саўгасах вобласці, а таксама на складах спецаддзяленняў усё яшчэ захоўваюцца непрыгодныя ядахімікаты, якія падлягаюць знішчэнню. Асабліва шмат такіх «устарэлых» ядахімікатаў у Капыльскім, Крупскім, Валожынскім і іншых раёнах. Кіраўнікі аддзяленняў «Сельгастэхнікі» і гаспадарак не ведаюць, куды іх дзець. Месца для знішчэння гэтых ядахімікатаў рэспубліканскае аб'яднанне «Белсельгастэхнікі» падбірае вось ужо два гады.

У сувязі з патрэбамі аховы навакольнага асяроддзя ад забруджвання пестыцыдамі і мінеральнымі ўгнаеннямі неабходна прыняць неадкладныя меры па навядзенню парадку ў захоўванні, перавозкай і выкарыстаннем гэтых рэчываў у сельскай гаспадарцы.

І. ІВАНОВ

ЗВАРОТ

ДА АБЛАСНЫХ, ГАРАДСКІХ І РАЁННЫХ САВЕТАЎ, ПЯРВІЧНЫХ КАЛЕКТЫВАЎ І ЎСІХ ЧЛЕНАЎ БЕЛАРУСКАГА ТАВАРЫСТВА ПАЛЯЎНІЧЫХ І РЫБАЛОВАЎ

У адказ на Зварот ЦК КПСС да партыі, да савецкага народа, Пастанову Савета Міністраў ССРС, ВЦСПС і ЦК ВЛКСМ аб Усесаюзным сацыялістычным спаборніцтве Беларускае таварыства паляўнічых і рыбаловаў узяло павышаныя абавязацельствы на 1975 год і заклікала разгарнуць Усесаюзнае сацыялістычнае спаборніцтва сярод усіх паляўнічых і рыбаловаў саюзных рэспублік.

Беларускае таварыства паляўнічых і рыбаловаў запрасіла Галоўнае ўпраўленне па ахове прыроды, запаведніках і паляўнічай гаспадарцы Міністэрства сельскай гаспадаркі ССРС быць арбітрам у падвядзенні вынікаў сацыялістычнага спаборніцтва.

Упраўленне падтрымала прапанову і згадзілася быць арбітрам у сацыялістычным спаборніцтве.

Галоўнае ўпраўленне па ахове прыроды, запаведніках і паляўнічай гаспадарцы МСГ ССРС просіць абмеркаваць сацыялістычныя абавязацельствы, узятыя БТПР, ва ўсіх першачных, раённых, гарадскіх і абласных калектывах Таварыства краіны.

Падтрымка ініцыятывы аб разгортванні Усесаюзнага спаборніцтва паміж таварыствамі паляўнічых і рыбаловаў краіны — гонар для нас. Адначасова гэта і вялікая адказнасць, якая ўскладаецца на ўсе арганізацыі Беларускага таварыства паляўнічых і рыбаловаў.

Уся арганізацыйна-масавая і прапагандысцкая работа павінна быць накіравана на ўсямернае развіццё і актывізацыю спаборніцтва. Сацыялістычным спаборніцтвам трэба ахапіць усіх, у тым ліку першачных

калектывы, работнікаў прыпісных паляўнічых гаспадарак са штатнай егерскай службай. Неабходна дамагчыся, каб паміж калектывамі, якія ўступілі ў спаборніцтва, былі заключаны дагаворы, каб рэгулярна праводзіліся ўзаемныя праверкі выканання прынятых абавязацельстваў. Інтэрэсы справы патрабуюць шырокай прапаганды метадаў і вопыту работы лепшых арганізацый і асобных работнікаў таварыства, самаадданая праца якіх служыць прыкладам для астатніх.

Наперадзе ў нас вялікія і адказныя задачы. У завяршальным годзе дзевятай пяцігодкі мы павінны працаваць яшчэ лепш, паўней выкарыстоўваць наяўныя магчымасці і рэзервы.

Рэспубліканскі савет БТПР заклікае ўсе абласныя, гарадскія, раённыя саветы, паляўнічыя гаспадаркі і першачныя калектывы, лодачныя базы, вытворчыя і гандлёвыя прадпрыемствы, усіх членаў таварыства прыкласці максімум намаганняў, каб паспяхова выканаць узятыя сацыялістычныя абавязацельствы на 1975 год і дасягнуць яшчэ больш высокіх вынікаў у вырашэнні высакародных і адказных задач па ахове, узнаўленню і рацыянальнаму выкарыстанню паляўнічай фауны і рыбных запасаў.

Беларускае таварыства паляўнічых і рыбаловаў лічыць сваім ганаровым абавязкам адзначыць завяршальны год дзевятай пяцігодкі працоўнымі поспехамі.

Прэзідыум рэспубліканскага савета
Беларускага Таварыства паляўнічых і рыбаловаў.

САЦЫЯЛІСТЫЧНЫЯ АБАВЯЗАЦЕЛЬСТВЫ БЕЛАРУСКАГА ТАВАРЫСТВА ПАЛЯЎНІЧЫХ І РЫБАЛОВАЎ НА 1975 ГОД

1. Фінансава-гаспадарчы план усёй дзейнасці таварыства выканаць да 20 снежня 1975 года.

2. За лік рацыянальнага выкарыстання вытворчых магутнасцей, рабочага часу, пашырэння асартыменту і іншых унутраных рэзерваў павялічыць аб'ём прадукцыі, якую выпускаюць вытворчыя прадпрыемствы БТПР, на 5 працэнтаў, планавыя пастаўкі тавараў на экспарт — на 10 працэнтаў, план тавараабароту — на 3 працэнты.

3. З мэтай паляпшэння ўмоў культурнага адпачынку членаў таварыства і насельніцтва — павялічыць лодачны парк на 250 адзінак, аказаць бытавыя паслуг насельніцтву на 3 працэнты больш, чым прадугледжана планам. Увесці дзве лодачныя станцыі са 100 лодкамі.

4. Здаць у эксплуатацыю адну сажалкавую гаспадарку з рыбадавальнікам і атрымаць з няпоўнасістэмных рыбных сажалкавых гаспадарак для зарыблення вадаёмаў па 40 тыс. штук рыбапасадачнага матэрыялу (срэбнага карася і карпа) з 1 га люстра вады.

5. Нарыхтаваць кармоў для дзікіх жывёл з разліку на 100 дзён падкормкі на кожную ўлічаную галаву: аленя — 400 кг, казулі — 55 кг, дзіка — 240 кг, зайца-русака — 5 кг, курапаткі шэрай — 3 кг.

3 агульнай колькасці кармоў не менш як 50 працэнтаў нарыхтаваць на грамадскіх пачатках, эканоміўшы пры гэтым 80 тысяч рублёў.

6. Дабіцца павелічэння дыпламаваных паляўнічых сабак на 12 працэнтаў. Павысіць тэхніку палявання, надаваць больш увагі падбору і фарміраванню паляўнічых брыгад па здабычы дзікіх капытных і перавыканаць дзяржаўны план здачы мяса на экспарт: ласінага — на 8, дзіковага — на 2 працэнты.

7. За лік павышэння якасці пушніны аказаць дапамогу Белкаапсаюзу ў выкананні дзяржаўнага плана нарыхтоўкі пушніны, якая здабываецца паляваннем, на 105 працэнтаў.

8. З мэтай паляпшэння прапагандысцка-выхаваўчай работы сярод насельніцтва рэспублікі па захаванню і павелічэнню колькасці паляўнічай фауны і рыбных запасаў стварыць два аматарскія кароткаметражныя фільмы, пачаць работу над каларовым фільмам з 2 частак «На паляўнічых прасторах Беларусі» і выдаць брашуру аб вопыце работы перадавых калектываў таварыства.

9. Арганізаваць і правесці пры рэспубліканскім савеце таварыства трохмесячныя курсы па павышэнню кваліфікацыі кадраў паляўнічых гаспадарак.

А Ф І Ц Ы Й Н Ы А Д Д З Е Л

Дзяржкамітэт Савета Міністраў БССР па ахове прыроды прааналізаваў работу Гродзенскай абласной інспекцыі і абласнога савета Беларускага таварыства аховы прыроды па ўкараненню на прадпрыемствах і ў арганізацыях вобласці перадавога вопыту аховы і выкарыстання прыродных рэсурсаў. Разгледжаны пытанні рацыянальнага выкарыстання водных рэсурсаў і аховы паветра ў Віцебску, а таксама стан спраў у паляўнічай гаспадарцы Віцебскай вобласці.

Работнікі Гродзенскай абласной інспекцыі і прэзідыума абласнога савета БТАП у апошні час прыкметна палепшылі навукова-тэхнічную інфармацыю і прапаганду ведаў аб прыродзе, яе ахове, па вывучэнню і ўкараненню перадавога вопыту, рацыянальнаму выкарыстанню прыродных рэсурсаў на прадпрыемствах. Так, загадчык гідрахіміялабараторыі С. П. Дзімідаў абагульніў вопыт выкарыстання абаротнай вады на Гродзенскім мясакамбінаце, старшы інжынер інспекцыі А. Ю. Грышаніна падрыхтавала для апублікавання матэрыялы аб рабоце ўстаноўкі мокрага абяспыльвання паветра на Гродзенскім камбінаце будматэрыялаў. Абагульнены вопыт работы Гродзенскай раённай арганізацыі БТАП і грамадскага інспектара па ахове прыроды Шчучынскай арганізацыі Ф. І. Завадскага, выпушчаны плакат аб рабоце Навасёлкаўскага школьнага ляснага Свіслацкага раёна і г. д.

Поруч з гэтым у справе прапаганды аховы прыроды і ўкаранення перадавога вопыту ёсць істотныя недахопы. Не наладжаны ўлік работы груп экспертаў. Кнігі ўліку прапаганды перадавога вопыту ў інспекцыі, а таксама некаторымі раённымі дзяржінспектарамі не вядуцца. Спецыялісты інспекцыі, прэзідыума абласнога савета БТАП і старшыя раённыя інспектары недастаткова вывучаюць вопыт работы прамысловых прадпрыемстваў па ахове і выкарыстанню прыродных рэсурсаў. Адсутнічае належная сувязь паміж работнікамі аховы прыроды і рацыяналізатарамі, інжынерна-тэхнічным персаналам прадпрыемстваў. Спецыялісты інспекцыі не заўсёды ведаюць аб асноўных напрамках даследаванняў навуковых устаноў у галіне аховы прыроды.

Хутка развіваецца прамысловасць Віцебска. У горадзе ажыццяўляюцца мерапрыемствы, накіраваныя на памяншэнне спажывання пітной вады для вытворчых мэт. Абаротнае і паўторнае выкарыстанне вады складае 46 працэнтаў ад агульнага. Ліквідавана 50 каналізацыйных выпускаў, наладжаны кантроль за ўзроўнем забруджвання паветра ў прамысловых раёнах, ліквідавана 6 дробных кацельняў, 19 кацельняў пераведзена на газавое і вадкае паліва.

Аднак прамысловыя прадпрыемствы спажываюць яшчэ для вытворчых патрэб звыш 20 працэнтаў пітной вады. Марудна асвойвае тэхнічнае водазабеспячэнне завод тэхналагічнага абсталявання, а шэраг прадпрыемстваў не прыступіў яшчэ да будаўніцтва неабходных водаправодных сетак, каб прыняць тэхнічную ваду. Надзвычай марудна вядзецца будаўніцтва калектара на Ленінградскай шашы, што стрымлівае каналізацыю некаторых прадпрыемстваў, якія скідаюць свае сцёкі ў вадаёмы.

Сур'ёзнае становішча склалася з ачысткай сцёкаў на агульнагарадскіх збудаваннях. Комплекс біялагічнай ачысткі быў выведзены са строю, аднак будаўнічыя арганізацыі і ўпраўленне гарадской камунальнай гаспадаркі не прынялі своечасова мер, каб ліквідаваць дэфекты і спыніць забруджванне вадаёмаў. У горадзе дзейнічае каля 30 аварыйных каналізацыйных выпускаў.

Органы лясной гаспадаркі Віцебскай вобласці ажыццяўляюць кіраўніцтва паляўнічай гаспадаркай у асноўным у адпаведнасці з загадам Дзяржкамітэта СМ БССР па ахове прыроды і Міністэрства лясной гаспадаркі БССР, у якім рэгламентуецца гэтае пытанне.

Аднак упраўленне лясной гаспадаркі не прымае мер да правядзення ў найкарацейшыя тэрміны ўпарадкавальных работ у паляўнічых угоддзях вобласці. Нездавальняюча вядзецца распрацоўка комплексу мерапрыемстваў карэннага палепшэння ўмоў існавання дзікіх жывёл і птушак у лясках, што павінна садзейнічаць павышэнню прадуктыўнасці паляўніча-гаспадарчай вытворчасці.

Упраўленне і лясгасы не ажыццяўляюць неабходнага кантролю за выкананнем нарыхтоўчымі і гандлючымі арганізацыямі ўстаноўленых правіл нарыхтоўкі і перапрацоўкі прадукцыі палявання, продажу паляўнічых ружжаў і боепрыпасаў. Яны не выконваюць таксама непасрэдных абавязкаў па нагляду за дзейнасцю арганізацый таварыства паляўнічых і рыбалоўцаў. З гэтай прычыны не захоўваюцца абавязальныя на арэнду паляўнічых угоддзяў, статутныя патрабаванні пры прыёме ў члены таварыства.

Органы лясной гаспадаркі рэдка прыцягваюць саміх паляўнічых і грамадскіх інспектараў да актыўнай барацьбы з браканьерствам. Лясгасы і ўпраўленне лясной гаспадаркі вобласці не ажыццяўляюць належнага кантролю за праходжаннем спраў аб браканьерстве ў адміністрацыйных і следчых органах, народных судах, не праяўляюць належных клопатаў аб сплганні накладзеных штрафаў і прад'яўленых іскаў. Не ўзнагароджваюцца своечасова асобы, якія ўскрылі факты незаконнага палявання.

Па абмеркаваных пытаннях Дзяржкамітэт СМ БССР па ахове прыроды прыняў адпаведныя рашэнні.

Міністэрства лясной гаспадаркі БССР і Белсавет па турызму і экскурсіях адзначаюць, што за апошнія гады колькасць людзей, якія адпачываюць на ўлонні прыроды, значна павялічылася. Два выхадныя дні, матэрыяльны дастатак, інтэнсіўнасць транспарту і іншыя фактары спрыяюць развіццю масавага турызму. Антрапагенныя нагрузкі на прыроду ўзрастаюць. У сувязі з гэтым паўстае пытанне рэкрэацыйных магчымасцей навакольнага асяроддзя. Месцы адпачынку павінны быць у належным стане. Аднак колькасць «вольных» прыпынкаў, асабліва ў прыгарадных зонах, павялічваецца з году ў год. Стыхійнае засваенне папулярных мясцін у сучасны момант як бы апыраджвае арганізацыйныя мерапрыемствы, што, зразумела, нельга дапускаць.

Нягледзячы на пэўную выхаваўча-прафілактычную работу, якую праводзяць органы лясной гаспадаркі і турыстычныя арганізацыі, усё яшчэ назіраюцца лясныя пажары, высечкі, парушаюцца правілы паводзін у лесе, на вадасховішчах і г. д.

Калегія Міністэрства БССР і прэзідыум Белсавета па турызму і экскурсіях пастанаўляюць:

абавязваць абласныя саветы па турызму і экскурсіях, кіраўніцтва турбаз і органы лясной гаспадаркі сумесна з мясцовымі Саветамі дэпутатаў працоўных вызначыць месцы прыпынкаў на ўсіх планавых маршрутах, выдзеленыя ўчасткі зацвердзіць за турбамамі; выдаткі — за кошт турыстычных арганізацый; мясцовыя органы лясной гаспадаркі ажыццяўляюць пастаянны кантроль за ўтрыманнем прыпынкаў, аказваюць пры гэтым дапамогу палівам і іншымі сродкамі; кіраўніцтва турбаз сумесна з работнікамі аховы прыроды і лясной гаспадаркі павінны ўзмацніць тлумачальную работу сярод насельніцтва.

Кантроль за выкананнем пастановы ўскласці на абласныя ўпраўленні лясной гаспадаркі і прэзідыумы абласных саветаў па турызму і экскурсіях.

ДАКЛАДНА ведаць агульную колькасць ваўкоў у раёне не так цяжка, але сцвярджаць, што толькі сем з іх «свае», а астатнія прышлыя — гэта ўжо тонкасць, у якой не кожны можа разабрацца.

Сталася так, што ў апошнія гады ваўкі атрымалі ад грамадскасці як бы індульгенцыю. Віной таму — катастрофічнае становішча папуляцыі ваўкоў у краінах Заходняй Еўропы і не заўсёды прадуманыя публікацыі ў нашай прэсе. Гэта (як ніяк закрануты маральныя пастулаты) расхаладзіла паляўнічых. І вось вынік: летась у Вілейскім раёне толькі ў час пачатковага палявання, калі здабывалі дзікоў, ласёў і іншую промыславую дзічыну, забілі дванаццаць ваўкоў. Чыста выпадкова. Аматыры прыроды дакладвалі, што не раз бачылі рэшткі воўчага «піру». Значыць, ніякай літасці шэрым? Спяшацца не трэба. Спярша — падрабязны і беспамылковы падлік. Зрабіць яго ва ўмовах маласнежных зім не проста...

«Ількевіч зноў ваўка ўпаляваў...», «Не кажы, звер сам яму ў рукі бяжыць!» — такія размовы Коля чуў не аднойчы. Яны ўражвалі мацней, чым казкі. Асабліва, калі ведаць, што Ількевіч, ці дзед Мікола жыве пад бокам. Варта вуліцу перабегчы. Коля наважваўся зайсці да славутага паляўнічага, ды ўсё смеласці не хапала, бо дзед ставіўся да іх, вясковых жэўжыкаў, не вельмі паблажліва. Калі што — не даруе.

Усё-такі Коля адважыўся. Надвечоркам пастукаўся да старога. Надоечы сам бачыў, як Ількевіч скінуў з саней ваўка.

Пасля першых жа блытаных слоў малага гаспадар зразумеў, у чым справа. Правёў яго ў чыстую палавіну, паставіў чай з малінавым варэннем. Коля бег да-

хаты і ажно захліпаўся ад радасці: заўтра ён з дзедам Міколам пойдзе на паляванне!

Як жа збянтэжыўся хлапчук, калі стары паляўнічы прыйшоў без стрэльбы. Няўжо падмануў? Слёзы самі наварнуліся на вочы. Ількевіч моўчкі паклаў яму на плячо руку і лёгенька падштурхнуў у бок лесу. Ідзі, маўляў, пакуль я не перадумаў.

Наперадзе ішоў Коля, ззаду — дзед Мікола. Выйшлі на заснежаны лужок. З усіх бакоў да паляны падступаў лес.

— Ну, вось і пачнём... — прамовіў Мікалай Васільевіч і паказаў на сляды. Толькі цяпер Коля заўважыў, як многа іх і якія яны розныя.

Пасвячэнне ў следапыты адбылося ў сёмым класе. Міналі гады. Мікалай Жоўтка скончыў сярэднюю школу. Але ружжа яму Ількевіч на правах старшыні пярвічнага калектыву ўсё яшчэ не даваў. Ды і сам Мікалай не вельмі дамагаўся. З'явілася новае захапленне: фатаграфія. Дзед Мікола са стрэльбай крочыць, а ён — з фотаапаратам. Трафеі розныя, але кожны па-свойму задаволены. Што ні паход у лес — новы ўрок. Тут і ўменне «чытаць» сляды, і ціха хадзіць па лясных сцяжынках, і прыкметы надвор'я, і шмат што іншае. Неяк Мікалай Васільевіч сказаў свайму маладому цэзку:

— Старэю, Міколка... Восьмы дзесятка. А ты многае ад мяне пераняў. Рыхтуйся заняць маё месца.

Ніякавата стала. Як гэта «рыхтуйся заняць маё месца»? Хто зможа замяніць паляўнічага, які адных ваўкоў узяў каля паўтары сотні. А талент Мікалая Васільевіча як арганізатара?

Праз год Ількевіча не стала. Былога

У СЁ ТОЛЬКІ ПАЧЫНАЕЦЦА...

пуцілаўскага рабочага, удзельніка Вялікай Айчыннай вайны, узнагароджанага ордэнам Славы, хавала ўся вёска. Ведалі яго не толькі ў Цынцавічах. І цяпер успамінаюць самымі цёплымі словамі. Добры след пакінуў чалавек.

Неўзабаве Мікалай Жоўтка быў запрошан у раённае таварыства паляўнічых і рыбалоўаў. Намеснік старшыні Аляксандр Іванавіч Ахрэм сказаў:

— Прымай паперы. З гэтага дня ты —

КОЛЬКІ рыбалоўаў-аматараў пабывала летась на рэках і азёрах нашай рэспублікі?

Зрабіць такі падлік немагчыма. Адно, бадай, можна сказаць пэўна, што іх бы-

ло больш, чым два-тры гады назад. І гэта натуральна. Людзі ў горадзе і вёсцы з кожным годам жывуць больш культурна, заможна. Маючы два выхадныя, кожны імкнецца правесці іх часцей за ўсё на ўлонні прыроды, ля рэчкі або возера. А які адпачынак ля вады без вуды ці спінінга?

Трэба адзначыць, што значная большасць аматараў адпачынку на прыродзе добра разумее значэнне аховы рыбных запасаў, іх рацыянальнага выкарыстання. Нават не з'яўляючыся членамі таварыства паляўнічых і рыбалоўаў, яны не парушаюць правіл лоўлі рыбы, аховы вадаёмаў.

Аднак, на вялікі жаль, на рэках і азёрах рэспублікі здараецца нямаля выпадкаў браканьерства. Часам даволі грубых..

Жыхар вёскі Гогалі Рэчыцкага раёна В. Н. Музычэнка вырашыў парыбачыць на Бярэзіне. Сядзець з вудачкай не хацелася, і аматар свежай юшкі прыхапіў з сабою ўзрыўчатку. Праўда, ажыццявіць сваю задуму В. Н. Музычэнку не ўдалося. Прадстаўнікі рыбагляду злавілі яго на месцы злачынства і даставілі ў Рэчыцкі гарадскі аддзел унутраных спраў. Аматар «багатых уловаў» атрымаў тое, што заслугоўваў.

Жыхар вёскі Ляшчынск Мядзельскага раёна І. М. Лісочэнка на возеры Кузьмічы паляваў з дубельтоўкай на шчупа-

коў. Быў затрыман групай інспектараў рыбнай аховы Г. Г. Клычковым, Л. С. Варанцовым і І. І. Палком. Справаў уцячы. Адстрэльваўся.

Закончылася тым, што народным суд Мядзельскага раёна прыгаварыў І. М. Лісочэнку да двух гадоў зняволення.

Жыхары Вілейкі В. І. Шабанаў, У. В. Шабанаў, П. В. Жук, А. І. Антановіч і А. І. Літвін на Вілейскім вадасховішчы выбралі аднойчы, як ім здавалася, даволі маляўнічы і зусім бязлюдны куток. Нягледзячы на забарону лоўлі рыбы ў час нерасту, вырашылі закінуць у ваду... правады, падключаныя да крыніцы току высокага напружання. Аднак былі злоўлены на месцы злачынства інспектарамі рыбагляду І. М. Мышко і Е. І. Валынцом.

Справа закончылася ў народным судзе, дзе аматары наварыстай юшкі атрымалі па заслугах.

Цяжка паверыць, што ніхто з гэтых людзей не ўяўляў, якую шкоду наносіць рыбе, вадаёму. Апісанія выпадкі браканьерства здзейснены ў канцы лютага — пачатку красавіка, у час, калі рыба ідзе на нераст. Адна загубленая самка ў такую пару — дзiesiąты тысячы знішчаныя малявак. Нездарма кожны год на прадвесні Беларускае таварыства паляўнічых і рыбалоўаў разам з Беларыводам забараняюць аматарскае рыбалоўства.

БРАКАНЬЕРА СПЫНІЦЬ ГРАМАДСКАСЦЬ

старшыня пярвічнага калектыву. Такое, браце, пажаданне выказаў сам Ількевіч.

Адмаўляцца было б няхораша перад памяццю паважанага паляўнічага. Мікалай згадзіўся.

На працу ён ездзіць у Вілейку. Родныя Цынцавічы знаходзяцца ад райцэнтара кіламетраў за дзевяць. Прачынаецца рана, а вяртаецца дахаты вельмі позна. Бацькі, пенсіянеры, не-не, ды і паўшчуваюць: «Ці не занадта? Мала табе сваёй работы, дык яшчэ ў паляванне ўпрогся...» Працаваць фотакарэспандэнтам у газеце і вучыцца завочна — сапраўды нялёгка. Адны раз'езды чаго варты!

Ён ведаў, што пачынае не на пустым месцы. Спадчына ад Ількевіча засталася добрая.

Важна было заручыцца падтрымкай дырэктара саўгаса «Любань» Героя Сацыялістычнай Працы Яўгена Фёдаравіча Мірановіча. Размова, памятаецца, была з ім кароткая і дзелавая.

— Вы мне — звесткі пра жыўнасць, што водзіцца ў нашых угоддзях, а я вам — канкрэтную дапамогу.

Калі неабходныя дадзеныя былі атрыманы (дык вось адкуль дакладныя звесткі пра ваўкоў), дырэктар сам падлічыў, колькі і якога «фуражу» патрэбна лясным жыхарам. Аздаў распараджэнні брыгадзірам.

Раней дзікоў мала было. Арганізавалі падкормкі — і яны з'явіліся. Тое ж самае — з казулямі і зайцамі. Асабліва павялічылася колькасць шэрых курапатак. За гэта паляўнічыя атрымалі падзяку ад дырэктара саўгаса. Змаглі выправіць становішча і з цецерукамі. Яноты, якія без меры распладзіліся, знішчаліся ўсімі паляўнічымі. Падобным чынам была вырашана і праблема з бадзячымі сабакамі

і катамі. Дзічыны на дачы за апошнія гады стала значна больш.

Калектыву Астроўскай дачы невялікі, але дружны і працавіты. Паляўнічыя спадзяюцца не толькі на дырэкцыю саўгаса, але і самі дбаюць аб корме звярам. Раскарчавалі і прывялі ў парадак два гектары зямлі пад электралініяй, засеялі іншыя «непрыгодныя» ўчасткі. Тыя ж дзікі, што раней наносілі шкоду саўгасным пасевам, зараз затрымліваюцца на гэтых палях.

Спынена на тэрыторыі дачы браканьерства.

Цікава, як усё-такі вырашаюцца канфліктныя пытанні ўнутры калектыву? Няўжо не бывае такіх сітуацый?

— Вельмі проста, — адказаў Жоўтка. — Возьмем здачу пушны дзяржаве. Здаў — маеш права насіць паляўнічы білет, не — пачакаем...

Мікалаю Жоўтку — дваццаць восем гадоў. Узросце, калі набірае сілу сталасць. Ён на вопыце Ількевіча і сваім пераканаўся, як многа залежыць ад кіраўніка калектыву, ад яго ўмення і жадання працаваць з людзьмі, якія ўсё робяць, каб множыліся багаці прыроды.

Зроблена нямала. Але яшчэ трэба пабудаваць зернесховішча, з-за якога яны пазбавіліся першага месца, наладзіць работу секцыі краталоваў у Любанскай сярэдняй школе, дабіцца, нарэшце, каб у мясцовыя крамы, а не ездзіць аж у Маладзечна, завозілі паляўнічыя боепрыпасы, стварыць фотасекцыю. Разгорнутая работа толькі пачынаецца. Вось і Яўген Фёдаравіч хацеў нешта параіць, наказаў зайсці на днях...

В. ДАШКЕВІЧ

Вілейскі раён

Пэралік фактаў гэтай далёка не вясёлай хронікі можна было б прадоўжыць. Аднак і прыведзеных, бадай, дастаткова, каб пераканацца, якімі спосабамі ловаць рыбу браканьеры, і наколькі нялёгкай, нават небяспечнай, з'яўляецца барацьба з імі.

Тым не менш, гэтая барацьба неабходна. Спыненне і пакаранне браканьераў — адна з умоў захавання рыбных запасаў.

Няцяжка ўявіць, якую колькасць рыбы знішчылі гэтыя людзі, выкарыстоўваючы сеткі, невады, лавушкі і г. д. Асабліваю шкоду прыносіць прымяненне выбуховых рэчываў, бо ў месцы выбуху гіне ўся рыба. Браканьер жа падбірае толькі буйную, што складае менш адной трэцяй часткі, а астатня заставецца гнісці ў вадаёме.

Вялікую дапамогу органам рыбнай аховы аказваюць грамадскія інспектары рыбагляду, старшыя раённыя інспектары па ахове прыроды, прадстаўнікі міліцыі, дружиннікі. У выніку з ліку прадстаўнікоў грамадскасці летась у рэспубліцы дзейнічала 837 рэйдавых груп, якія правялі звыш 2.700 выездаў на вадаёмы. Яны затрымалі больш як 80 працэнтаў парушальнікаў правіл рыбалоўства з ліку ўсіх выяўленых. Акрамя гэтага, прадстаўнікі грамадскасці —

члены таварыстваў аховы прыроды, паляўнічых і рыбаловаў вядуць шырокую растлумачальную работу: чытаюць шмат лекцый, выступаюць у друку, па радыё і тэлебачанню.

Спыніць браканьера павінны дапамагчы грамадскім арганізацыям самі рыбалоўцы-аматары. Гэта стане магчыма толькі ў тым выпадку, калі ні адзін чалавек не будзе паяўляцца са снасцамі на вадаёме без пасведчання члена таварыства паляўнічых і рыбаловаў. Выключэннем могуць быць хіба толькі дзеці піянерскага ўзросту.

Плата членскіх узносаў ці іншы матэрыяльны ўдзел члена таварыства ў прыродаахоўнай рабоце будзе садзейнічаць уздыму культуры рыбалоўства. У той жа час масавасць арганізацыі прымусяць аматараў браканьерства лічыцца з патрабаваннямі грамадскасці.

Такім чынам, выкладзеныя вышэй лічбы і факты схіляюць да той жа высновы, якую праланаваў чытачам В. І. Бяляеў у сваім артыкуле «Рыба прад'яўляе рахунак» («Родная прырода» № 4 за 1974 г.). Іншымі словамі, настаў час рэарганізацыі аматарскага рыбалоўства ў рэспубліцы.

І. КУРГАН,

інспектар Белрыбвода

ТАВАРЫ

ДОБРЫЯ І РОЗНЫЯ

Гаспадарча-вытворчы план мінулага года Беларускае таварыства паляўнічых і рыбаловаў выканала паспяхова. Гэта датычыцца ўсіх аблсаветаў. У цэлым па рэспубліцы план па прыбытках выкананы на 114,5 працэнта, па рэалізацыі тавараў — на 107,8, прадукцыі — на 108,4.

Рэспубліканскі савет БТПР уважліва ставіцца да забеспячэння членаў таварыства прадметамі паляўнічага і рыбалоўнага ўжытку. Зараз у рэспубліцы працуе 29 магазінаў і ларкоў па продажы паляўнічых зброі і боепрыпасаў. Выключна шырокі асартымент інвентару. Работнікі прылаўка спадзяюцца, што тавараў у гэтым годзе будзе прададзена на 1 млн. 800 тыс. рублёў. У Мінску адкрыта майстэрня па рамонту ружжаў.

Не забыты і рыбалоўцы-аматары. Працуе 18 паляўніча-рыбалоўных баз (380 ложка-месца, 1342 лодкі). Усе даведкі наконт адпачынку на вадзе можна атрымаць у раённых і абласных саветах БТПР. Варта заўважыць, што члены таварыства абслугоўваюцца на базях на льготных умовах і ў першую чаргу.

У нашых магазінах многа тавараў, якія выпускае вытворчы камбінат рэспубліканскага савета БТПР. Тут і рыбалоўная лёска з сячэннем ад 0,1 да 1 мм, і вудзільны бамбукавыя (дарэчы, яны атрымалі прызнанне на Маскоўскім кірмашы), і падсачкі, і паплаўкі... Прыцягне ўвагу ўдала сканструяваны паходны ружжак.

Не застаюцца без увагі патрэбы аматараў сабакаводства. Інжынерна-тэхнічны персанал камбіната шмат папрацаваў над новымі вырабамі са скуры і скурзамьяняльнікаў. І не дарэмна. Тавары атрымалі высокую ацэнку «Знешгандлю». Многія з іх закуплены замежнымі фірмамі.

Для сабак паляўнічых і пакаёва-дэкаратыўных ёсць вялікі набор ашейнікаў, павадкаў, наморднікаў, шлей-вуздэчак. Паляўнічыя могуць абнавіць свае даспехі — у продажы чыхлы, у тым ліку для ружжаў з вертыкальна размешчанымі стваламі.

Навінка 1975 года — трохсумачны патранташ на 36 патронаў, кожная сумка двухрадлага размяшчэння. У вытворчасць прынята 7 відаў патранташаў, рамяні для ружжаў, чыхлы для нажоў, пыжы, пракладкі і г. д.

У гэтым годзе магазіны БТПР будуць забяспечаны значна лепш парохам, гільзамі і іншымі рэчамі.

Усё разам узятая, на нашу думку, павінна павысіць культуру палявання і стварыць добрыя ўмовы для актыўнага адпачынку.

А. КУДРАУЦАЎ,
начальнік планова-вытворчага аддзела РС БТПР

Куніца. В. Сугойдзь. Першая прэмія

Лебедзі на Юбілейным возеры. Д. Тапаркоў, фотасенцыя Гродзенскага гаррайсавета БТПР

«ФОТАПАЛЯВАННЕ-74»

Падведзены вынікі конкурсу «Фотапаляванне», які штогод праводзіць Беларускае таварыства паляўнічых і рыбаловаў.

Радуе «геаграфія» дасланных здымкаў: Слонім, Талачын, Салігорск, Магілёў, Пінск... Журы давялося папрацаваць, каб вызначыць работы лепшых. Першая прэмія прысуджана мінчаніну Вадзіму Сугойдзю за здымкі «Ранняя вясна», «Дай і мне», «Шэрыя курапаткі» і іншыя. Другая — таксама мінчаніну Генадзю Лагацкаму. Дзве трэція прэміі атрымалі Уладзімір Буракоў (Гомель) і Сцяпан Баксалаў (Мінск).

Заахвочвальныя прэміі прысуджаны Г. Гулеўскаму, Д. Тапаркову, Ю. Лысенку, У. Васільцову, М. Самайловічу.

А вось як размеркаваліся «прызёры» сярод фотасекцый. Першае месца — фотасекцыя Гродзенскага гаррайсавета БТПР, другое — фотасекцыя 300-га пярвічнага калектыву Мінскага гаррайсавета БТПР, трэцяе — фотасекцыя Пінскага гаррайсавета БТПР.

Усе ўдзельнікі фотаконкурсу і фотасекцый узнагароджаны граматамі рэспубліканскага савета Беларускага таварыства паляўнічых і рыбаловаў.

У гэтым годзе конкурс працягваецца. Некалькі пажаданняў удзельнікам: трэба больш увагі надаваць якасці здымкаў, праяўляць фотапэру больш насычана. Не варта захапляцца пейзажамі. Неабходна памятаць, што галоўная мэта конкурсу — паказаць багацце і прыгажосць жывёльнага свету Беларусі, адкрыць новыя старонкі ў эстэтычным пазнанні яго.

Удалае фотапаляванне — рэдкасць. Затое колькі прыемных хвілін перажывае той, хто цікавіцца яго «трафеймі».

Трапных вам «стрэлаў», удзельнікі конкурсу «Фотапаляванне-75»!

«ФОТАПАЛЯВАННЕ-74»

3*

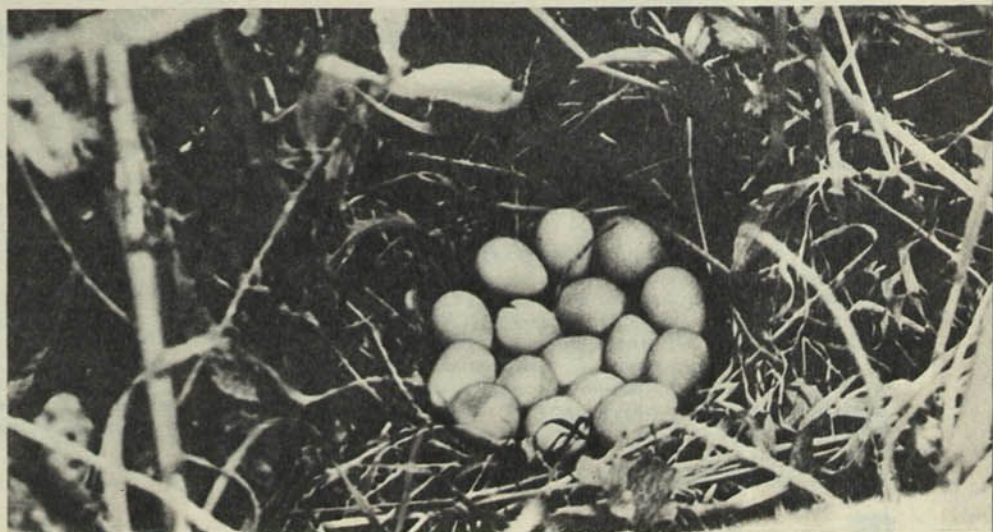
Ястраб-цецеравятнік. Г. Лагацкі. Другая прэмія

Лісянё. М. Самайловіч, фотасекцыя Мінскага гаррайсавета БТПР

З ФОТАПАРАТАМ —
У СВЕТ ПРИРОДЫ

Гняздо шэрай курапаткі. Ю. Лысенка, фотасекцыя Лідскага райсавета БТПР

Зайцы — асноўны аб'ект масава-спартыўнага палявання ў нашай рэспубліцы і займаюць першае месца па прамыславым значэнні. Вялікая колькасць гэтага віду тлумачыцца высокай пладавітасцю і здольнасцю засяляць самыя разнастайныя стацыі.

Ад паляўнічых за 1945—1973 гг. прынята 3,2 млн. шкурак зайцоў-русакоў і зайцоў-белякоў. Сярэднегадавое паступленне іх за 1945—1954 гг. складала 106,1 тыс. штук, за 1955—1964 гг. — 133,5 тыс. штук і 1965—1973 гг. — 83,3 тыс. штук. Найбольшае зніжэнне закупаў шкурак зайцоў назіраецца з 1968 г. Калі ў 1967 г. іх было прынята 128,4 тыс., дык у 1968 г. — 101,1, у 1969 — 73,8, у 1972—46,6 і ў 1973—66,0 тысяч штук. Такія значныя змены ў закупках выкліканы шматлікімі прычынамі, сярод якіх і скарачэнне заечых угоддзяў, і гібель зайцоў ад атручвання ядахімікатамі, што ўжываюцца пры апрацоўцы сельскагаспадарчых культур, і знішчэнне маладняку вандроўнымі сабакамі і катані, а таксама — асяданнем пушніны ў паляўнічых.

Па дадзеных уліку на пачатак 1973 г. у гаспадарках рэспублікі, дзе дазваляецца паляванне, налічвалася 328,6 тыс. зайцоў-русакоў і 127,7 тыс. зайцоў-белякоў. Зыходзячы з таго, што кожны год адстрэльваецца ў сярэднім 40 працэнтаў зайцоў, дык нарыхтоўчыя пункты павінны былі прыняць у 1973 г. не менш як 130 тысяч шкурак зайцоў-русакоў і 50 тысяч шкурак зайцоў-белякоў, а фактычна закуплена адпаведна 58 і 8 тысяч.

Русакі, распаўсюджаныя ў Беларусі, належаць да падвіду сярэднеўскага русака. Даўжыня яго цела 55—70 см. Асобныя экзэмпляры дасягаюць 6—7 кілаграмаў. Ліняе русак двойчы на год. Летняе футра — жаўтавата-рыжае з прыкметнымі цёмнымі стракацінамі, чэрава светлае, амаль белае. Зімовае футра больш цёмнае на хрыбце і святлейшае на чэраве і баках. Хвост зверху цёмны, знізу белы.

Зайцы-белякі належаць да падвіду сярэднеўскага белякоў. Даўжыня цела 48—57 см, вага да 5 кілаграмаў. Яны меншыя за русакоў.

Футра ўлетку бурое з рыжавата-шэрым адценнем, толькі пярэднія ўнутраныя бакі вушэй іржава-бурыя з чарнай. Зімой футра чыста белае, толькі

Ч А М У З Н І Ж А Ю Ц Ц А Н А Р Ы Х Т О Ў К І ? ..

канцы вушэй чорныя. Верхняя частка хваста ў белякоў на працягу ўсяго года белае.

Калі русакі распаўсюджаны на ўсёй тэрыторыі, дык белякі жывуць толькі ў паўночнай частцы рэспублікі, на поўдзень колькасць іх прыкметна зніжаецца, на Палессі яны сустракаюцца рэдка, а ў некаторых раёнах зусім адсутнічаюць. Зыходзячы з нарыхтовак шкурак за 1969—1973 гг. найбольшая колькасць зайцоў адстрэльваецца ў Гродзенскай (14,3), потым у Брэсцкай (13,7), Гомельскай (9,8) і Мінскай (9,7 тыс.) абласцях.

Адзначым, што па закупках шкурак белякоў на першым месцы Віцебская вобласць, за ёй ідуць Мінская і Магілёўская. У паступленні шкурак зайцоў удзельная вага белякоў за апошнія 5 гадоў складала 10,7 працэнта.

Памяншэнне закупаў заечых шкурак звязана і з тым, што многія паляўнічыя ставяцца да іх з аднаго боку як да дарагаднай сыравіны (сярэдня закупачная цана шкуркі 80—90 кап.), а з другога — іх расцэньваюць як трафей, і яны не трапляюць у дзяржаўныя закупкі.

Вялікі ўрон пагалоўку зайцоў, закупкам і якасці іх шкурак наносіць устанавленне ранніх тэрмінаў палявання. Так, паляванне на зайцоў адкрываецца ў апошняй дэкадзе кастрычніка ці ў першых чыслах лістапада. У гэты час, як вядома, маладыя русакі кладуцца на ворыва і падпускаюць да сябе літаральна на некалькі

крокаў. Гэтым, на жаль, злоўжываюць паляўнічыя, і, як адзначаюць паляўнічтвазнаўцы, добрая палавіна русакоў адстрэльваецца ў першыя дні палявання. Вялікая шкода наносіцца гэтым і якасці пушніны.

Як правіла, шкуркі зайцоў-русакоў, здабытыя нават у пачатку лістапада, прымаюцца другім і трэцім гатункамі, а частка і нестандартнымі, таму што валасяное покрыва ў іх яшчэ развіта слаба. Вялікія страты і ад дэфектнасці шкурак. Практычна іх паступае больш як 40% з дзіркамі, крывёй на поўсці.

Яшчэ больш нізкай якасці прымаюцца шкуркі зайцоў-белякоў. Сярэдні залік за 1963—1973 гг. склаў толькі 63,9%, у той час як па шкурках зайцоў-русакоў 87,3%. Адбываецца гэта таму, што большасць белякоў у лістападзе і ў пачатку снежня яшчэ ліняюць і валасяное покрыва ў іх яшчэ нізкае, са светла-сінім пухам на хрыбце і баках і нізкай цёмна-бурай ці шэрай поўсцю. Такія шкуркі не прымаюцца і знішчаюцца. У гэты ж перыяд звыш 90% шкурак паступае другім і трэцім гатункамі.

Таму мэтазгодна ўстанаўліваць аптымальныя тэрміны палявання на русакоў з 15—20 лістапада, а на белякоў з 10—15 снежня да 5—10 лютага.

У рэспубліцы шырока абмяркоўваюцца мерапрыемствы для павелічэння колькасці зайцоў, а менавіта:

на асушаных балотных масівах ствараць лесапалосы, а вакол вадаёмаў — лесапасады;

узмацніць кантроль за правільным ужываннем хімічных угнаенняў і хімічнай апрацоўкай палёў і лясоў;

арганізавана знішчаць вандроўных сабак і катой у паляўнічых угоддзях і населеных пунктах;

узмацніць барацьбу з браканьерствам, асабліва з аматарамі страляць зайцоў з-пад фар аўтамабіляў, матацыклаў, а таксама з аўтаматычнай зброй;

павялічыць аб'ём біятэхнічных мерапрыемстваў у паляўнічых угоддзях, у прыватнасці, палепшыць падкормку зайцоў у зімовы перыяд.

На нашу думку, 50% здабытых тшак паляўнічыя павінны прадаваць магазінам «Дары прыроды», якія ёсць у абласных і раённых цэнтрах.

Р. ЦЫЁНСКІ,
начальнік аддзела Белкаапаюза

АБЕД СЯРОД НОЧЫ

Мае хлапчкі зрабілі для птушак кармушку і прымацавалі яе да падаконніка.

«Гасцей» доўга чакаць не давялося. Ужо на другі дзень яны гаспадарылі ў «сталоўцы». Дзеці ледзь паспявалі падсыпаць корм. Меню на выбар: сланечнікавыя семкі, канаплянае семя, хлебныя крошкі, крышаная бульба і спецыяльна для сінчак — кавалчкі сала.

Птушкі зляталіся рана і кожны раз будзілі мяне, стукваючы дзюбкамі па фанеры.

І вось аднойчы... За акном — знаёмы стук. Я прагнуўся, глянуў на гадзіннік і здзівіўся: было тры гадзіны ночы. Святло ад вулічнага ліхтара падала на падаконнік. Глянуў на кармушку і вачам сваім не паверыў: там гаспадарыў верабей.

На другую ноч паўтарылася тое ж самае. Як я пасля высветліў, верабей начаваў на другім паверсе пад дахам. А сярод ночы, пры святле ліхтара, спускаўся ў «сталоўку», каб падсілкавацца.

П. ШЫБУТ

ЯНОТ У ВЁСЦЫ

У адну з асенніх начэй жыхары Першамайскага завулка вёскі Каменюкі, якая з'яўляецца цэнтрам дзяржаўнай запаведна-паляўнічай гаспадаркі «Белаежская пушча», былі разбуджаны незвычайным брэхам сабак. Аказваецца, шукаючы спажывы, сюды прыйшоў янот.

На першым жа падворку звярок счাপіўся са шчанюком і загрыз яго. На наступным двары ён таксама сустрэўся з сабакам. Але тут аказаўся больш моцным чатырохногі гаспадар двара — паядынак для янота закончыўся трагічна. Пушыстая шкурка яго дасталася гаспадару сабакі Фёдару Скалкоўчу.

У апошнія гады дзікія звяры ўсё часцей і часцей наведваюцца ў пушчанскія вёскі. На вуліцах жыхары маглі бачыць зуброў, ласёў, дзікоў, не гаворачы ўжо пра вавёрак.

М. МАМУС

АМАТАРСКІЯ ФІЛЬМЫ АБ ПРЫРОДЗЕ

Нягледзячы на тое, што за вокнамі акруговага Дома афіцэраў у Мінску, дзе праходзіў агляд аматарскіх фільмаў аб прыродзе, сіверны вечер ганяў рэдкія сняжынкi, тут, ва ўтульнай зале, спявалi птушкі, цвілі кветкі, зелянелi травы.

Прырода жыла на экране сваім непаўторным жыццём. I было прыемна ўсведамляць, што ў Беларусі расце колькасна i мужнее творча атрад людзей, якія добраахвотна ўзяліся за нялёгкую справу — глыбей пранікнуць у свет таямніц прыроды, паказаць адносіны людзей да яе.

Аматыры прапанавалi на суд журы 29 кінастужак, большасць з якіх былі каларовымі. Гэта амаль у тры разы больш таго, што было на папярэднім аглядзе. Словам, членам журы, у склад якога ўваходзілі вучоныя біёлагі АН БССР, прадстаўнікі Дзяржкамiтэта СМ БССР па ахове прыроды, рэспубліканскіх саветаў Беларускага таварыстваў па ахове прыроды, паляўнічых i рыбаловаў, кінастудыі «Беларусьфільм» i Беларускага тэлебачання, было над чым паразважаць, было што прааналізаваць.

Як адзначыў старшыня журы вучоны сакратар Навуковага савета па праблемах біясферы АН БССР Т. С. Махнач, кінааматары, якія выбралі аб'ектам здымкі прыроду, летася прыкметна палепшылі якасць сваіх фільмаў — вырасла ўменне заўважыць цікавы кадр, больш яркім стала адлюстраванне, палепшылася гукавое афармленне. Вось, напрыклад, фільм «Сябры прыроды» А. Г. Фісенкі i В. Н. Каралёва — прадстаўнікоў самадзейнай кінастудыі «Прырода» Магілёўскага абласнога савета аховы прыроды. Аўтары вядуць гледача за групай школьнікаў Любоніцкай сярэдняй школы, што ў Кіраўскім раёне. Хлопчыкі i дзяўчынкі апрануты ў форму работнікаў лесу. З імі нязменны дарадчык, сапраўдны аматар прыроды намеснік ляснічага мясцовага лясніцтва М. А. Вядзернікаў.

Выбар цікавай тэмы, умение аўтараў фільма спыніцца на галоўным абумовілі запамінальную сюжэтную канву. Светла, радасна перададзены фарбы ландшафтаў. Усё разам i прыкметна фільму поспех — Дыплом першай ступені рэспубліканскага савета Беларускага таварыства аховы прыроды i першую грашовую прэмію.

Прафесіяналізмам вызначаецца фільм «Веснавыя замалёўкі», які створаны аматарамі самадзейнай студыі Светлагорскага

Палаца культуры хімікаў пад кіраўніцтвам кінааматара С. С. Юркоўскага, а таксама фільмы гамяльчанина В. І. Кавалёва «Люблю цябе, мой родны край» i «Паляўнічая мазіка» аб прыродаахоўнай рабоце Рэчыцкага калектыву паляўнічых i рыбаловаў. Гэтыя аўтары ўзнагароджаны грашовымі прэміямі i дыпламамі другой ступені рэспубліканскага савета БТНР.

Прэміі i дыпламы трэцяй ступені рэспубліканскага савета БТНР прысуджаны фільмам «Прырода ў цэху» баранавіцкіх кінааматараў В. Д. Сазанкова i Г. С. Тамашэвіча i «Казкі старога дуба», які стварыў мінчанін В. Ф. Сумараў. Гэтай жа ўзнагароды ўдастоены кінааматар з Гродна А. М. Ляховіч за стужкі «Сябры прыроды», «Зялёны патруль» i «Лебядзінае возера». Шэрагу фільмаў прысуджаны заахвочвальныя прэміі i дыпламы.

Сярод аматарскіх фільмаў былі i такія, у якіх паказаны цікавыя эпізоды з жыцця ваўка, птушак, пчол, цікавыя аб'екты прыроды. Аднак, відавочна, невысокі прафесійны ўзровень аўтараў на самым пачатку работы не дазволіў ім вызначыць галоўную задуму фільмаў i дабіцца таго, каб потым кожны кадр «працаваў» на гэтую задуму.

Бессюжэтны набор кадраў, якія толькі стасуюцца з выбранай тэмай, — агульны недахоп значнай часткі кінастужак. Так зняты фільмы «Родныя пейзажы» А. А. Шнайдэра, «Экскурсія ў магазін прыроды» А. П. Саўчанкі i іншыя.

Члены журы адзначылі таксама, што кінааматары яшчэ нясмела закранаюць такія злададзёжныя пытанні аховы прыроды як барацьба з браканьерствам, ляснымі пажарамі, клопаты грамадскіх арганізацый аб чысціні вадаёмаў i г. д. Часам, жадаючы паказаць ахову прыроды, аўтары несвядома здымаюць адваротнае. Так атрымалася ў фільме «Свята птушак», дзе паказана, што вучні прыбіваюць шпакоўні да ствалоў дрэў.

Журы адзначыла вялікую ролю самадзейнага кінамастацтва ў прапагандзе сярод насельніцтва ведаў аб прыродзе i яе ахове.

Прынята рашэнне аб правядзенні чацвёртага рэспубліканскага агляду аматарскіх кінафільмаў.

I. КАВАЛЬ

КАЛЯНДАР РЫБАЛОВА

МАЙ—ЧЭРВЕНЬ

Май i чэрвень—час буйнога росту траў. Паўсюдна цвітуць сады, паветра напоена водарам чаромхі i бэзу. Птушыныя спевы не змаўкаюць увесь дзень.

Вадаёмы таксама незапавальна прыгажэюць. Хутка расце вадзяная расліннасць, вада інтэнсіўна ўзбагачаецца кіслародам. Над люстраной паверхняй вадаёмаў уюцца тысячы насякомых.

У разгары нераст акунёў, судакоў, сазанаў, ляшчоў, платак. Ужо даўно аднараставалі i пачалі інтэнсіўна харчавацца шчупакі.

Май для рыбалова-аматара—месяц найлепшага адпачынку i багатых уловаў. Выдатна бяруцца на блешню шчупакі, амаль на ўсе віды прылад ловацца акуні, па спілах глыбокіх ям на жыўца i маляўку добра бяруцца судакі.

Асабліва ловіцца рыба ў ціхіх пахмурных дні, у часы ўзыходу i захаду сонца, пры лёгкім хваляванні вады. Рыба заўсёды ўзмоцнена харчуецца пасля цёплага майскага дажджу.

Як i ў красавіку, дастаткова добра ловіцца доннымі вудамі мянтуз. Анрмя таго, на «донкі» бяруцца плоткі, ляшчы, галаўні. Лепшая прынада для іх—матыль, ручайнік, чарвяк.

У невялікіх рэках i неглыбокіх азё-

рах няблага бяруцца язі. Пад канец мая пачынаюць брацца на донныя вуды самы. Нядрэнна ловяцца на чарвяка, матыля звычайных i срэбных карасі.

Чэрвень—першы месяц лета. Вадзяная расліннасць дасягае найбольшага развіцця, рэзка ўзрастае i колькасць вадзяных беспазваночных, якія харчуюцца гэтай расліннасцю, а, значыцца, паляпшаецца кармавая база рыб.

У гэты час пачынаюць нераставаць самы, ліні, звычайных i срэбных карасі.

Самай нерастуюць, як правіла, у прыбярэжнай зоне, дзе шмат падводнай расліннасці, калі тэмпература вады дасягае 20 градусаў цяпла. У месцах адкладання ікры самы расчышчаюць пляцоўку, абводзяць яе невысокім валам з пяску i расліннасці. Удзельнічаюць самы ў нерасце папарна—самец i самка. Пасля адкладання ікры самка пакідае месца нерасту, а самец на працягу некалькіх сутак ахоўвае ікру i лічынак, якія толькі што вылупіліся.

Ліні адкладваюць ікру на падводныя часткі раслін i на грунт. Таму, калі ў вадаёме назіраецца моцнае заіленне, ікра ў вялікай колькасці гіне ад недахопу кіслароду. Добра ліні размнажаюцца ў вадаёмах з чыстай вадою.

Карасі значна менш патрабавальныя да умоў адкладання ікры. Цікава, што ў Беларусі кароды срэбных карасёў складаюцца амаль выключна з самцак, а самцы сустракаюцца вельмі рэдка, таму ікру апладняюць самцы кармаў, лінеў, карасёў звычайных. Прычым, на пом'яць гэта зусім не адбываецца, i яно вырастае тыповым срэбным карасём. Такая спадчынасць атрымала назву матралінай. Яна характэрна

таксама для карасёў звычайных. Аднак у значна меншай ступені.

У чэрвені на паплаўковыя вуды на глыбокіх месцах бяруцца ляшчы, карпы—на гарох, хлеб i кукурузу. У зарасніках вадзяной расліннасці на маляўку бяруцца шчупакі, на чарвяка, апарыша i мурашыныя яйкі добра ловяцца плоткі.

Доннымі вудамі на выплаўна ці жыўца ловяць самоў. Сезоннай прынадай для гэтай пары з'яўляюцца хрушчы. На іх асабліва добра бяруцца язі, галаўні. Нядрэнна бяруцца гэтыя рыбы i на стракоз.

У сувязі з масавым вылетам насякомых, якіх ахвотна паядаюць розныя віды рыб, асабліва цікавай становіцца лоўля рыб нахлестам. На дробных насякомых (матыльцоў, мух) такім спосабам ловяць плотак, на буйных насякомых (хрушчоў, стракоз)—жэраха, галаўні.

У чэрвені нядоўгі час назіраецца інтэнсіўны вылет аўсяніка, які з'яўляецца ў гэты момант лепшым матэрыялам для прынады.

У канцы месяца харчаванне рыбы ў некаторай ступені слабее, асабліва буйной, у сувязі з тым, што кармавая база вадаёмаў становіцца найбольш багатай i рыба вельмі пераборліва адносіцца да прынад. Праўда, яшчэ нядрэнна ловіцца ў гэты перыяд рыба нахлестам, а ў густых зарасніках вадзяной расліннасці добра бяруцца розная дробязь. У некаторых месцах пачынаюць брацца вугры. Як i на працягу ўсяго месяца, у гэты час можна паспяхова лавіць рыбу на кружкі, на дарожку, спінінгам.

В. СТОМА,
старшы Іхтыёлаг рэспубліканскага савета БТНР

СУСТРЭЧА Ё ВЯСНОВЫМ ЛЕСЕ

Было ціха. Накрапваў дробны дожджык. Вадзяная заслона затуманіла навакольнаы ўзгоркі.

Я ішоў па грэбеню лясістай грывы, а потым прысеў адпачыць пад вялікай разлапістай хвой. Побач быў круты і глыбокі яр. Унізе, каля ручая, праз сетку дажджу, што паволі сеяўся з неба, бялелі нерухомыя бярозы. Павебра было такое спакойнае, што лёгкае пастукванне дробных кропель не злівалася ў бесперапынны шум.

Нечакана пацягнула ветрам, і вясенні цёплы дожджык спыніўся.

Як жа папрыгажэла пасля дажджу зямля! Асабліва лес. Кропелькі вільгаці на галінках, сучках, пупышках пераліваліся ўсімі колерамі вясёлкі, быццам кожнае дрэва, кустык, кожную былінку абсыпалі самацветамі.

Павясялелі паўраскрытыя на многіх дрэвах пупышкі. Яшчэ ярчэй зазеленелі малюсенькія лісточкі на лазе. Нейкай мілай нечаканасцю выглядалі светла-сінія пралескі.

Пачуў я звон срэбнага званочка, агледзеўся навокал і бачу: сядзіць на кусте чароўная птушка.

— Дык гэта ж дрозд!

Крадучыся, я пачаў падбірацца да гушчару крушыны. Асцярожна абышоў адзін куст, другі, ступіў да трэцяга і ледзьледзь не наступіў на маленькіх зайчанят. Іх было чацвёра. Шэрыя касавокія, у цёплых футрах. Збіліся ў кучку і сядзяць на сырм лісці, не варушацца.

— Добры дзень!—сказаў я маленькім звераняткам.—Як жываеце?

Зайчаняткі нічога, прымоўклі. І вушкі да плячэй прыціснулі.

— А дзе ваша мама?—пачаў я дапытвацца ў іх.

Зайчаняткі ні гу-гу.

— Добра, прамовіў я,—можаце мне не адказваць. Ведаю я звычайкі вашай маці. Яна накарміла вас малаком і зараз бегеае недзе па полі, па лесе. Успомніце яна пра сваіх дзяцей калі-небудзь ці не, хто яе ведае! Магчыма, што на вас натрапіць іншая зайчыха, прыме за сваіх малых і пакорміць малаком. Вось і ўсё ваша мілае дзяцінства! Патрэбна хутчэй расці, вушчыца скусваць траўку, бегачь, як гэта робяць дарослыя зай-

цы, прывыкаць да пастаянных трывог, небяспек. Хіба мала іх у заечым жыцці?

Гавару я гэта зайчанятам, а яны маўчаць, быццам згаджаюцца са мною.

— Ну што ж, да пабачэння,—сказаў я на развітанне касавокім,—жадаю не трапляцца ў зубы ні лісе, ні паляўнічаму сабаку.

Ішоў я па лесе і думаў пра зайчыку. Якая дрэнная маці—кінула на волю лёсу такіх малечаў! А можа, яна і не дрэнная? Можа, так і трэба? Бегала б яна паблізу ад таго месца, дзе схаваліся дзеці, пакідала б сляды. Па паху гэтых слядоў заечае сямейства знайшоў бы воук або ліс. Зайчыха ўцячэ—вунь яна як хутка бегает!—а зайчаняткі? І стане яна міжволі прычынай гібелі сваіх дзяцей. А так сядзяць яны сабе пад кустом, сядзяць ціха, нерухома. Па паху іх ніхто не знойдзе—зайчаняткі ж не маюць ніякага паху. І прагаладаюцца няхутка—мацярынскае малако вельмі пажыўнае. А калі захочуць есці, пачнуць патроху скупці траўку—голад навучыць, як гэта рабіць. Так непрыкметна яны падраснуць, пасталеюць. Вось і ўся заечая мудрасць.

І. ВАСІЛЬЦОУ

«ВЕТЛІВЫ» ГОСЦЬ

Стаяла сонечная веснавая раніца. За акном весела спявалі першыя шпакі, радуючыся вясне, яснаму і цёпламу надвор'ю і свайму шчасліваму вяртанню ў родныя мясціны. Я сядзеў у крэсле і чытаў кнігу. Раптам у дзверы нехта пастукаў. «Уваходзьце»,—сказаў я, адарваўшыся ад кнігі, але ніхто не увайшоў. Я устаў, адчыніў дзверы і выгледзеў на вуліцу. Навокал не было ні душы. «Напэўна, суседскія хлапчункі свавольца»,—падумаў я і сеў у крэсла. Але на самым цікавым месцы мяне зноў перабіў той жа стук. «Я вас!»—вырвалася ў мяне, але дзверы адчыніць не пайшоў.

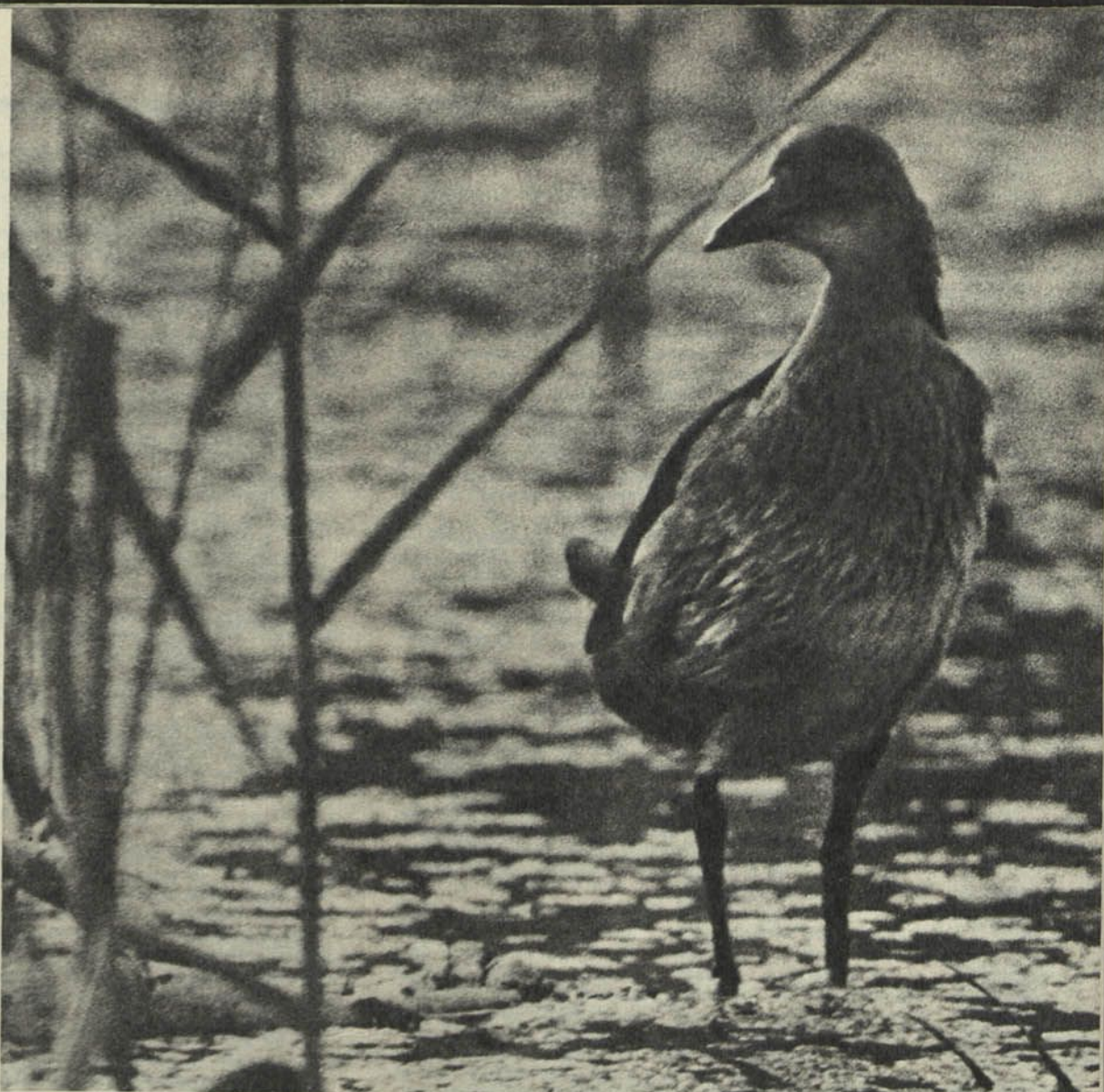
Гэты стук праз пэўныя прамежкі часу паўтараўся. Нарэшце, маё цярдленне скончылася. Я ціхенька выйшаў з дому, прытаіўся за сцяной і цвёрда вырашыў даведацца, хто ж усё такі свавольца.

Чаротніца

Птушанё балотнага мышалова

Фота Г. Гулеўскага

мала іх
агдажа
касаво-
ому са-

маці—
энная?
а, дзе
оў зае-
—вунь
і пры-
кустом,
зайча-
утка—
ь есці,
та ра-
ь і ўся

цьоу

спявалі
двор'ю
дзеў у
«Ува-
го не
ду. На-
сваво-
м мес-
ў мя-

нарэш-
дому,
ж усё-

Ішоў час, але нікога не было. «Тут-тук»,—пачулася раптам з сенцаў. «Ага, вось дзе вы! Папаліся, даражэнькія!»,—падумаў я пра сябе і, ступіўшы ў сенцы, спыніўся. Вялікі стракаты дзяцел сядзеў на дзвярах і малаціў па іх сваёй моцнай дзюбай, нібы прасіўся ў пакой. «Вось дык свавольнік»,—расмяяўся я. А дзяцел, не звяртаючы на мяне ніякай увагі, шпарка бегаў па дзвярах то ўверх, то ўніз і дзелавіта пастукваў па іх дзюбай. Раптам ён знік гэтак нечакана, як і з'явіўся.

П. ЛЕТКА

ПЕРШЫ МЁД

За вёскай, на тарфяніках, яшчэ снег. Сцюдзёны вецер хвілінамі вырываецца з-за лесу, у якім—таксама зляжалы і пашматаны праменямі сонца снег. Пад нагамі пажоўклая, прыпалая да зямлі трава. Ды і веснавая вада пачынае ў барознах. А на былых, заараных канаўках, абпал якіх раслі хмызы, дзе-ні-дзе вытыркаліся страмкватыя елкі, бярозы, асіны, дык наогул гразна.

Хмызы засталіся адны на тарфяніку... Парудзелі ўжо, як бы набылі акругласць. Залацістымі пухавікамі, як свечкамі, мільгаў на сонцы вербалоз.

Клейкі духмяны настой першага меданосу вясны з кожным крокам усё больш напайнае грудзі, асалодай жывіць душу. Прырода заўсёды вабіць. І як бы ні спяшаўся, збочыш на гэты тарфянік.

Адразу здаецца, што кветкі-свечкі на вербалозе сіпяць на праменах зырнага веснавога сонца. Але гэта падманліваць хутка праходзіць. І вуха ўжо ловіць ледзь чутнае гудзенне ці шлох.

Дык вось яно што! Першыя свае ношкі бяруць пчолы на вербалозе. Абсыпаны пылком, бухмата-залацістыя, як самі кветкі. Але працуюць заўзята, лёгка кружаць. І пылок, вядома, спатрэбіцца ў вуллі. Ды і мёд жа трэба.

Шчыруюць пчолы над вербалозам. Як у казцы ўсё. І раптам пачынаеш шкадаваць, што паблізу няма ні прарыстай, бруістай ручайны, ні ракі-балацянкі ў пакатых берагах. Каля каструбавата-сівога ствала старой вярбы тонкімі валацінкамі прабілася трава. Пабліскае на сонцы.

Цяжка даецца пчолам першы, залаціста-жоўты, духмяны мёд з вербалозу. Таму заўсёды, калі ўгледзіш яго на рамцы, хутка апускаеш у вулей, нават не правяраеш да канца, як сее матка; баішся спакусіцца на залаціста-іскрыстую вадкасць, асцерагаешся, каб не калупнуць скрабком першы пчаліны набытак.

В. МЫСЛІВЕЦ

КАРШУН-ПАЛЯЎНІЧЫ

Паводка была вялікая. Наша лодка марудна плыла паміж вяршалінамі затопленых дрэў. Непадалёк плыло бярвяно, на якім сядзелі мышы. Папіскаваючы, небаракі «стралялі» вачанятамі па баках і цясней туліліся адна да адной, стараючыся праціснуцца ў сярэдзіну, дзе было сушэй і зацішней.

Аднекуль з'явіўся каршун. Зрабіўшы круг, ён кінуўся ўніз, схопіў адну мыш і сеўшы на дрэва, стаў ласаватца.

Усё адбылося так хутка, што не толькі мы, а і мышы не адразу зразумела, што здарылася.

Падсілкаваўшыся, драпежнік стаў рабіць другі круг. Мышы, на вачах якіх загінула сяброўка, узбуджана забегалі па бярвяне. Крылатае страшылішча выклікала ў іх жах. Яны не вытрымалі, і, калі каршун быў зусім блізка, пасканалі ў ваду, паплылі да бліжэйшага дрэва.

На бярвяне засталася толькі адна мыш. Прыціснуўшыся да невялічкага сучка, яна замерла, але драпежнік заўважыў яе і, не звяртаючы ўвагі на мышэй, якія плавалі ў вадзе, спікіраваў на бярвяно.

Мыш рэзна падалася наперад, і разбойнік, прамахнуўшыся, ударыўся грудзямі аб сук. Удар быў такі моцны, што каршун нават не змог падняцца на ногі. Калі наша лодка пад'ехала бліжэй, ён паспрабаваў узяцца, але адразу ж зваліўся ў ваду.

Мы падабралі яго і мышку і адвезлі на сухое месца. Мыш адразу ж сіганула пад лісце, а каршун сядзеў на сонцы, пакуль не абсохлі крылы.

Здала было відаць, як пасля некалькіх спроб ён узяцеў на вяршаліну старога дуба.

У. ЖУРБА

НАТАТКІ НАТУРАЛІСТА

Дзяржаўная
Сінілятка
БС & П
1971. 1. Жнівень

Яраслаў ПАРХУТА

СУНІЦЫ

У той дзень на лясных палянках выспела процьма суніц. Здавалася, нехта рассыпаў іх з казачнай сяні ў парызелую ад спёкі нізкарослую траву, пад бярозкі і сасонкі — усюды, дзе толькі можна было ім быць на відавоку. І суніцы гарэлі на сонцы зіхатлівым агнём. Было нязвыкла глядзець на іх, а навокал стаяў такі густы водар, што кружылася галава.

Ганька паставіла на зямлю кошычак, упала ў траву і забылася пра ўсё на свеце. Глядзела як у небе, нібы белыя ветразі, плылі вясёлыя аблокі, і захацелася ёй незвычайнага. І калі адзін ветразь зачэпіўся сваім крылом за вяршаліну самай гонкай сасны і застыў там, нібы ў чаканні, Ганька папрасіла:

— Вазьмі мяне, ветразь, з сабою!

І паплыла Ганька на казачнай лодцы ў сваю мару — над палямі, лясамі, вёскамі, гарадамі... З тае сонечнай вышыні бачыла Ганька такую прыгожую Зямлю, што ажно сэрца заходзілася ад радасці...

А потым Ганька вярнулася да свайго зямнога прычала. Ішла дадому і здавалася ёй, што ўвесь свет духмяніў суніцамі.

ДА ФІЛЬКІ У ГОСЦІ

Каб трапіць у Чорны лес, дзе, як казала Ганька, жыў яе Філька, трэба спачатку сцяжынкаю выбрацца на лясную дарогу, што вядзе ажно да Макара-воіна, павярнуць направа, мінуць масток і хвілін дзесяць пратупаць не так ужо ўбітым шляхам. Але, нягледзячы на гэта, Ганька выдатна арыентавалася.

— А я тут, як у гародчыку! — растлумачыла яна. — Ніколечкі не зблукваю!

Сонца ўжо адыходзіла на спачын, бо толькі вяршаліны дрэў купаліся ў яго апошніх праменях. Пакуль у Чорным лесе збіралі сучча, раскладалі агонь, сонца зусім села — нават на самым высокім дубе не відаць было ні промня. Прыцемкі таксама доўга не трымаліся. Яны паблукалі пад дрэвамі колькі хвілін і пачалі саступаць месца цемры. Вось яна ўжо канчаткова апусцілася на дол, спавіла спачатку кусты, потым дрэвы і нібы затаілася, прыслухоўвалася.

А ля нашага невялічкага вогнішча бруіла жыццё. Спачатку з'явіліся тры начніцы і замітусіліся ў дрыготкім святле. Потым аднекуль прыляцеў іх цэлы рой — белых, жоўтых, карычневатых — і пачаў над вогнішчам свой казачны танец. Наўкол стаяла такая цішыня, што, здавалася, у паветры чуцен быў шоргат іх крыльцаў.

Ганька сядзіць побач, абхапіўшы скусаныя камарамі калені, і разважае:

— І дзе ж той Філька падзеўся?

Я паглядаю на Ганьку і нечакана пытаюся:

— А мо ўвогуле няма Фількі? Мо ты прыдумала.

— Не, — адказвае Ганька. — Я сама летась яго сюды прынесла. Дастала з клеткі, што ў школьным жывым кутку вісіць, і аднесла... І настаўніца на мяне потым сварылася... А калі нядаўна з таткам ішлі з сенкаваня, Філька гукнуў мяне...

Нечакана ў лістоце суседняга дрэва нехта залатаў крыламі і пачулася глухаватае, але даволі пагрознае:

— Ух-гу!

Ганька кранула мяне за рукаў і прашаптала:

— Філька прагнуўся...

Якраз у гэтую хвіліну ад балота даляцелі дзіўныя гукі:

— Буль-буль-буль! Буль-бу-у!

Ганька зноў кранула мяне за рукаў:

— Бык вадзяны... Ён заўсёды дражніцца з Фількам. Стаіць па калені ў вадзе і дражніцца... А Філька яго не любіць...

(Працяг. Пачатак у № 6 за 1974 г.).

Толькі перастала булькатаць, як пачаў гразіцца Філька:

— Ух-гу! Ух-гу!

А вадзяны бык сваё:

— Буль-буль-бу!

— Нібы дзюбу палашча, — засмяялася Ганька. — Прапалашча і бульбы папросіць... Прапалашча і зноў папросіць... Але ён так сабе... дражніцца!

— Нібы пацвердзіў Ганьчыны словы Філька.

Раптам нехта зарагатаў: «О-хо-хо!» Рэха падхапіла гэты рогат і пакаціла з вяршаліны на вяршаліну — ажно туды, за Дзікае балота, дзе, як Ганька пераконвала мяне, і жыў той вадзяны бык.

— Лесавік! — насцярожылася Ганька. — Але ты не бойся! Ён — добры. Ён толькі палохае. Гэта п'янага Івана ён аднойчы павадзіў ажно да раныцы... Іван казаў, што рука ў яго халодная-халодная і барада вялізная...

Ганька ўвайшла ў сваю ролю канчаткова. І мне не хацелася перашкаджаць ёй. Толькі, успомніўшы першы дзень нашага знаёмства, запытаўся:

— Скажы, Ганька, а ці бачыла ты ўсё ж тую русалку?

— Бачыла, — сур'ёзна адказала Ганька. — Яна ў той вечар ля вірка стаяла... і грабянцом белым расчэсвала косы... Як Надзейка ўсё роўна...

Я падкідаю ў вогнішча сукавінне і, калі яно ўспыхвае, бачу: Ганька — сучэльная радасць!

Ганька зноў жыла сваёй казкай.

ЗЯЗЮЛЬЧИНА ДАЧКА

Нупрэі ішоў торнай лясной сцяжынкай, час ад часу пасабляючы сабе ядлоўцавым кійком. Хада была лёгкая, спружыністая. Нібы што прыспешвала яго. І ён толькі зрэдку кідаў позірк то направа, то налева — як чалавек, якому ўсё тут знаёма да драбніц. Нарэшце, Нупрэі заўважыў мяне і неак знянацку спыніўся.

— Іду ажно ад Макара-воіна, — нібы апраўдваўся ён. — І ўсё думаю: каб не размінуцца, каб застаць тую дзеўчыну...

— Ганьку? — пацікавіўся я.

— Яе! — ажывіўся Нупрэі. — Хачу паказаць нешта...

Нупрэі палез у кішэню пінжака, нейкі час поркаўся там і нарэшце выцягнуў адтуль... птушку. Была яна крыху большай за ластаўку, з такімі ж доўгімі і вострымі крыламі, але не вельмі чорная. Кароткімі, учэпістымі пальцамі ног яна абхапіла Нупрэі мезенец і захіталася на ім.

— Во дурніца! — не вытрымаў стары, — і глянуць на чалавека не хочаш! Ці сорамна за маці?!

— Няўжо зязюля? — не верылася мне.

— Яна самая! — ажывіўся адказаў Нупрэі. — Прысеў гэта я ля Макара-воіна адпачыць, як чую: недзе над галавою піскляныя пішчаць. Глянуў — гняздзечка вісіць. І, чую, непарадак у ім. Барукаюцца нібы... А потым гэная і ўпала на дол. Не разлічыла, ці што?

Я ведаў, што ў такіх выпадках звычайна перамагае зязюля-падсусед, але сказаў:

— А можа вытурылі? У знак пратэсту...

Нупрэі не адказаў. Пракураным пазногцем хацеў прыадкрыць птушынае павека, але гэта яму не ўдавалася. Тым часам зязюльчына дачка перабралася з далоні на рукаў і пырснула там — пасадзіла белую плямку. І, нібы здзівілася гэтаму, расплюшчыла павекі. З-пад іх глянулі на нас шэрыя ягадзічкі вачэй.

— А прыгожыя вачаняткі маеш! — усміхнуўся Нупрэі.

Я сказаў:

— Яна ж прападзе ў Ганькі. Ды і Мікіта зжэрці можа...

Нупрэі нібы з дакорам зірнуў на мяне:

— А праўду, чалавеча, кажаш... Не пудумаў я пра гэта...

Мы адышліся далей ад сцэжкі і пасадзілі птушку на сасонку. Вольнаму — воля!

А потым я пашкадаваў аб гэтым.

Зязюльчыну дачку адпусціла б і Ганька...

РАКІ

— І чаму яна ўздумала дзеўкаю нарадзіцца? — ушчувае маці Ганьку. — І чаму не хлопцам? То яна бусляня спора, то з вудею цалоткі дзень швэндаецца, то па хлявах лезіць...

Мне відно з прыадчыненых дзвярэй: Ганька сядзіць на кухні і толькі шморгае носам. А маці не перастае:

— Гора ты маё горкае! Чаму тая Зоська — дзіця залатое.

Ад маці не адбяжыцца. Куды яна, туды і дачка. А я ўжо на сваю галаву дачакалася, што пачалі запяняць на вуліцы...

Ганька яшчэ мацней шморгае носам.

— І на якую халеру тыя ракі табе даліся? — зноў дакарае маці дачку. — Не было куды рукі ўперці!

Ганька слухае папрокі, насупілася і пазірае ў акно.

— Во! Адварнулася ўжо! — не сунімаецца маці. — А мне Абора праходу цяпер не дае!.. Ён жа тых ракаў мо з тыдзень вышморгваў!

— І не тыдзень, а два дні! — раптам удакладняе Ганька.

— Два дні! — як не крычыць маці. — А цяпер што? Ну, скажы ты мне: што будзе цяперака?

— Нічога не будзе! — ледзь не плачучы адказвае Ганька. — Наглуціць за выхадны, калі захоча!

— А ты зноў выпусціш? Скажы, выпусціш? — дэпытваецца маці.

— А нашто ён кабылку тую? — усхліпвае Ганька. — Нашто ён кабылку...

— Ён не чапаў яе, — крыху спакойнее маці. — Сама здохла. Узяла ды і здохла. А ён толькі прынаду з яе зрабіў.

— А ракі? На што яму столькі? І яшчэ ў скрынкі напіхаў...

— А ты ўцікавала і выпусціла? — ужо з прыкметнай смяшынкай у голасе пытаецца маці.

— Вы-лу-сці-ла! — выціраючы далоняй твар, адказвае Ганька. — Бо шкада было. У скрынках жа!.. Мучыліся...

— Шкада, шкада! — лагяднее матчына голас. — Я табе пашкаду! Гэць з хаты, пакуль за ручнік не ўзялася!

Бразнулі дзверы, і на кухні стала суцішна.

Калі выйшаў на падворак, Ганькі нідзе не было. Няўжо пабегла ў кузню да бацькі? Але я памыляўся. Ганька сядзела на вільчаку хлёпчука, перабірала каляровыя шкельцы і спакойна разглядала праз іх неба.

ДАМОК-ЦЕРАМОК

Ён стаіць на тым беразе возера, пад разгалістым дубам... Але адсюль яго цяжка заўважыць. Толькі калі выйдзеш на прычал і паўзіраешся хвіліну-другую, можна ўгледзець зялёную пабудову, крыху святлейшую за кустоўе ляшчыны. Ганька стаіць ля затокі і думае: ісці сухапутам ці на лодцы дабрацца да таго дамка-церамка? Але бідон з малаком важкі, ледзь падняць, і Ганька садзіцца ў лодку. Я адчуваю, што ёй будзе нялёгка справіцца з вёсламі і прапаную:

— Перавезці?

— Перавезці! — адказвае Ганька і раіць: — Пакуль я аддам малако, ты і парыбальце ў затоцы зможаш...

Возера спакойнае. Ад вады падымаецца лёгкі туман і нібы растае ў ранішніх праменях. Час ад часу трапляюцца на нашым шляху лілей, і Ганька, перагнуўшыся цераз борт пласкадонкі, зрывае кветкі. Раптам яна гаворыць:

— Каб не той аднаногі дзядзька, зроду б ёй малако не вазіла.

Я ведаю каму «ёй» і таму не перапытаю. «Яна» — гэта Пампушка. Усяго які тыдзень прыехала сюды Пампушка, пасялілася ў тым зялёным церамку, а ўжо ўсёй вёсцы паспела надакучыць. Паводзіць сябе дужа фанабэрыста. З'явіцца іншы раз у вёсцы, дык не ідзе па вуліцы — плыве. І на людзей не паглядае. Нібы вакол яе адны маляўкі...

— Фу! — незадаволена моршчыцца Ганька. — Тата ўчора сказаў: мятлой гнаў бы такіх... Толькі баб нашых, кажа, нервуе... А яшчэ ён сказаў, што яна — фіфа. А што такое «фіфа», а?

Лодка днішчам шарганула аб пакаты пясчаны бераг. Якраз у гэтую хвіліну ля бліжняга куста арэшніку загарлапаніў транзістар, нібы хто рэзаў нажоўкаю бляху і адначасова стукаў у бочку кулакамі. Ганька неяк сцялася, паглядзела ў той бок, адкуль далятала тая грукатня, і сказала:

— Яна!

Спраўды, у засені куста, на чырвонай коўдры ў купальніку раскашавалася Пампушка. Яна не паднялася, не падышла да Ганькі, каб забраць малако, а перасільваючы транзістар, крыкнула:

— Дзе-вач-ка! Пашукай Сямёна Сямёнавіча, ён прыме малако!

І Ганька пайшла.

А я не паплыў у затоку. Вырашыў пачакаць Ганьку. Каб хутчэй перавезці яе на свой бераг.

Нарэшце давялося пабачыць яго.

Ён стаяў ля магазіна, даказваў нешта Міхалу-крамніку і ўсё размахваў кароткімі рукамі. Сам Іван-Абора таксама нейкі кароценькі. Як бурвалачак. Ды яшчэ і жываток у яго выпірае з-пад кашулі даволі прыкметна.

Даўней быў ён, як кажучы, адарві ды кінь... Задзірлівым дужа быў. Выйдзе ў святочны дзень на вуліцу, пакруціцца ля хаты і, заўважыўшы хлопцаў, неўпрыкметкі развяжа з лапця абору і — да іх. Каб, значыць, хто наступіў на тую абору... А потым прычэпіцца да чалавека, каб пабіцца з ім. І хоць Івану перападала ад вяскоўцаў — вечна хадзіў з сіякамі, — але праз дзень-два зноў развязваў абору...

Іншы раз ён і цяпер паводзіць сябе, як у маладосці. Хоць абору і не развязвае, але прычэпіцца да чалавека — прычэпіцца. Вось і сёння, відаць, не так сабе запыніў крамніка.

— Табе што! Табе добра! — далятае да нас яго зычны голас. — Апірыска ў краме добрае маеш!

Міхал маўчыць, пазірае зверху на Івана і, відаць нам, усміхаецца. А Іван злуецца і не перастае размахваць рукамі...

Мы з Ганькаю стаім насупраць хаты і разважаем: ісці ці не ісці ў той магазін.

Нарэшце Ганька гаворыць:

— Не пайду. Яшчэ і да мяне прычэпіцца за тых ракаў!

І пабегла на свой падворак.

Іван першы працягнуў мне руку — пухленькую, але ўчэпную — і адразу паскардзіўся:

— Прашу напавяр пляшку адпусціць — не дае!

— І не дам! — смяшліва адказвае Міхал і лезе ў кішэню па ключы. — За тое, што ставіў сеткі, ад штрафу ўсё роўна не адкруцішся...

— А мо ён і ключо! — быццам просіцца Іван-Абора і, не трымаючы сакрэту, прызнаецца. — Сухая ж лыжка рот дзярэ...

— Нічога! — ужо смяецца Міхал і кіруе ў краму.

Іван стаіць і, нейкі паніклы і жаласлівы, перамінае ножкамі. Рукі яго цяпер у кішэнях штаноў. Штаны без папрукі спаўзаюць з жыватка, і чалавек раз-пораз вымушаны падцягваць іх. Раптам ён пакідае свой клопат і ківае на вокны крамы:

— Узлаваў. За тых ракаў узлаваў! І што ўчора ляшча хацеў узязць у затоцы...

Мне робіцца шкада незадачлівага рыбалова і кажу:

— Дык Ганька ж тых ракаў...

— Гы! — перабівае мяне Абора. — Ракаў! Я іх потым зноў нашморгаў. Ажно чатыры скрыні! І ў горад сплавіў... Няўжо ж дабру прападаць?

З крамы выходзіць Міхал. Ён, мабыць, змяніў свой намер, бо набліжаецца да нас і ўсё ж падае Івану загорнутую ў газету пляшку.

Іван ледзь не падскочыў. Ухапіў пляшку, і вочкі яго зрабіліся весялейшымі. Потым ён неяк раптоўна апынуўся пасярод вуліцы і не ішоў па ёй, а нібы каціўся, дробненька перабіраючы нагамі зляжалы пыл.

Міхал паглядзеў услед яму, загадкава ўсміхнуўся і нечакана плюнуў у пясок:

— Дальбог не веру, што ўліп ён з тымі сеткамі!

Памаячаў крыху і дадаў:

— Абора, адным словам, і ёсць абора...

ГАРМОНІЯ

Была якраз тая амаль няўлоўная хвіліна ў вечным зямным кругавароце, калі адразу цяжка і зразумець: дзень гэта яшчэ ці ўжо вечар пачаўся.

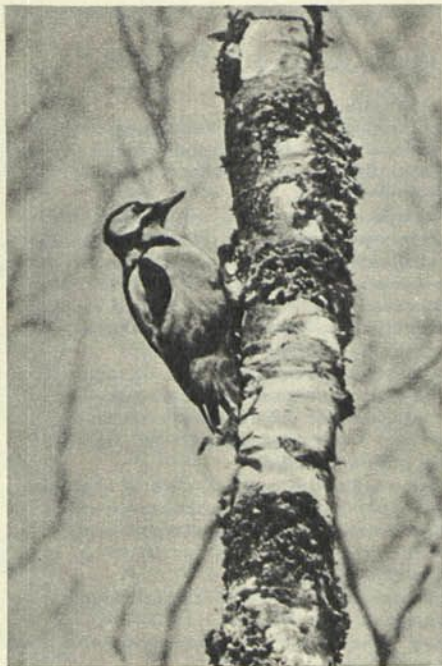
На вяршаліне нашай бярозы чырванню гарэла сонца, а ўнізе, крыху воддаль яе, у густым зарасніку лазы, прывідам снавалі лёгкія прыцемкі. Недзе там, высока ў небе, трапятала, звінела песня жаваранка. І ўсё гэта нібы некуды плыло ў такой вялікай суладнасці, што, здавалася, зрабі крок — і парушыцца адно з тых звенняў, а свет рассыплецца, ператворыцца ў сучэльны хаос. І тады будзе ні сабраць, ні зноў настроіць яго на зямны лад...

Мы сядзелі і, нейкія ўзрушаныя, баяліся нават паварушыцца. Напэўна, тады і Ганьчы думалася: як добра адчуваць сябе часцінкай гэтай гармоніі!

А ці нашы нашчадкі супыняцца некалі тут? Ці змогуць яны бачыць і чуць тое, што бачым і чуюм мы?

Калі так, то мы будзем жыць і тады...

в. Прошыка,
Крупскі раён

Фота П. Цішкоўскага

ПЕСНЯ ДЗЯТЛА

АПАВЯДАННЕ

Прагналі кароў. На нейкі момант на вуліцы стала ціха. Праз шчыліны ў пуню чадзілася святло. Ужо было відаць лаптаўчына гняздо пад вільчаком. Яно пуставала.

Пакуль я так ляжаў, дрэмлючы, відаць, узышло сонца. Гадзіннік паказваў без чвэрці пяць. Уставаць было ранавата, але і спаць не хацелася.

Я падняўся, абую кеды, нацягнуў куртку, выпіў конаўку пастаялкі — учарашняга адстоенага малака — і выйшаў.

Лагчына за хатай была заліта расой — трава аж згіналася пад цяжарам срэбных кропель. Толькі фіялетаваыя галінкі мятліцы і сівыя таўкачыкі лісахавосту цягнуліся ўгору.

Неўзабаве я выйшаў на палявую дарогу, павярнуў направа, туды, дзе на ўзгорку цягнуўся густы сасоннік, над якім узвышалася старая разлапістая сасна-барцявуха. Каля сасонніку збіліся ў кучу, нібы авечкі, камяні. Я сеў на самы вялікі і заціх.

Усё навокал поўнілася гукамі. Тон задалаві жаваранкі: быццам тысячу звяночкаў падвесіў нехта пад купалам неба. Пішчалі, світалі ў сасонніку лясныя птахі. «Піць-падаць, піць-падаць», — абзывалася ў жыцце перапёлка. Са свістам пранеслася над галавой чародка шпакоў. Над курганом, за вёскай, якая плыла ў

шызым тумане, з прарэзлівым крыкам кружыліся вароны і галкі.

У ранішнюю песню прыроды ўплятала свае гукі і вёска. Недзе рыкала цяля, кукарэкалі пеўні... Раптам з лесу пачулася гулкае тарахценне, быццам нехта часта-часта біў у барабан. Я мінуў сасоннік і вузкая зарослая дарогай пакрочыў да лесу. Справа сцяной стаяла жыта, злева — зелянелі ўсходы аўса з вікай.

А «барабан» біў ва ўсю моц, і я прыбавіў крок.

У лесе было ціха і пуста. Пахла прэлым мохам, мокрым лісцем. Ішоў я напасткі, на «барабан». Прадраўся праз кусты, мінуў густы, але светлы бярэзнік. Пачынаўся сасновы бор. «Барабан» біў дзесьці зусім блізка. Я падняў галаву. Вось ён! На вяршаліне сасны-сухастойкі сядзеў дзяцел. Ён пакруціў галавой, прыслухаўся, потым адкінуўся назад і з размаху моцна забарабаніў дзюбай па суку. «Трах-тах-тах-трр-р-р-р», — пакацілася па лесе.

Доўга я слухаў ягоную песню. Потым выйшаў з-за дрэва, каб падысці бліжэй, лепш разгледзець «барабанчыка». Дзятлу гэта не спадабалася. Ён пералезеў на суседнюю сасну і заціх. Прышлося адступіць назад. Але ў дзятла, напэўна, прапала натхненне.

Ногі мае ў мокрых кедках зусім адубелі. Я выбраўся на дарогу і, каб сагрэцца, трушком пабег дадому.

Выбегшы на поле, спыніўся. Сонца паднялося вышэй, туман развееўся. На чыстым высокім небе не было ніводнай хмаркі. «Трах-тах-тах-трр-р-р-р», — зноў пачулася з лесу. Ад нечаканасці я ўздрыгнуў і мяне нібы апякло.

— Сёння ж дваццаць другога чэрвеня!

Не, не хацелася верыць, што васьм у такую цудоўную раніцу загнушылі птушыны грай гарматы і кулямёты. З такога сіняга, чыстага неба ляцелі бомбы, сыпалася смерць...

Вайну я памятаю слаба. Мне не было і трох гадоў, калі яна пачалася. Але ж раніца тая была!

У тую раніцу мой старэйшы брат з выпускнога вечара ў школе пайшоў у ваенкамат. Потым прыслаў ліст з дарогі.

Неўзабаве вёску занялі фашысты. А калі прагналі іх, прыйшоў павадамленне: «...логіб смерцю храбрых».

Застаўся атэстат з адзнакамі «добра»

і «выдатна». І адзіная фотакартка — выпускны дзесяты «Б». І памяць... Памяць назаўсёды...

Паволі крочыў я па дарозе. Трохі збоч трава была зрэзана. Мабыць, трактар зачэпіў плугамі. Нечакана я ўбачыў нейкую іржавую жалязяку, торкнуў нагой — гэта была абойма патронаў. Я абчысціў яе ад зямлі, разгледзеў. Патроны былі не нашы — у нашых гільзы шырэньшыя і рамка абоймы інакшая. Гэта я ведаю яшчэ з дзяцінства. Ды і як не ведаць! Нямецкія каскі, гільзы, чырвоны тэлефонны дрот, з якога мы рабілі каралі і розныя ўпрыгожанні, замянілі нам тады ўсе цацкі.

Я паклаў сваю знаходку на далонь. Мiane аж скаланула: гэта іржавая жалязяка магла абарваць жыццё пяці чалавек... Я паспрабаваў выцягнуць патроны з абоймы. Рамка яе, з'едзеная іржой, адразу рассыпалася. Моцна заіржавелі кулі. Яны былі ўжо не вострыя, а тупыя, распухлыя. Гільзы захаваліся добра, адно пазелянелі і трохі патрэскаліся — распёрлі кулі. З абодвух бакоў капсуля стаяла лічба дзевятнаццаць, зверху — рымская лічба «VIII», а ўнізе — літара «H».

Выбраўшы гільзу з большай трэшчынай, я выцягнуў кулю. Гэта была бранябойная. Потым высыпаў на пясок порох — дробненькія цёмна-шэрыя плоскія кружочки. Яны так нагадвалі насенне кветак! Я чыркнуў сярнічкай — успыхнула яркае полымя. Запахла едкім смуродам... Трыццаць гадоў, калі не болей, ляжалі ў зямлі гэтыя патроны, а порох гарэў хоць бы што. Якая ж гэта нечуваная, вар'яцкая сіла!

А навокал урачыста гучала магутная ранішняя сімфонія. Як і тысячы гадоў назад, прырода спраўляла свята — адзначала поўдзень летняга хараства і сілы.

Над вёскай стаялі слупы дыму. Ружавеў дымок, падсвечаны сонцам, і над нашай хатай. Маці, напэўна, варыць бульбу, пячэ пульхныя грачаныя бліны.

Першы блін, густа пасыпаны соллю, яна пакладзе на чысты лянны абрус — «Радзіцелькам дарагім і Сяргею-сынчочку!» — змахне фартухом слязу і зноў будзе завіхацца ля печы...

Я падыходзіў да дому, а з лесу ўсё чуўся шматгалосы спеў птаства, і ў ім — стук дзятла.

Леанід ЛЕВАНОВІЧ

УРЫВАК З АПОВЕСЦІ

БУЯН

Аднойчы вечарам я дабіраўся з пасёлка Зарачанскага дадому. Пешшу. Гэта кіламетраў дзесяць. Спадарожных машын не траплялася, таму ўсе надзеі ўскладаў на ўласныя ногі.

Праз вузкую брукаваную дарогу паўзла цяжкая вячэрняя смуга. А калі я прайшоў большую палавіну дарогі, прыкінуўся невялічкі, маладзенькі дожджык. Спачатку ён паспрабаваў свае сілы: па-

пырскаў, як з пульверызатара, пашамацеў па маёй шапцы, і калі пераканаўся, што рады яму ніхто не дасць, у тым ліку і я, улупіў на поўную сілу.

Прышлося ратавацца. Кінуўся пад першую сасну, балазе, вакол дарогі сасновыя бары. Прыхінуўся да шурпатай пахучай кары і кумекаю: вунь там недалёчка леснічоўка. А ў той леснічоў-

цы — добры і лагодны дзядзька Макар. Макарава леснічоўка.

Можа, туды перабрацца? Але паколькі дожджык быў малады і порсткі, то ён не разлічыў свае сілы — задужа старатліва пачаў, таму вельмі хутка вычахўся. Яму не раўняцца да старога асеньга дажджу.

Я зноў выйшаў на бальшак. На ўскрайку дарогі ляжаў нейкі цёмны камячок. І варушыўся! Што ж гэта такое? Падышоў і вачам не веру — сабачанё. Падняў на рукі. Мокрае, маленькае, нібы кацянё, з тоўстымі крывымі ножкамі. Не мігаючы, на мяне глядзяць попелыныя ягадкі вачэй. З роўца выскачыў маленькі агеньчык язычка — просіць есці.

Па мокрай каменнай брукавіцы я паспяшаўся са сваім нечаканым спадарожнікам дадому.

Дома, як толькі прыйшоў, я паклаў сабачанё ў куточку на кухні на мяккай посцілцы, а сам пачаў шукаць для яго вячэру — малако. Адпаведная вячэра якраз знайшлася. Не знайшлося едака. Калі я падышоў з малаком да сабачаняці, тое, раскінуўшы крывыя ножкі, спала. Я не адважыўся будзіць. Шкада. Назаўтра раніцай...

Назаўтра раніцай, як толькі прачнуўся, я пайшоў на кухню. Паглядзець. Правярць. Сабачанё ляжала на сваім матрасіку і спала. Крывыя ножкі — падкурчаны пад жывоцік. Павекі закрытыя. Спіць. Спіць ці прытвараецца? Я крануў пальцам за крывую ножку: другая, пярдняя, і таксама крывая ножка выцягнулася, паднялася ўгору, а потым зноў лягла на сваё месца. Адкрыліся дзве ягадкі попелынага колеру. Я кажу яму:

— Ты праспаўся, адпачыў, а цяпер давай, брат, мацуйся. Во, малако!

А сабачанё паглядзела на мяне сваімі ягадкамі:

— Пастаў малако і выйдзі. Сам разбярся, што да чаго. Дай сабрацца з думкамі...

Маленькі, вузенькі язычок полымя мільгануў, як маланка: малеча хоча есці, не трэба перашкаджаць.

Пайшоў у другі пакой — чакаю. Не трэба перашкаджаць. Малеча хоча быць у адзіноце.

Праз паўгадзіны іду на кухню. Крывыя ножкі выцягнутыя, попелыныя ягадкі глядзяць мне проста ў вочы.

— Як справы, дружок? — пытаюся.

Дэманстратыўна падкурчыў пад живот усе чатыры ножкі, а попелыныя ягадкі адвёў у бок. Маўляў, не хачу размаўляць.

Я нахіліўся, узяў пярднюю лапку і лёгенька патузаў. Зусім нечакана для мяне сабачанё тарганулася, другой пярдняй лапкой шаснула па маёй руцэ і зрабіла спробу ўкусіць.

— Ого, ды ты, крываножка, буян. Я цябе так і перахрышчу: Буян. Мог бы, вядома, перахрысціць на Крываножку, але не буду. Пашкадую тваё самалюбства. Навошта фізічнымі недахопамі прыніжаць асобу? Правільна я кажу?

Сабачанё сцішылася, паглядзела на мяне ўдзячнымі вачыма:

— Дзякую, згода. А цяпер дай мне падумаць і адпачыць. А што заўтра будзе — пабачым.

Міхась ПЯНКРАТ

Іван АБАБУРКА

КАРЭННЕ

Ідуць дажджы вясновымі шляхамі,
Нясуць галовы ў сінняй вышыні
І, тупаючы тонкімі нагамі,
Разбуджваюць у глебе карані.

Пачуўшы стук вясёлы ў сутарэннях,
Бы ціхі клёкат бусла на зары,
Варушацца паўсонныя карэнні,
Нібы на досвітку гаспадары.

Бяруцца за прывычную работу,
Стараюцца і ў багне і ў раллі,
Каб над зямлёй к птушынаму прылёту
Сады шумелі і лугі цвілі,

Каб вырас буйна злак на нашым полі
І пырскаў золатам тугіх зярнят.
Стараюцца, не скардзяцца на долю,
Што цяжкай працы выпала ім шмат.

ЗАПРАШАЕ «ПАЛЕССЕ»

«Спакойна і павольна, нібы ў зачараваным сне, утуліўшыся ў балоты, нясе Прыпяць сухадоламу Дняпру сваю багатую даніну». Колькі разоў мы захапляліся гэтымі радкамі! Цяпер Прыпяць абуджаецца гудкамі «Ракет» і буксіраў. І цяпер яна нясе багатую даніну — лес, метал, руду і станкі. Рака стала важнай воднай артэрыяй па перавозцы народнагаспадарчых грузаў.

На берагах Прыпяці выраслі новыя жылыя раёны, прадпрыемствы, а ў 1974 г. у сасновым лесе, непадалёк ад вёскі Ляскавічы Петрыкаўскага раёна адкрылася турбаза «Палессе». Усе, хто жадае падыхаць свежым паветрам, адпачыць у цяністых дубровах, пахадаць па шырокіх лугах, пакупацца ў ціхай Прыпяці, прыязджайце на турбазу «Палессе». Прыпяць з яе прытокамі, азёры, старыя рэчышчы сустрачаюць аматараў рыбалкі, сасновы бор і дубровы пачастуюць грыбамі і ягадамі. Прымаючы ўдзел у паходах, можна азнаёміцца з Прыпяцкім гідралагічным запаведнікам, зрабіць экскурсію ў старадаўні Тураў і азнаёміцца з экспанатамі мясцовага краязнаўчага музея.

Дзіўным кутком прыроды з'яўляецца Прыпяцкі ландшафтна-гідралагічны запаведнік. У вёсцы Дарашэвічы — прыгожы старадаўні парк, непадалёк адкрыта група паселішчаў неаліту, пры раскопках знойдзены рэшткі керамічнага посуду, крэміявыя наканечнікі стрэл. Побач з помнікамі прыроды і матэрыяльнай культуры уздымаюцца абеліскі ваенных гадоў.

Вось паведамленне тых часоў Палескага абкома КПБ і ЦК КПБ аб сумесных дзеяннях савецкіх войск і партызан у Тураўскім і Петрыкаўскім раёнах: «3 жніўня 1941 года атрад савецкіх войск маёра Плявакі ў колькасці 250 чалавек, пераправіўшыся цераз р. Прыпяць, нечаканым ударам прымусіў ворага адступіць і заняў г. Петрыкаў. Атрад знішчыў 400 варажых салдат і афіцэраў, узарваў сховішча з боепрыпасамі».

З першых месяцаў вайны на тэрыторыі раёна разгарнуўся партызанскі рух. На пачатку верасня Петрыкаўскі партызанскі атрад, які ўзначальваў першы сакратар райкома партыі тав. Варгоўцік, знішчыў на Прыпяці гітлераўскі параход з грузам. 40 фашыстаў загінула. У гэтыя ж дні быў патоплен варажы катэр.

Біў фашыстаў і партызанскі атрад, якім камандаваў старшыня былога Капаткевіцкага райвыканкома тав. Міхайлоўскі. У атрадзе змагаўся і Ф. Малышаў — сувязны, а потым узрыўнік. Ён пусціў пад адхон 19 варажых эшалонаў. Ф. Малышаву прысвоена званне Героя Савецкага Саюза.

Летам 1944 года раён быў вызвалены ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. У баях прымаў удзел воіны 55-й Мазырскай Чырванасцяжнай стралковай дывізіі і Дняпроўскай ваеннай флатыліі. У гонар воінаў 55-й Мазырскай Чырванасцяжнай дывізіі і Дняпроўскай ваеннай флатыліі ў Петрыкаве ўстаноўлены манументы.

Яшчэ адна гераічная старонка беларускага народа звязана з жыццём дзеда Талаша. Турысты пабываюць на яго радзіме — у вёсцы Навасёлкі на беразе Прыпяці. У Петрыкаве ўстаноўлены бюст дзеда Талаша.

Турбаза «Палессе» працуе з чэрвеня да верасня. Ехаць трэба аўтобусам да Петрыкава, потым аўтобусам да вёскі Ляскавічы, адтуль па Прыпяці «Ракетай» да прыстані Ляскавічы.

Б. ЛАПО

АСОБЫ РЭЖЫМ

Ніжэй прыводзім правілы наведвання Бярэзінскага запаведніка. Падобныя правілы існуюць і для іншых запаведных мясцін. Ведаць і выконваць іх — абавязак кожнага падарожніка.

1. Турысцкія групы могуць бесперашкодна хадзіць і ездзіць у межах запаведніка толькі па дарогах агульнага карыстання, у прыватнасці, па шашы Мінск—Віцебск (ад р. Бярэзіна да в. Барускі) без права прыпынку на вада-сховішчах ці заезду ў бок, акрамя наступных кірункаў: ад шашы праз вёскі Домжарыцы, Крайцы і Броды; ад шашы праз вёскі Слабада, Фядоркі, Кадлубішча на в. Беразіно.

2. Турысты наведваюць тэрыторыю дзяржаўнага запаведніка па маршрутах:

а) шаша Мінск—Віцебск, паварот на 122-м кіламетры, агляд новай цэнтральнай слябіцы запаведніка ў Домжарыцах, паход на Сяргучскі канал (в. Крайцы). Знаёмства з мясцовым музеем, наведванне помніка абаронцам Радзімы, якія загінулі ў барацьбе з фашыстамі. Працягласць маршруту — 12 км;

б) ад в. Крайцы па дарозе праз лясныя кварталы 472, 447, 372, 371, 370 да в. Соўскі Бор. Наведванне партызанскіх могі-

лак. Праз квартал 350 — паход да партызанскага шпіталю. 10 км;

в) ад в. Крайцы праз кварталы 498, 499, 518, 520, 521, 541 да в. Пастражжа. У квартале 542 — агляд месца прарыву партызанамі нямецкай блакады. 11 км.

3. Наведванне запаведніка па маршрутах «б» і «в» дазваляецца толькі ў суправаджэнні экскурсавода і пры наяўнасці пісьмовага дазволу дырэцыі запаведніка (пропуска).

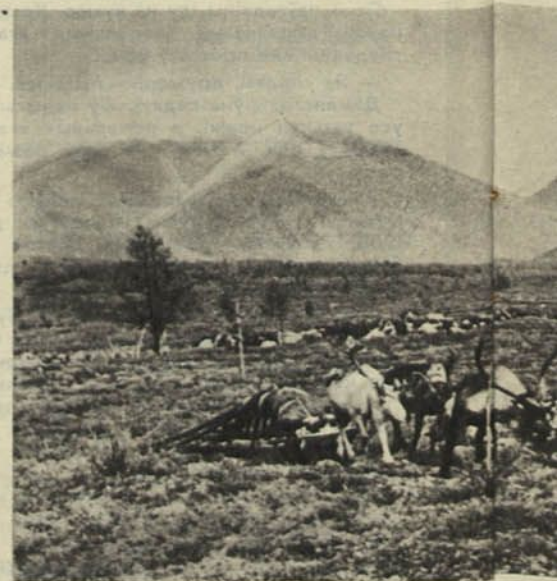
4. Месца прыпынку і начлег вызначаны на правым беразе Бярэзіны каля в. Броды.

Акрамя гэтага, турысты павінны ведаць, што ў запаведніку забараняецца: страляць, лавіць і паловаць звяроў і птушак, чапаць ці разбураць гнёзды, збіраць грыбы, ягады, шкодзіць дрэвы і кусты; нельга чапаць квартальныя слупы, указальнікі і іншыя знакі, пастаўленыя на запаведнай тэрыторыі; раскладаць у недазволенам месцы вогнішчы, ставіць палаткі, уключаць у лесе транзістарныя прыёмнікі, іграць на музычных інструментах, рабіць усялякі шум.

Асобы, якія парушаюць правілы наведвання запаведніка, падвяргаюцца пакаранню ва ўстаноўленым парадку.

Так вучаць
маладых аленяў

Перад далёнай дарогай

ПАЦЫЕНТ

Увесь дзень я знаходзіўся ў тайзе — шукаў аленяў, што адбіліся ад статка. Стаяла ліпеньская спякота. У паветры кружылася процьма камароў і мошак — крылатых і ненажэрных разбойнікаў. Дасталося і майму сабаку Дагору. Ён плёўся ззаду з вялікаю неахвотаю. З-за доўгай і густой поўсці, якая выратоўвала яго ў траскучыя маразы, цяпер сабака не знаходзіў сабе месца. Ён часта спыняўся, нібыта маліў мяне схавацца дзе-небудзь у цяні.

Пераваліўшы граду сопак, мы спуściліся да ручая. Паваяў лёгкі ветрык, дыхаць стала лягчэй. Ледзяная вада не палохала. Мы пакупаліся. Потым пайшлі ўверх па цячэнню. Дагор бег весялей, ды і ў мяне сіл прыбавілася.

Раптам сабака навастрыў вушы. Я агледзеўся, але нічога падазронага не ўбачыў. Тым часам калідор сопак звуціўся, і за выступам скалы заблішчэла палоска возера. Дагор зноў насцярожыўся.

— Ча! — загадаў я. Сабака прыціх, хоць і не вельмі яму хацелася рабіць гэта.

На беразе возера пасвіўся буйны алень. Дзікі ці ўцякач — вызначыць было цяжка. Я паклікаў жывёліну:

— Ма, ма, ма!

Алень павярнуў галаву.

— То, то, то! — пачаў я супакойваць яго. Адлегласць паміж намі паступова скарачалася: пяцьдзесят... трыццаць метраў. Тут алень не вытрымаў і пабег уздоўж берага. Мне здалося, што ён неяк дзіўна ўзмахнуў пярэдняй нагой, быццам спатыкнуўся. Я падышоў да таго месца. Вакол валяліся разбітыя бутэлькі і бляшанкі. На асколках шкла я ўбачыў кропелькі крыві. Алень парэзаў нагу. Летам гэта асабліва небяспечна. Нага пачне пухнуць, гнаіцца.

Наша сустрэча з аленем была не апошняй. Праз два дні ён падышоў да статка. Адзін з пастухоў схопіў карабін.

— Дзікун! — закрычаў ён.

— Пачакай, не спяшайся, — спыніў яго пажылы пастух.

Каб злавіць прышэльца, мы накіравалі насустрач яму статка. Але наша хітрасць не ўдалася. Алень адступіў.

Завітаў ён і яшчэ раз. Што яго сюды цягнула — не маглі зразумець нават старыя пастухі. Тады я падрабязна расказаў ім аб нашай першай сустрэчы.

— Алешка, відаць, лячыцца хоча, — прамовіў стары пастух. Жарт аказаўся прарочым.

Праз тыдзень алень спыніўся ля самай палаткі. Ён не ўцякаў, калі мы наблізіліся да яго.

Хворы алень амаль без супраціўлення дазволіў нам апрацаваць рану на назе, пакульгаў да ручая і ўлёгся. Мы прынеслі яму ягелю, галін і хлеба. Але да ежы алень не дакрануўся. Ноччу яго пакутам прыйшоў канец.

Доўга яшчэ гаварыў стары якут:

— Сам прыйшоў лячыцца алешка, ды спазніўся крышку.

У. ЮДЗІН

Фота аўтара

КУРС «АХОВА ПРЫРОДЫ» Ў ВІЦЕБСКІМ ВЕТІНСТЫТУЦЕ

У Віцебскім ветэрынарным інстытуце вялікая ўвага надаецца пытанням аховы прыроды. Вось ужо чатыры гады курс «Ахова прыроды» ў аб'ёме 20 гадзін чытаецца на ветэрынарным, заатэхнічным факультэтах і на факультэце павышэння кваліфікацыі кіруючых кадраў і спецыялістаў сельскай гаспадаркі. Акрамя гэтага, прыродаахоўныя пытанні асвятляюцца на лекцыях па заалогіі, паразіталогіі, аграрнаму і па іншых дысцыплінах. Выкладчыцкі калектыў імкнецца як мага цікавей падаваць матэрыял па ахове прыроды. Для гэтага выкарыстоўваецца аўдыявізуальны метады — дэманструюцца кінафільмы па вывучаемай тэме.

У лекцыях па заалогіі даецца не проста марфа-, біялагічная характарыстыка класаў жывёл, а прыводзіцца дэведка аб карысці таго ці іншага віду, магчымасць яго выкарыстання як знішчальніка шкоднай сельскай гаспадаркі. Напрыклад, пры характарыстыцы шпакоў, асабліва ружовых, падкрэсліваецца іх карысць у барацьбе з саранчай. Пры характарыстыцы атрада перапончатакрылых (мурашак і некаторых іншых) падкрэсліваецца іх вялікая роля як санітару лесе. Пасля чытання лекцыяў на гэтыя тэмы дэманструюцца такія кінафільмы, як «Белавежская пушча», «Бярэзінскі запаведнік», «Жыццё пад лёдам», «Лапу, сябар» і іншыя.

Студэнты-першакурснікі рыхтуюць рэфератыўныя работы па ахове жывёл, выступаюць з імі на занятках. Найбольш цікавыя паведамленні заслухоўваюцца на студэнцкіх канферэнцыях («Мурашкі», «Чаму патрэбна ахоўваць тыгра», «Рэкаса пра сабеля», «Прыручэнне лася» і іншыя).

Элементы аховы прыроды абавязкова ўваходзяць і ў параўнальна невялікі курс «Хваробы рыб», які чытаецца студэнтам 5 курса ветэрынарнага факультэта.

Вядома, што рыба як прадукт харчавання іншы раз можа стаць прычынай захворвання (дыфілабэтрыёз, апістархоз). Таму правільная арганізацыя іхтылагічнай ветэрынарнай службы і веды біялогіі паразітаў дазваляць прафілактаваць захворванні сярод людзей.

Час, на наш погляд, перагледзецца

існуючыя інструкцыі аб тым, ці ёсць патрэба знішчаць рыбаедных птушак, якія, кормячыся хвораі рыбай, з'яўляюцца пераносчыкамі паразітаў пры такіх захворваннях рыб, як дыпластаматоз і лігулёз. Значна прасцей перашкодзіць гнездаванню гэтых птушак на вадаёмах, дзе выяўлены паразітарныя захворванні рыб, або рэзка скараціць папуляцыі смеццевых рыб — плоткі, густэры, якія не маюць промыслага значэння, але з'яўляюцца асноўнай прычынай інвазіі. Таму, зыходзячы з ведаў біялогіі паразіта, рэкамендуецца адпаведным чынам будаваць і прафілактыку захворванняў рыб у цеснай сувязі з законам аб ахове прыроды.

Знаёмыя студэнтаў (курс паразіталогіі) з комплексам аздаруленчых мерапрыемстваў, якія праводзяцца ў барацьбе з інвазійнымі захворваннямі сельскагаспадарчых жывёл і птушак, мы часта сутыкаемся з такім пытаннем: а што рабіць у гэтым выпадку з дзікімі жывёламі — пераносчыкамі шэрагу інвазіяў?

У гэтым выпадку, спасылаючыся на прынятыя ўрадам законы па ахове прыроды, дэведзіцца адзначаць, што дзікую фауну знішчаць не патрэбна, яе неабходна берагчы нягледзячы на тое, што дзікія жывёлы часам з'яўляюцца механічнымі і біялагічнымі пераносчыкамі інвазійнага пачатку (сінантропыя, дзікія пералётныя вадаплаўныя птушкі і іншыя). Але ў комплексе мерапрыемстваў неабходна прадугледжваць абмежаванне іх папуляцыяў на той ці іншай тэрыторыі шляхам адпалохвання, разбурэння гнездаў паблізу ферм (вераб'іных, галубіных, вароніных і іншых птушак), правядзенне дэгельмінтызацыі сярод дзікіх птушак і млекакормячых шляхам падкормкі з ужываннем антыгельмінтыкаў або пратыстацыдаў.

У гэтым выпадку на жывёлагадоўчых фермах рэзка скараціцца папуляцыі сінантропных птушак і, такім чынам, паменшыцца магчымасць кантакту свайскіх жывёл і птушак з дзікай фаунай і заражэння іх рознымі інвазіямі.

Далей, у барацьбе з двухкрылымі насякомымі (зэедзію), пашавымі кляшчамі — пераносчыкамі пратазойных і гельмінтозных інвазіяў, а таксама кароставымі

кляшчамі больш мэтазгодным, на наш погляд, з'яўляецца прытрымліванне не хімічных, а біялагічных сродкаў барацьбы: раз'ядзенне ў вадаёмах дробных прэснаводных рыб (гамбузіяў, срэбных карасёў і інш.) раз'ядзенне і шырокае выкарыстанне супраць гэтых насякомых і кляшчоў іх біялагічных ворагаў — насякомых трыаграм, наезнікаў і іншых, правядзенне агракультурных мерапрыемстваў, змена пашаў, знішчэнне іксодавых і кароставых кляшчоў голадам.

Пасля лекцыяў на гэтую тэму ўвазе студэнтаў прапануюцца кінафільмы: «Трыхінелёз», «І сярбы, і ворагі», «Небяспечныя суседзі», «Аб барацьбе з мухамі» і іншыя.

Пры вывучэнні асноў аграрнаму студэнтам даюцца асноўныя звесткі пра тое, як забруджваецца навакольнае асяроддзе ва ўмовах сельскагаспадарчай вытворчасці. Прыродаахоўныя пытанні з'яўляюцца непасрэдна пры вывучэнні такіх тэм, як «Эрозія глебы і меры барацьбы з ёю», «Апрацоўка глебы», «Вапнаванне глебы», «Угнаенні і пестыцыды».

Пры выкладанні спецыяльнага курса «Ахова прыроды» лекцыі з паказам кінафільмаў чытаюцца ў інстытуце па загадзя складзенаму тэматычнаму плану.

Студэнты з вялікай цікавасцю слухаюць лекцыі і глядзяць кінафільмы аб ахове прыроды, лепш засвойваючы матэрыял.

За чатыры гады студэнты і слухачы прагледзелі каля 90 кінакарцінаў. Такая форма выкладання асноў «Аховы прыроды» прыносіць плённыя вынікі.

Спалучэнне лекцыяў з дэманстрацыяй кінафільмаў — эфектыўны метады выкладання курса «Ахова прыроды» ва ўмовах інстытута.

Ц. НИКУЛІН,
прафесар, загадчык кафедры
паразіталогіі,
Б. МАЁРАЎ,
дацэнт,
загадчык кафедры заалогіі,
М. ЛУПАЎ,
дацэнт кафедры аграрнаму,
У. САУЧАНКА,
кандыдат ветнаву

ЛАВАНДА

Кветаводы з задавальненнем наведваюць у Мінску сярэднюю школу № 49. Тут расце лаванда! Ды яшчэ як...

Лаванда — шматгадовая расліна, уяўляе сабою шарападобны куст, які складаецца са шматлікіх парасткаў і мноства каласкоў-сукеццяў. Кветкі яе дробныя, венчык блакітна-фіялетавы, цёмна-блакітны, іншы раз светла-сіні. Цвіце лаванда ў чэрвені — ліпені. Старыя кусты можна «амаладзіць» абрэзкай. Размнажаецца насеннем, чаранкамі, парасткамі і дзяленнем куста. Пры закладцы бардзюраў кусты размяшчаюцца на адлегласці 35—40 см, ямка 45×45 см. Зямля павінна быць рыхлай. Лаванда не пераносіць зацяжнення і глебы з блізка стаячымі грунтавымі водамі.

У нашай краіне яна вырошчваецца галоўным чынам у Крым, Малдавію, у Краснадарскім краі.

Ва ўмовах Беларусі лаванда таксама добра развіваецца, дае шмат прыгожых па афарбоўцы і прыемных па пах сукеццяў. У кветаводстве яна выкарыстоўваецца як бардзюрная расліна для групавых і адзінаковых пасадак.

Лаванда — добры меданос. Мёд з кветак вылучаецца прыёмным характарным пахам. Сухія кветкі ўжываюцца для лячэб-

ных ваннаў, ароматызацыі бялізны і перасыпкі каштоўных шарсцяных тканін, футра і дываноў.

У Мінску вопыты па вырошчванні лаванды праводзяцца на Цэнтральнай станцыі юннатаў, у парку культуры і адпачынку імя Чалюскінцаў і ў іншых месцах. Паспеўшае дамагліся кветаводы-аматары Палегавы, Ляўко, Урбановіч, Міхайловіч і іншыя. Пачыналі з таго, што запрасілі насенне ў Крымскай даследчай станцыі эфіра-маслічных культур. У 1967 годзе ў парку імя Чалюскінцаў лаванду размножылі дзяленнем, пасевам га-туноўкага насення і чаранкаваннем.

Прыемна, што лавандай зацікавіліся мінскія школы № 49 і 115. Энтузіясты гэтай справы — выкладчыкі біялогіі Н. Паўловіч і П. Булавацкая.

Два кусты квітнеючай лаванды ўпершыню экспанаваліся на мінулагадня выставы кветак. Наведвальнікі звярнулі на іх асабліва ўвагу. Яно і зразумела — новае заўсёды захапляе.

Няблага было б бачыць лаванду на вуліцах нашых гарадоў. Спадзяёмся, што трэст зялёнага будаўніцтва Мінска, кветнавы гаспадарні іншых гарадоў і аматары-кветаводы зацікавяцца гэтай цудоўнай раслінай яшчэ больш. Яна заслугоўвае ўвагі.

М. ПАМІНАВА
сакратар бюро секцыі кветаводаў
Мінскай гарадской арганізацыі ВТАП

ЛАНДШАФТ І ФАРМІРАВАННЕ ШКОЛЬНЫХ КОМПЛЕКСАЎ

Г. ТАРАСАВА,
архітэктар

Развіццё сучаснага горада немагчыма без фарміравання сістэмы азелянення. І тут не апошняе месца належыць пытанням арганізацыі школьных комплексаў — аднаго з элементаў гарадскога ландшафту.

Школьны ўчастак трэба разглядаць не толькі як тэрыторыю, якая мае вызначаныя функцыі — класы, спартзалы і рэкрывацыя пад адкрытым небам, але і як прастору, дзе праходзяць дзесяць гадоў школьнага жыцця.

Пры фарміраванні школьнага комплексу неабходна імкнуцца да стварэння асаблівага свету, у якім усё спрыяе гарманічнаму развіццю дзіцяці, выхаванню душэўных якасцей будучага грамадзяніна. Вядома, што дзеці добра запамінаюць і нясуць праз усё жыццё ўзнёсласць і паэтычнасць першых школьных гадоў. Мы не маем права забываць гэты выхаваўчы момант.

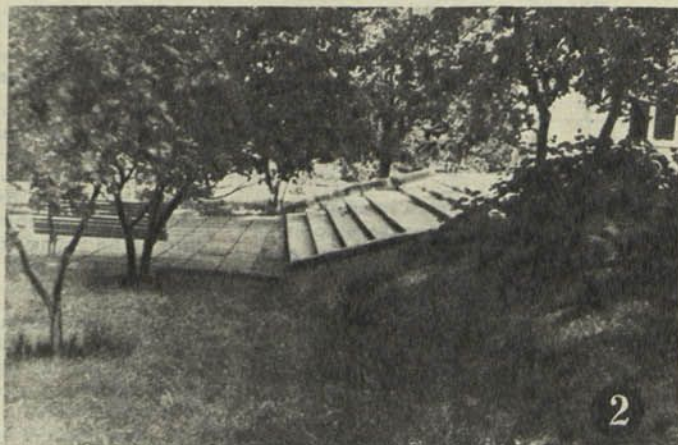
Выкарыстаннем найбольш характэрных прыродных асаблівасцей і архітэктурных элементаў дасягаецца арыгінальнасць кожнай школьнай тэрыторыі. Асобныя каштоўныя дэталі прыроднага ландшафту — узгорыстасць, невялікія водныя паверхні, групы валуноў, буйныя дрэвы — істотна павышаюць эстэтычныя якасці тэрыторыі школьных комплексаў [гл. здымак 1].

Рэльеф — перадумова дэкаратаўнага вырашэння асяроддзя (расчлянэнне прасторы шляхам размяшчэння пляцовак на розных узроўнях, актывізацыя зрокавага ўспрымання газона і г. д.). Падкрэсліванне рэльефу адпаведнай пастаноўкай будынка абагачае агульны сілуэт кампазіцыі. Месцы перападу вышынь можна ўзмацніць за кошт тэрас, размешчаных уступамі, садовых лесвіц, пандусаў [гл. здымак 2].

Прыкметная роля і вадаёмаў, што прымыкаюць да школьных комплексаў. Яны могуць служыць як бы кампазіцыйным цэнтрам. Да дэкаратаўных элементаў ландшафту адносяцца невялікія басейны, фантаны, маленькія вадасховішчы.

Важнае значэнне маюць зялёныя насаджэнні. Яны спрыяюць вучобе, адпачынку і адначасова служаць сродкам кампазіцыйнага вырашэння школьнай прасторы.

Перш за ўсё неабходна захаваць існуючыя насаджэнні. У дэкаратаўных адносінах старое дрэва каштоўней за дзесяць саджанцаў. Вышыня, характар, размяшчэнне пасадак актыўна ўплываюць на ўспрыняцце будынка і малых архітэктурных форм. Апошнія з'яўляюцца вельмі актыўным элементам ландшафту. Яны бываюць дэкаратаўнымі (вазы, скульптуры, фантаны і г. д.) і функцыянальнымі (лаўкі, альтанкі, агароджы).

Нельга таксама забываць і пра абсталяванне спартыўных, навучальных і гаспадарчых пляцовак. Дагледжаныя, з густам афарбаваныя пабудовы, безумоўна, будуць дадатна ўплываць на агульны эстэтычны ўзровень школьнага комплексу.

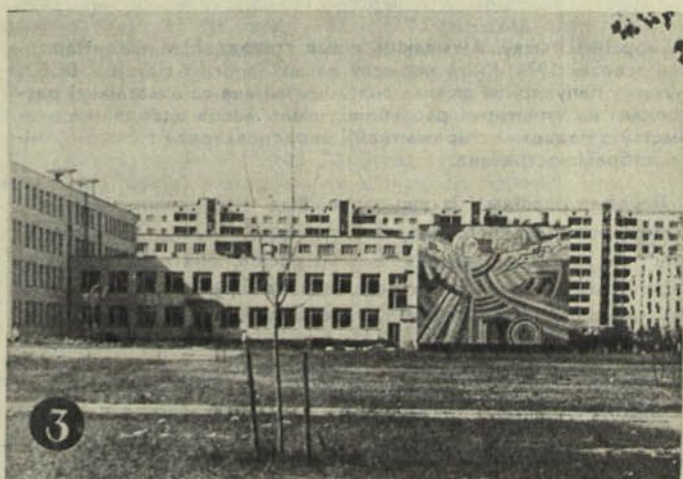
Ці адпавядае гэтым прынцыпам арганізацыя існуючых школьных комплексаў? Мы правялі спецыяльнае абследаванне школ Мінска, пабудаваных у розныя гады. Высветлілася, што ландшафтная арганізацыя школьных комплексаў (планіроўка, азеляненне, актыўнае выкарыстанне рэльефу) не адпавядае сучасным патрабаванням, праекты планіроўкі і добраўпарадкавання школ распрацоўваліся, як правіла, без дастатковага ўліку патрабаванняў комплекснага фарміравання ландшафту. Пры вертыкальнай планіроўцы цалкам знішчаліся індывідуальныя асаблівасці прыроднай пластыкі рэльефу, таму што вырашаліся толькі інжынерныя пытанні: адвод паверхневых вод і стварэнне для гэтага неабходных схілаў. Пры будаўніцтве не захоўваліся каштоўныя дрэвы. Мала выяўлялася ўзаемазвязь вырашэння школьнага ўчастка з ландшафтам жыллага квартала ці мікрараёна.

Агульнавядома гігіенічная і дэкаратаўная роля газонаў. На фоне зялёнага дывана вельмі эфектныя малыя архітэктурныя формы, яркія групы кветак. Агульны недахоп усіх школ — няякасныя газоны.

Дрэвы і кусты амаль адсутнічаюць. Справа не ў тым, што іх не садзяць. А ў тым, што часта падводзіць дрэнны пасадачны матэрыял [гл. здымак 3]. Іншы раз без належнага догляду пасады разрастаюцца, ператвараюцца ў сапраўдныя зараснікі, губляючы тым самым сваю эстэтычную каштоўнасць.

Трэба памятаць, што з заканчэннем будаўніцтва практычна заканчваецца і перыяд фарміравання школьнага комплексу. Закладзеныя пры гэтым прынцыпы з цягам часу ці развіваюцца, ці знішчаюцца. Таму так важна ўлічваць прыёмы азелянення яшчэ на самым пачатку будаўніцтва.

Фота аўтара

«З ПРЫРОДАЮ АДНЫМ ЖЫЦЦЁМ ЁН ДЫХАЎ...»

СТАРОНКІ ГІСТОРЫІ

12 верасня 1846 г. у сям'і выкладчыка матэматыкі Полацкага Кадэцкага корпуса палкоўніка Нікіфара Іванавіча Кайгародава нарадзіўся сын. Яго назвалі Дзмітрыем.

Дзяцінства хлопчык правёў сярод мяляўнічай беларускай прыроды. Уся сям'я Кайгародавых любіла пешыя прагулкі і далёкія падарожжы. Ды і сам горад Полацк, нягледзячы на сваю багатую гісторыю, быў у асноўным забудаван невялікімі драўлянымі дамамі, што патаналі ў зеляніне садоў. Сам Дзмітрый Нікіфаравіч гаварыў пазней, што яго дзяцінства «прайшло амаль у вясковым асяроддзі». Любіў будучы вучоны пасядаецца з вудай на беразе рэчкі, любіў працаваць у сваім садзе. А ўспаміны пра ціхіх вечары, пра начлег у стоце сена назаўсёды засталіся ў памяці нашага праслаўленага земляка.

Дзіцячыя гады Д. Н. Кайгародаў правёў на беразе невялікай рачуліцы Палаты. У 13 гадоў хлопчык разам з бацькам пачынае паляваць у лясах каля Полацка. Там яшчэ бліжэй знаёміцца з беларускай фаунай і флорай.

Першапачатковую адукацыю будучы вучоны атрымаў дома, а потым, па жаданню бацькі, паступіў у Кадэцкі корпус. Кайгародаву-старэйшаму хацелася, каб сын абавязкова пайшоў па яго дарозе. Сам Нікіфар Іванавіч даслужыўся да звання генерал-маёра і меў больш за дзесяць ваенных узнагарод, прымаў удзел у абароне Севастопаля, быў узна-

гароджан медалём і адзначан за бездакорную 25-гадовую службу.

Пасля заканчэння Кадэцкага корпуса Кайгародаў-малодшы быў накіраван у армію, але служба яго ўжо не цікавіла. Аднойчы яму выпадкова трапілася кніга Брэма аб жыцці птушак. Знаёмства з гэтай працай зрабіла такі ўплыў на яго, што ён не ўяўляў свайго далейшага жыцця без прыроды.

У 1867 годзе Д. Н. Кайгародаў па службе пераводзіцца ў Пецябург. Гэта дае магчымасць маладому афіцэру сур'ёзна заняцца прыродазнаўствам. Ён знаёміцца з работамі Дарвіна, Брэма і іншых вядомых вучоных, а восенню наступнага года — ён ужо вольны слухач ляснога інстытута. Пасля паспяховага заканчэння інстытута Дзмітрый Нікіфаравіч назаўсёды пакідае ваенную службу і едзе за мяжу вучыцца далей. Два гады ён правёў у Швецыі, Германіі і Швейцарыі. Пасля вяртання на Радзіму, у 1875 годзе Кайгародаў узначальвае кафедру лясной тэхналогіі і ляснога інжынернага майстэрства, якая адкрылася пры лясным інстытуце. На гэтай пасадзе ён заставаўся ўсё сваё жыццё.

Лепшыя работы Д. Н. Кайгародава карысталіся вялікім попытам у чытачоў. Многія з іх перавыдаваліся шмат разоў. Гэта — «Гутаркі аб рускім лесе», «З зялёнага царства», «З царства птушак». Неабходна заўважыць, што многае ў сваіх расказах аб прыродзе вучоны ўзяў з дзіцячых назірванняў, калі ён жыў у Беларусі, пра якую заўсёды ўспамінаў з вялікай любоўю. Дзмітрый Нікіфаравіч падтрымліваў пастаянную сувязь са сваімі землякамі, а ў мясцовай прэсе пад псеўданімам Стары палачанін ён надрукаваў некалькі артыкулаў з мінулага Полацка.

Вялікую ўвагу надаваў Дзмітрый Нікіфаравіч народнай адукацыі. Яшчэ ў 1872 годзе ў рабочым квартале Пецябурга ён прачытаў сваю першую лекцыю для народа «Пра кветку як крыніцу асалоды», а праз пяць гадоў Кайгародаў прачытаў ужо цыкл лекцый для рабочых Пецябурга.

На пачатку дзевяцісотых гадоў вучоны кіраваў прыродазнаўча-гістарычнымі экскурсіямі настаўнікаў пецябургскіх школ, а ў першыя паслярэвалюцыйныя гады ён праводзіў такія экскурсіі для ўсіх, хто хацеў. На доўгія гады засталіся гэтыя экскурсіі ў памяці тых, хто іх чуў.

Д. Н. Кайгародаў наогул надаваў вялікае значэнне кантакту дзяцей з прыродай. Ён справядліва лічыў, што гэта дапамагае выхоўваць у дзяцей пачуццё прыгожага, гуманнасць і маральную чысціню. Вучоны пісаў: «Будзем вадзіць дзяцей вясною ў прыроду, як можна часцей, настолькі часта, наколькі гэта магчыма будзе «вытаргаваць» у школы. Дапусцім нават, што (з пункту гледжання школьнай руціны) дзеці нямногаму пры гэтым навучацца (хаця гэта зусім неверагодна), дапусцім. Але ж ДУША дзіцячая! Пастарайцеся прыпомніць сябе 10—12 гадовым хлопчыкам сярод майскай прыроды, за горадам...»

Паўвека прайшло з дня смерці Дзмітрыя Нікіфаравіча Кайгародава, і, напэўна, многім, хто прыходзіць да яго магілы ў сад Ляснога інстытута, успамінаюцца цудоўныя радкі Баратынскага:

С прыродаю адною он жыццём дышал,
Ручьця разумел лепетаньне,
И говор древесных листов понимал,
И чувствовал трав прозябанье.

А. ПАДЛІПСКИ

НА ТВАЮ КНІЖНУЮ ПАЛІЦУ, ПРЫРОДАЛЮБ

Георгій Штыхаў. **Ажываюць сівыя стагоддзі.** Мінск, «Народная асвета» 1974. Кніга нарысаў па археалогіі і гісторыі БССР. Аўтар у папулярнай форме знаёміць чытача са шматлікімі раскопкамі на тэрыторыі рэспублікі, шмат месца адводзіцца знаёмству з падзеямі старажытнай і сярэднявечнай гісторыі. Кніга добра ілюстравана.

Лекавыя расліны і іх ужыванне. Выд. 5-е, перапрацаванае і дапоўненае. Мінск, «Навука і тэхніка», 1974. Падрабязнае апісанне найбольш важных лекавых раслін, якія трапляюцца на тэрыторыі Беларусі. Кніга разлічана на батанікаў, фармакалагаў, медыцынскіх работнікаў, зборшчыкаў і нарыхтоўшчыкаў лекавай флары і адрасуецца ўсім, хто цікавіцца прыродай. Назвы раслін — на рускай і беларускай мовах.

Леанід Аляксееў. **Па Заходняй Дзвіне і Дняпры ў Беларусі.** Масква, «Мастацтва», 1974. Дарожныя нататкі гісторыка і мастацтвазнаўца.

Г. Маргайлік, Л. Кірыльчык. **Сустрэчы з прыродай.** Мінск, «Ураджай», 1974. Пра змест кнігі гавораць асобныя загаловкі: «Наш бэз», «Сказ пра ліпу», «Лясны волат», «Каліны пышныя кусты» і іншыя. З ёю пазнаёміцца з задавальненнем работнікі вучэбных дэдрарыяў, біёлагі, краязнаўцы, азеляняльнікі, шматлікія аматары прыроды.

Ілья Юньеў. **Краязнаўства і турызм.** Масква, «Веды», 1974. Кніга вучыць творча ўспрымаць навакольны свет, можа служыць падручнікам для народных універсітэтаў.

Чалавек і стыхія 1975. Ленінград, Гідраметвыдавецтва, 1974. Навукова-папулярны гідраметэаралагічны зборнік. 13-ты выпуск. З артыкуламі выступаюць вядомыя вучоныя нашай краіны, палярнікі, інжынеры — звыш 100 аўтараў. Шмат здымкаў, у тым ліку, каляровых.

Навум Фрадкін. **Вобраз зямлі.** Масква, «Мысль», 1974. Праца прысвечана агляду літаратуры падарожжаў: звесткі пра Марка Пола, Афанасія Нікіціна, Гумальта, Пржавальскага, Лівінгстона, Міклуху-Маклая і іншых.

У свеце жывёл. Масква, «Кніга», 1975. Указальнік літаратуры. Рэкамендуе кнігі і артыкулы, якія расказваюць аб разнастайным жывёльным свеце. Кніжка адрасуецца моладзі.

З МАЛЫХ ГАДОЎ

ГУМАРЭСКА

Першы раз ён сустрэўся з прыродай, калі яму было ўсяго толькі тры гады. Яго прывялі на лужок пагуляць. Ён качаўся, рваў траву, кветкі. Мама і тата былі ў захапленні.

— Глядзі, як ён ірвецца да прыроды, — гаварыў тата. — Будзе біёлагам.

— І не проста біёлаг, а выдатны біёлаг, — удакладніла мама. — Вось пабачыш. Ён далёка пойдзе...

Каля дарогі, па якой ён хадзіў у школу, расла чаромха. Вяскою яна была ўся ў квецені. Ён ламаў галіны і кідаў іх на зямлю. Потым зрабіў вялізны букет, адломваючы з вялікіх галін самыя прыгожыя галінкі.

— Які прыгожы букет! Малайчына, сыночкі! — захаплася мама.

— Толькі ты не ламай многа галін, можна загубіць дрэва, — раіў тата.

— Як ты можаш так гаварыць, — абуралася мама. — Па-твойму, і букет нельга наламаць?

Калі яму было пятнаццаць гадоў, ён узяў сякеру, вядро і пайшоў у лес па бярозавы сок.

І вось яму споўнілася восемнаццаць

гадоў. «У жыцці раз бывае восемнаццаць гадоў», — гаворыцца ў песні. Такая падзея адзначаецца. Спачатку дома, а потым з сябрамі, дзе-небудзь на ўлонні прыроды.

Так зрабіў і ён. Пілі і закусвалі, спявалі, іграў магнітафон, але хутка гэта надкучыла, і кампанія вырашыла яшчэ бліжэй пазнаёміцца з прыродай.

— Успомнім дзяцінства, старыя! — прапанаваў ён і палез на маладую высокую бярозку. Залезшы, ухавіўся рукамі за вяршалінку і сігануў уніз. Бярозка выгнулася дугою. Гэта выглядала вельмі эфектна.

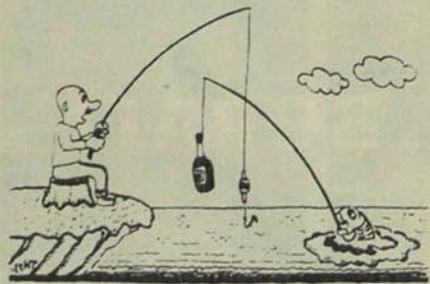
— Цудоўна! Паспрабуем і мы, — сказалі сябры і палезлі на дрэвы. Але не ўсе дрэвы згіналіся. У некаторых адломаліся вяршаліны. Неўзабаве на гэтую вясёлую кампанію натрапіў інспектар. Прышлося скласці акт.

Маці войкала і гаварыла:

— Хто б падумаў, што гэта здарыцца? Ён так з дзяцінства любіў прыроду. Ты памятаеш, стары?

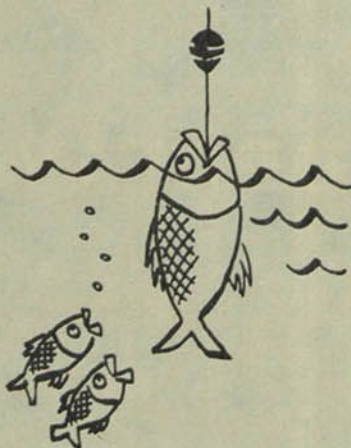
— Памятаю, — адказаў той.

В. СЕМЯНОВІЧ

Без слоў

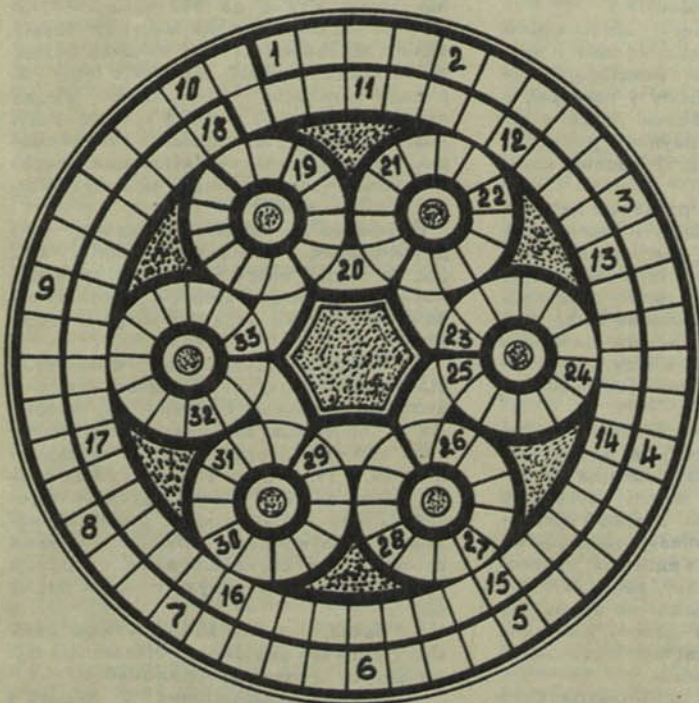
Малюнак Тодара Іванова

— Кар'ерыст! І тут ён паспеў

Малюнак І. Ліпаўцова

ЧАЙНВОРД «ТУРЫСТ»

1. Турыцкая база на тэрыторыі БССР. 2. Рэчавы мяшок турыста. 3. Пасудзіна для прыгатавання ежы. 4. Навігацыйны прыбор — спадарожнік турыстаў. 5. Турбаза на возеры Селігер. 6. Насечаныя яловыя галінкі, якія выкарыстоўваюцца для падсілкі на начлезе. 7. Турыцкі раён СССР. 8. Шлях руху турыстаў. 9. Гасцініца ў Мінску. 10. Адзін з відаў актыўнага адпачынку. 11. Пасцель турыста. 12. Вадапад у Карэліі на рацэ Суне. 13. Посуд, неабходны на турыцкім бівакі. 14. Цяпелка на прыпынку турыстаў. 15. Сродак сігналазацыі. 16. Набор лякарстваў для аказання першай дапамогі турыстам. 17. Тоўстая палка з завостраным жалезным наканечнікам, якой карыстаюцца пры ўзыходжанні на высокія горы. 18. Арганізацыйна-метадычны цэнтр турыцкай работы. 19. Прыпынак, размяшчэнне турыстаў на адпачынак. 20. Турыцкая электрычная печка. 21. Рака на захадзе БССР. 22. Рускі купец, які зрабіў падарожжа ў Індыю. 23. Сталіца аўтаномнай рэспублікі, пункт паўднёвага радыяльнага турыцкага маршруту. 24. Горная краіна на поўдні СССР. 25. Масавая сустрэча турыстаў на мясцовасці ў лагерных умовах. 26. Прадмет амуніцыі турыста. 27. Горнае возера ў Грузіі. 28. Вугал, утвораны зададзеным напрамкам руху і напрамкам на поўнач. 29. Установа, якая абслугоўвае турыстаў. 30. Турбаза ў Тувінскай АССР. 31. Возера ў РСФСР. 32. Рэдкі нізкарослы лес. 33. Возера на поўначы Віцебшчыны.

Склаў Л. МАСЛОЎСКИ

АДКАЗЫ НА КРАСВОРД «ПА РОДНАЙ БЕЛАРУСІ»,
ЗМЕШЧАНЫ У № 2 ЗА Г. Г.

Па вертыкалі: 1. Свіцязь. 2. Верхнядзвінск. 3. Арэса. 4. Столін. 7. «Нясвіж». 9. Даламіт. 10. Льва. 11. Анікейчын. 12. Арол. 13. Шо. 16. Уша. 19. Марошка. 20. Ганалес. 21. Бярэзіна. 22. Лысая. 25. Вымна. 27. Струста. 28. Торф. 30. Выдра. 32. Сож.
Па гарызанталі: 3. Асвейскае. 5. Вольха. 6. «Гусляр». 8. Вілія. 9. Дзяцел. 14. Вязынка. 15. Цвірко. 17. Палік. 18. Шацілкі. 20. Глебка. 23. Сіг. 24. Сара. 26. «Рось». 29. Высокае. 31. Дзяржынская. 33. Аршанскае. 34. Сасна. 35. Сураж.

ВОРАГИ НАШЫХ ВОРАГАЎ

...Многія віды жывёл існуюць за кошт іншых арганізмаў або кармацца імі. У выніку адны жывёлы рэгулююць колькасць другіх, шкодных відаў жывёл або раслін, а часам і цалкам знішчаюць іх. Значыць, гэта нашы сябры і памочнікі. У барацьбе са шкоднікамі палёў, лясцоў, садоў і агародаў саюзнікамі чалавека з'яўляюцца млекакормячыя і птушкі, паўзуны і земнаводныя, насякомыя і павукападобныя, мікробы і вірусы, грыбы і нават расліны. Усе яны ворагі нашых ворагаў. Жывое выступае супраць жывога на карысць чалавеку. Але людзі не проста пасіюна назіраюць за гэтай барацьбой. Яны актыўна ўмешваюцца ў яе ход, дапамагаюць карысным жывёлам, абараняюць іх, калі трэба, размнажаюць і перасяляюць з аднаго раёна ў другі, з адной краіны ў другую і падпарадкоўваюць сваім планам і сваёй волі.

І. ЗАЯНЧОЎСКІ

ЛЯТУЧЫЯ МЫШЫ І НАСЯКОМЫЯ

А. КУРСКОЎ,
кандыдат біялагічных навук

Лятучыя мышы, якіх налічваецца да тысячы відаў, распаўсюджаны на ўсім зямным шары. Іх няма толькі за Палярным кругам. Асабліва шмат лятучых мышэй у трапічных краінах. Там жывуць самыя буйныя віды, так званыя лятучыя лісіцы і лятучыя сабакі, размах крылаў якіх дасягае 1,5 метра. Іх вабяць сакавітыя і смачныя плады фруктовых дрэў. Там жа, у тропіках, жывуць і зусім маленькія лятучыя мышы-нектарніцы. Завуцца яны так за тое, што ласуюцца нектарам кветак. Лятучыя мышы-рыбаловы пікіруюць над вадой і вострымі доўгімі кіпцюрамі выхопліваюць невялікіх рыбак. Сярод трапічных рукакрылых ёсць асобная група — вампіры, якія харчуюцца крывёй птушак і млекакормячых. Нападаюць яны і на сонных людзей.

На тэрыторыі нашай краіны сустракаецца да 40 відаў рукакрылых, а на тэрыторыі Беларусі — 15. Лятучыя мышы не будуць сабе гнёздаў ці якіх-небудзь іншых сховішчаў. Некаторыя з іх — дэндрафілы — займаюць дуплы дрэў, іншыя — сінантропы — жывуць у сховішчах, побач з жылём чалавека: на гарышчах, у шчылінах за абшалёўкай хлявоў, за аканіцамі і г. д. Лятучыя мышы вядуць стадны спосаб жыцця, іншы раз утвараючы толькі мужчынскія ці толькі жаночыя калоніі. У Белавежскай пушчы, у дупле сасны, мы адлавілі калонію кажаноў-карлікаў, у якой было больш за сто асобін. Зоолаг І. Рахматуліна правяла назіранні за гэтым відам у Азербайджане, дзе калонія карлікаў дасягала тысячы асобін. Часцей за ўсё ў калоніі бывае ад дзесяці да трыццаці-сарака асобін.

Чым жа харчуюцца нашы рукакрылыя? Карысныя яны ці шкодныя? Як можна адказаць на гэтыя пытанні?

У літаратуры ёсць звесткі аб тым, што лятучыя мышы кармацца жукамі і начнымі матылькамі, што некаторыя з іх схопліваюць сваю здабычу ў паветры, а іншыя бяруць яе з паверхні лісця, з галі. Не выпадкова ў страўніках рукакрылых сустракаюцца рэзткі раслін, кавалачкі кары і пясчынкі.

Мы спрабавалі адстрэльваць лятучых мышэй у час іх палявання і аналізаваць змесціва іх страўнікаў, але, на жаль, яно было такое здробнае, што вызначыць насякомае можна было толькі з дакладнасцю да атрада, г. зн. можна было сказаць, што мыш з'ела нейкага матылька ці жука, а якога менавіта віду, карыснага ці шкоднага, адказаць было немагчыма.

Адны лятучыя мышы, злавіўшы ў паветры насякомае, адразу ж ядуць яго, іншыя, каб з'есці, падвешваюцца да галін ці сценак хлявоў амаль заўсёды ў адным і тым жа месцы. У такой «сталовай» накопліваецца вялікая колькасць хіцінавых утварэнняў з'едзеных насякомых: крылаў, надкрылляў, лапак, вусікаў і інш., якіх лятучыя мышы не ядуць. Па гэтых рэштках можна доволі дакладна вызначыць віды састаў насякомых, якіх ядуць лятучыя мышы.

А ці ўсіх насякомых, што знаходзяцца

ў паветры ноччу, ядуць лятучыя мышы? Ці магчыма адказаць і на гэтае пытанне?

Каб мець уяўленне аб відах насякомых, што лятаюць у месцах пастаяннага палявання рукакрылых, мы пачалі адлюстраваць пры дапамозе светлавой пасткі. Светлавую пастку мы ставілі ў тых месцах, дзе на працягу ўсяго лета кармілася некалькі відаў лятучых мышэй.

Аказалася, што лятучыя мышы кармацца прыцемкавымі і начнымі насякомымі. Асноўная ежа дробных відаў рукакрылых — камары, аўсянкі, вяснянкі, ручайнікі, молі і маленькія начныя матылькі і жукі. Буйныя віды рукакрылых, як, напрыклад, рыжыя вяхорніцы, палюць на больш буйных насякомых: хрушчоў майскіх, чэрвеньскіх, мармуровых, на гнявікоў, дрывасекаў, жукаляў, з начных матылькоў — на совак буйных відаў, хахлатак, бражнікаў, пядзенікаў, мядзведзіц і інш.

Аналізуючы рэзткі насякомых са «сталовай» вушан было вызначана, што яго асноўная здабыча — начныя матылькі (89 відаў), галоўным чынам, розныя віды совак (48 відаў). З дапамогай светлавой пасткі ў гэтым жа месцы ў перыяд палявання кажана было адлюстравана на святло 49 відаў совак. Відавы састаў іх, як у першым, так і ў другім — аднолькавы. Вызначана падабенства ў суадносінах асобных відаў насякомых у прыродзе і ў харчаванні насякомаедных птушак. Такім чынам, у час палявання кажан ловіць амаль усе віды насякомых, што сустракаюцца ў гэты час у межах яго паляўнічага ўчастка.

Аб пражэрліваасці лятучых мышэй сведчаць наступныя факты.

У адным выпадку рыжыя вяхорніца з'ела 30 хрушчоў і, акрамя таго, вялікую колькасць дубовых ліставёртак, шаўкапрадаў і іншых шкодных насякомых. У другім выпадку вяхорніца на працягу паўгадзіны з'ела 115 мучных чарвякоў. Маленькая амерыканская лятучая мыш, вага якой усяго 3,5 грама, за 15 минут палявання з'ела каля 200 камароў. Украінскі вучоны В. Абяленцаў сцвярджае, што вадзяная начніца толькі за вяхорняе паляванне з'ядае да 500 камароў. Палюе на насякомых пяць месяцаў. Толькі адзін такі звярток за лета знішчае больш як 60 тысяч камароў, а калонія (пры сярэдняй колькасці 20—25 асобін) з'ядае за лета да паўтара мільёна крывасмокаў. Трэба памятаць, што крывасмокі — камары, мошкі і іншыя — з'яўляюцца пераносчыкамі захворванняў чалавека, хатніх і дзікіх жывёл.

Прафесар А. Кузякін адзначае, што даўгакрылыя, вялізныя калоніі якіх (да 40 тысяч) жыве ў Бахардэнскай пачоры (поўдзень Туркменіі) толькі за адну ноч з'ядае каля 1,5 мільёна насякомых.

Як паказалі даследаванні, большасць відаў насякомых, што знішчае кажан, — шкоднікі сельскай і лясной гаспадаркі. Да іх належаць насякомыя, што наносцяць вялікую шкоду народнай гаспадарцы. Так, у 1934 годзе ў СССР азямая соўка знішчыла 1200 тысяч дзесяцін пасеваў азімых. Не выпадкова раней яе называлі «паўночная саранча». Акрамя азімых, гэтая соўка шкодзіць цукровыя буракі, капусту, кукурузу і іншыя расліны.

Як бачна, лятучыя мышы маюць вялікае станоўчае значэнне ў біялагічнай барацьбе са шкоднымі насякомымі.

Шырокае выкарыстанне ў лясной і

сельскай гаспадарцы ядахімікатаў (гербіцыдаў, пестыцыдаў і іншых) у барацьбе са шкоднымі насякомымі вядзе да памяншэння кармавой базы, а часта разам з насякомымі гінучы і самі лятучыя мышы. Гэтае становішча прывяло, асабліва за мяжой, да рэзкага скарачэння колькасці лятучых мышэй, што выклікае трывогу за далейшы лёс гэтых карысных і вельмі цікавых прадстаўнікоў млекакормячых. Ужо цяпер, у наша XX стагоддзе, дзякуючы шматбаковай дзейнасці чалавека, узнікае небяспека вымірання лятучых мышэй. Не выпадкова, што ў большасці краін свету рукакрылыя знаходзяцца пад дзяржаўнай аховай.

Ахоўваць рукакрылых — гэта значыць, абараняць іх ад знішчэння ў сховішчах, месцах зімовак, у час сезонных міграцый, ахоўваць іх натуральныя летнія і зімовыя сховішчы, вырабляць і развешваць спецыяльныя дупляныкі. Трэба памятаць, што рукакрылыя — сябры саду, лесу і агарода.

САРОКІ. ЦІ ШКОДНЫЯ ЯНЫ?

Пытанне пра карысць ці шкоду птушак з гаспадарчага пункту гледжання намнога складанейшае, чым здаецца на першы погляд, і для выяўлення яго неабходна глыбей унікнуць у тыя сувязі, якія склаліся паміж птушкамі і асяродкам.

Самі паняцці «карысць» і «шкода» вельмі адносныя, яны шырока змяняюцца нават для адной і той жа птушкі ў залежнасці ад сезона, наяўнасці корму, мясцовасці і той адзнакі, якая робіцца ці ў інтарэсах асобнага ўладальніка саду, агарода, ці з больш шырокага пункту гледжання — дзяржаўнага.

Няма адзінства ў пытаннях пра карысць і шкоду асобных відаў птушак і ў навуковай літаратуры. А між тым без дакладных устаноўак нельга практычна ажыццявіць у шырокіх маштабах мерапрыемствы па ахове і прыцягненню карысных птушак ці скарачэнню колькасці шкодных. Зрабіць заключэнне пра карысць ці шкоду птушкі па выпадковых дадзеных, канечне, будзе памылкова.

Можна сказаць, што я абсалютна карысных, так і абсалютна шкодных птушак няма. Пры аналізе харчавання дробных насякомаедных птушак высветлілася, што адначасова са знішчэннем шкодных насякомых, знішчаюцца і іх ворагі — карысныя насякомыя. Пеначка, збіраючы дробных вусеняў на дрэвах, безумоўна, карысная, але яна ахвотна з'есць і карыснага тым жа дрэвам павука, калі ён трапіцца. Ластаўкі, якія ў вялікай колькасці знішчаюць мух, камаброў, адначасова ядуць і карысных наезнікаў, пчол.

Калі насякомых, якімі харчуецца птушка, размясціць у рад, дзе паслядоўна чаргуюцца ворагі і іх ахвяры, прычым, апошнія таксама з'яўляюцца ворагамі для іншых ахвяр, дык можна ўявіць сабе доўгі ланцуг, паміж звянамі якога існуе залежнасць. Натуральна, у прыродзе няма такога чыста абстрактнага ланцуга, а ўзаемаадносінны паміж ворагамі і ахвярамі на самай справе ўяўляюць забы-

таную сетку залежнасцей, і птушкі ядуць насякомых без разбору. Таму вызначыць канчатковы вынік карысці ці шкоды птушак часта амаль немагчыма.

Для ацэнкі дзейнасці птушак у адносінах да гаспадаркі неабходны вялікі матэрыял па харчаванню таго ці іншага віду.

Аб гаспадарчай ролі сарокі ў літаратуры ёсць самыя розныя дадзеныя. З аднаго боку, сарока прызнаецца разбуральнікам гнёздаў дробных лясных птушак, шкоднікам бахчавых культур у паўднёвых раёнах, яна цягае курыныя яйкі, куранят, корм хатніх жывёл. З другога боку, шматлікія матэрыялы па харчаванню сарок указваюць на вялікую карысць, якую яны прыносяць, знішчаючы масу самых розных шкодных насякомых.

У розных месцах жыцця харчаванне іх рознае. У Маскоўскай вобласці, па дадзеных А. А. Іназемцава (1965), у страўніках сарок, здабытых у канцы мая, чэрвені і пачатку ліпеня пераважалі жукі (50% усіх харчовых аб'ектаў), насенне елкі і сасны (40%). Хоць пазваночныя (жабы, птушанята і яйкі птушак) у ежы сарокі склалі ўсяго 2%, але ўлічваючы буйныя памеры пазваночных, аўтар схільны лічыць іх адным з важнейшых кампанентаў харчавання сарок у гнёздах перыяд. Іншыя вучоныя (Кайгародаў — 1914, Дзержуноў — 1928, Кампаніев — 1939, Бабенка — 1954), якія арыентаваліся пераважна на візуальную ацэнку харчавання, лічаць, што ў гнёздах перыяд сарока знішчае шмат як і птушанят дробных птушак, і адносяць яе да шкодных птушак. Наадварот, вучоныя, якія вывучалі змесціва страўнікаў (Пачоскі — 1909, Памеранцаў — 1926, Вон Хон Гу і Лю Юн Сік — 1957) лічаць сароку карыснай, таму што толькі ў некаторых страўніках былі знойдзены рэшткі птушанят дробных птушак.

Шэрагам аўтараў вывучалася і харчаванне птушанят сарок. Па дадзеных заходнееўрапейскіх вучоных, яно амаль на 90% складаецца з насякомых, у той час як ва ўсходняй Еўропе і Азіі значную частку ежы складаюць пазваночныя, у тым ліку яйкі птушак. Па дадзеных Н. Пугачук (1972) у харчаванні птушанят сарокі, якое вывучалася ў бавоўнаводчых раёнах Ферганскай даліны, дзе сарокі даволі шматлікія, асноўнае месца займаюць жукі (60%) і вусені матылькоў (23,8%), пераважна совак. Харчовыя рэшткі, зерне кукурузы складаюць нязначны працэнт. З пазваночных жывёл у адной з проб былі знойдзены рэшткі яшчаркі. Але ў паслягнездавы перыяд назіраліся выпадкі разбурэння сарокамі гнёздаў лясных птушак. Так, з 98 гнёздаў сарокамі было разбурана 6. Гэта вельмі малая лічба, каб лічыць сарок шкоднымі, нават там, дзе яны шматлікія.

Іншыя аўтары, якія вывучалі значэнне сарок у лесастэпавай і стэпавай зонах, характарызуюць сарок як карысных птушак, якія ў вялікай колькасці знішчаюць такіх сур'ёзных шкоднікаў, як клопы-чарапашкі, бурачныя даўганосікі.

Вывучалася таксама асенняе і зімовае харчаванне сарок, якое складаецца ў асноўным з насення злакаў, радзей з мышаладобных грызуноў і ў большай частцы з адкідаў са звалак, смеццевых ям.

У нашай мясцовасці сарока даволі вядомая, звычайная птушка. Сваю папулярнасць яна набыла не толькі за яркую афарбоўку, рухомасць, але і за тую на-

дакучлівасць, з якой дамагаецца сваёй «мэты». Птушка даволі хітрая, чула рэагуе на з'яўленне звера, асабліва лісіцы, рэшткамі ежы якой харчуецца.

Улюбёныя месцы сарокі — зараснікі вярбы на лугах і ў поймах рэк, яры, парослыя высокім і густым хмызняком, і ўзлескі. У гэтых біятопах на вышыні 2—3 м сарока будзе гняздо, якое ўяўляе даволі цікавае збудаванне: вонкавая частка складзена з буйных галін, якія пераплецены сцябламі травы і замазаны глінай, унутраная — з больш тонкіх галінак. Ляток гнязда глыбокі, з сярэдзіны таксама абмазаны глінай. Збоку і зверху ён прыкрыты галінкамі, якія ўтвараюць высокі дах. Адтуліна знаходзіцца збоку. Дах мае важнае значэнне: птушку цяжка заўважыць, калі яна сядзіць у гняздзе. Гнездавы перыяд працягваецца з сакавіка па чэрвень, вылет птушанят з гнязда пачынаецца з сярэдзіны чэрвеня.

Нашы вучоныя А. Фядзюшын і М. Долбік, абследаючы змесціва страўнікаў сарок, здабытых у розныя сезоны года, паказалі, што сарокі ўжываюць мяшаную ежу: зерне жыта, ячменю, аўса, грэчкі, насенне каноплі і канюшыны, лясных і хатніх мышэй, порсткі і бязногіх яшчарак, малюскаў, а таксама насякомых — жукоў-гнавявікоў, пльвунцоў, клопаў, кабылак, конікаў, вусеняў капюшняк бялянкі, лічынак хрушчоў і даўганосікаў.

Тое, што ўсё-ткі сарока абвінавачваецца ў разбурэнні гнёздаў і знішчэнні птушанят, можна растлумачыць, відаць, тым, што ў нашай мясцовасці стварыліся спрыяльныя ўмовы для гэтага віду: з'явілася шмат пашаў, якія мяжуюць з ляснымі масівамі, дзе на ўзлесках шмат сарок, якія знайшлі тут добрую кармавую базу, у той час як суцэльных лясных масіваў сарока пазбягае.

Усё сказанае вышэй сведчыць аб рухомасці харчовых сувязей сарокі, а яе значэнне можа істотна адрознівацца ў залежнасці ад экалагічнай абстаноўкі, асабліва ў месцах, што зменены гаспадарчай дзейнасцю чалавека. У сувязі з гэтым значэнне сарок у гаспадарцы і біяэкозе можна вызначыць толькі з улікам мясцовых умоў і пры дакладным і поўным даследаванні матэрыялаў па яе харчаванню.

Р. ТАРЛЕЦКАЯ

Фота М. Шарая

ЭНТАМАФАГІ І ІХ РОЛЯ Ў АХОВЕ КАПУСТЫ АД ШКОДНІКАЎ

У. ОСІПАУ, Т. ПАЛЯКОВА,
кандыдаты сельскагаспадарчых навук

Шкоднікі капусты наносіць вялікія страты ўраджаям. Найбольш небяспечныя сярэд іх—веснавая і летняя капусная муха, капусная соўка, бялянкі, капусная моль. Страты ўраджаю ад гэтых шкоднікаў дасягаюць у асобныя гады да 50%.

Інсектыцыды, што ўжываюцца ў цяперашні час, адмоўна адбіваюцца на біяцэнозе і ў першую чаргу на карысных насякомых. Выкарыстанне біялагічнага метаду, і ў першую чаргу, павышэнне эфектыўнасці прыродных энтамафагаў, дапаможа павысіць ураджай гародніны без адмоўнага ўплыву на асяроддзе.

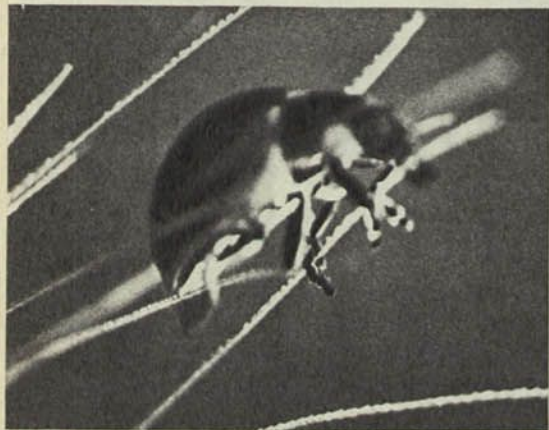
ТЛЁВЫЯ КАРОЎКІ

На капусным полі ворагамі тлі з'яўляюцца сямікропкавая, пяцікропкавая і зменлівая тлэвая кароўкі. Часцей за іншых сустракаецца сямікропкавая.

Сямікропкавая тлэвая кароўка зімуе ў дарослай фазе пераважна пад хмызнякамі і апалым лісцем, у садах, парках і ў лясных масівах. Ранняя вясной, у канцы красавіка—пачатку мая, жукі сустракаюцца ў самых розных стацыях: у садах, агародах, на ўзлесках. На капусце з'яўляюцца ў канцы мая—пачатку чэрвеня. Іх колькасць вясной і ў пачатку лета звычайна не перавышае 4—5%. У другой дэкадзе чэрвеня самкі адкладаюць яйкі жоўтага колеру па 7—10 штук, размяшчаючы іх на засохлых сцяблах пустазелля, капусце і іншых раслінах.

Тлэвая кароўка

Фота М. Шарая

Звычайна кладка яек цягнецца больш як месяц і працягваецца да ліпеня. Яйкі развіваюцца 10—15 дзён. Лічынкі актыўна харчуюцца тлём, а потым акулівваюцца на раслінах. Развіццё кукалак працягваецца 10—15 дзён. Маладыя жукі з'яўляюцца ў ліпені—сярэдзіне жніўня і даюць часткова другую генерацыю. Іх колькасць у гэты перыяд узрастае не толькі на палявых культурах (капусце, бульбе, бураках), але і на маладых і ўрадлівых грушавых, яблыневых, вішнёвых садах, на ягадніках, дзе яны з'яўляюцца актыўнымі рэгулятарамі колькасці тлі, вараценніцы і іншых насякомых.

У 1966 годзе ў Гродзенскай вобласці на эксперыментальнай базе «Руткевічы» на 5 гектарах назіралася масавае размнажэнне зменлівай тлэвай кароўкі. На 100 раслінах бручкі было 67 каровак.

Тлэвыя кароўкі знішчылі капусную тлю і захавалі ўраджай ад шкоднікаў.

СІРФІДЫ

Большасць сірфідаў, ці кветкавых мух—карысных насякомых. Дарослыя мухі—актыўныя апыляльнікі кветкавых раслін, а іх лічынкі—у асноўным драпежнікі тлі, вараценніцы, дробных вусеняў. На капусце зарэгістравана 6 відаў драпежных сірфідаў. З іх важнейшымі з'яўляюцца сірфус вальтэатус—найбольш шматлікі від, які звычайна сустракаецца ў садах, на палях і на агародах. Зімуе драпежнік у фазе кукалкі на раслінных рэштках капусты і іншых культурных раслін і пустазелля. Вылет дарослых мух адбываецца ў сярэдзіне мая. Дарослыя сірфіды актыўна апыляюць квітнеючыя расліны (чаромху і іншыя) і адкладаюць яйкі каля калоній тлі. Яйкі белага колеру, прадаўгаватыя, тыповыя для многіх відаў сірфідаў. Сірфіды адкладаюць яйкі ў ліпені, пераважна каля калоній тлі, па 3—11 і больш штук, адкладаюць з ніжняга боку лісця капусты. Яйкі самка прыклеівае. Праз 5—7 дзён з'яўляюцца лічынкі і харчуюцца тлём. Лічынкі ліняюць двойчы і маюць тры ўзросты.

Найбольш пражэрлівыя лічынкі апошняга, трэцяга ўзросту. У пачатку жніўня сустракаюцца кукалкі карычневата-шэрага колеру, кроплепадобнай формы. Звычайна лічынкі трэцяга ўзросту акулівваюцца сярэд калоній капуснай тлі ў канцы ліпеня—пачатку жніўня.

Вылет дарослых мух другога пакалення адбываецца ў другой-трэцяй дэкадах жніўня.

Лічынкі сірфідаў з'яўляюцца асноўнымі прыроднымі рэгулятарамі колькасці капуснай тлі. У 1966 годзе на эксперыментальнай базе «Шчучын» Гродзенскай абласной сельгасстанцыі позняя капуста на плошчы 5 гектараў была заселена лічынкамі сірфідаў на 49%.

За суткі адна лічынка трэцяга ўзросту (сірфус рыбезі) знішчае ад 309 да 344 лічынак капуснай тлі.

ЗАЛАТАВОЧКІ

На палях капусты і іншых культур сустракаюцца пераважна два віды залатавочак—звычайная і сямікропкавая.

Звычайная залатавочка зімуе ў дарослай фазе ў розных шчылінах пабудовы. З'яўленне на палях паразітаваўшых асобін назіраецца ў апошняй дэкадзе красавіка—першай дэкадзе мая. Адкладанне яек адбываецца на аднагадовых і шматгадовых насаджэннях у першай

дэкадзе мая і працягваецца да канца чэрвеня. Самкі адкладаюць яйкі па адным ці групай на лісце (пераважна з ніжняга боку) побач з калоніямі тлі. Яйкі залатавочкі зеленаватага колеру, з доўгім сцяблом (4—8 мм). Лічынкі першага ўзросту з'яўляюцца праз 6—10 дзён, другога—праз 6—7 і трэцяга—праз 7—10 дзён. Масавае акуліванне назіраецца з другой палавіны чэрвеня. Першапачатковае развіццё ў кокане працягваецца 5—7 дзён, фаза кукалкі—14—20 дзён. Вылет залатавочак новага пакалення звычайна адбываецца ў першай дэкадзе чэрвеня. Адкладанне яек самкамі новага пакалення—у другой палавіне ліпеня. Акуліванне—у канцы ліпеня.

Вылет дарослых залатавочак назіраецца ў канцы жніўня і ў верасні. Зімуюць яны ў дарослай фазе. На гароднінных культурах лічынкі іх актыўна знішчаюць тлю і некаторых дробных вусеняў.

ТРЫХАГРАМА

Трыхаграма—дробнае паразітычнае насякомае атрада перапончатакрылых—з'яўляецца ўсяедным яйкаедам. Яна паразітуе на яйках васьмідзесяці і нават больш шкодных насякомых. У Беларусі яе разводзяць у рэспубліканскай, Магілёўскай і Гомельскай біялабараторыях і выкарыстоўваюць у барацьбе з капуснай соўкай і яблыневай пладажэркай. Плануецца ў БССР будаўніцтва біяфабрыкі па развядзенню трыхаграмы.

У барацьбе з капуснай соўкай выкарыстоўваецца самцовая цёмная трыхаграма. Яе разводзяць у біялабараторыі на яйках зерневай молі.

Перад выпускам трыхаграмы на капуснае поле, яйкі зерневай молі, заражаныя трыхаграмай, насыпаюць па 3—5 грамаў у шклянныя слоікі, слоікі прыкрываюць шчыльнай цёмнай тканінай і ставяць у цёплае памяшканне—у месцы, куды не трапляюць прамыя сонечныя прамені. Пасля вылету трыхаграмы слоікі выносяцца на капуснае поле, у іх апускаюцца галінкі і лісточкі травяных раслін, якія потым у шахматным парадку раскладваюцца на полі, на адлегласці 10 м адзін ад аднаго па прамой лініі з такім разлікам, каб на 1 га плошчы прыпадала 50 каліваў. На чацвёрты-шосты дзень пасля заражэння яйкі капуснай соўкі набываюць чорную афарбоўку з перламутравым адценнем.

Для ўстанаўлення тэрміну лёту капуснай соўкі рэкамендуецца ўвосень ці ранняй вясной правесці глебавыя раскопкі на капусных палях або выхаваць (восенню) у прыродных умовах вусеняў і даць ім магчымасць акуліцца. Неабходна сабраць 100—200 кукалак. Сабраныя кукалкі закопваюцца ў глебу на глыбіню 15—20 сантыметраў, дзе за імі вясной (пры наступленні плюсовых тэмператур) вядзецца назіранне і адзначаецца вылет дарослых матылькоў.

Адначасова вядзецца назіранне за пачаткам кладкі яек капуснай соўкі на капусце. Выпуск цёмнай, бялянкавай формы трыхаграмы праводзіцца ў два тэрміны, у пачатку і сярэдзіне кладкі яек капуснай соўкі (прыкладна ў чэрвені—пачатку жніўня).

Тэхнічная эфектыўнасць яйкаеда супроць капуснай соўкі ў Гродзенскай, Мінскай, Гомельскай, Магілёўскай абласцях дасягае 60—70 працэнтаў і забяспечвае ахову капусты біялагічным метадам без правядзення хімічных мерапрыем-

стваў, што захоўвае карысную энтамафауну на палях капусты.

Тахіна-эрнестыя — эфектыўны паразіт вусеняў капуснай соўкі. У Беларусі развіваецца ў адным пакаленні. Вылет дарослых мух адбываецца ў канцы мая — пачатку чэрвеня. У 1966 годзе вылет мух у Гродзенскай вобласці ў глебавых садках назіралі 30 мая пры сярэднясутачнай тэмпературы паветра плюс 18,2°С, у 1967 — 8 чэрвеня пры тэмпературы плюс 16,4°, у 1968 у Мінскім раёне — 8 чэрвеня пры тэмпературы плюс 19,9°. Пасля вылету дарослых тахіна можна сустраць на кветках кропу, морквы, пастернаку, дзікарослых сямейства парасонавых. Самкі тахіна адкладаюць жывых лічынак у калоніях капуснай соўкі, размяшчаючы іх побач з вусенямі совак. Лічынкі знаходзяць вусеняў капуснай соўкі, пранікаюць у сярэдзіну і, кормячыся там, знішчаюць іх. Ва ўмовах рэспублікі тахіна-эрнестыя знішчае да 20—35% капуснай соўкі і з'яўляецца эфектыўным рэгулятарам яе колькасці.

Апантэлес-гламерантус — асноўны паразіт бялянак (капуснай і рэпавай). Зімае паразіт у фазе вусеня ці кукалкі на хмызняковай і травяністай расліннасці. Вясной, у канцы мая — пачатку чэрвеня, назіраецца вылет дарослых наезнікаў. У гэты перыяд паразіты маюць патрэбу ў дадатковым харчаванні нектарам кветак. У першай, другой дэкадах чэрвеня пасля даволі працяглага перыяду харчавання, калі самкі будуць мець спелыя яйкі, адбываецца заражэнне вусеняў бялянак. Развіццё паразіта ў фазе яйка і вусеня адбываецца ў залежнасці ад тэмпературы 20—25 дзён. Колькасць генерацый — 2—3, у залежнасці ад колькасці капуснай і рэпавай бялянкі.

Гаспадарчае значэнне апантэлеса асабліва вялікае ў другой палавіне вегетацыі. Эфект заражэння апантэлесам вусеняў другога пакалення капуснай бялянкі даволі вялікі — 80—90%, рэпавай — 14—17%, што значна зніжае зімуючы запас кукалак і адбываецца на колькасці шкодніка ў наступных пакаленнях.

Фота М. Шарая

ВОРАГИ ЯБЛЫНЕВАЙ МОЛІ

Яблыневая моль шмат шкоды прыносіць яблыневым садам, асабліва на паўднёвым усходзе рэспублікі.

Маладыя вусені харчуюцца ў сярэдзіне лісця, якое пачынае распускаяцца. Яны не кранаюць эпідэрмісу, а толькі ўтвараюць «міны» карычневага колеру. З пачаткам цвіцення саду вусені пераходзяць да адкрытага харчавання, ствараючы гнёзды. Яны з'ядаюць мякаць лістоў, пакідаючы адны жылкі, а затым аблітваюць іх павуціннем. Рэшткі лісця хутка высыхаюць. Пры масавым пашкоджанні сад выглядае як апалены.

Вусенямі і кукалкамі яблыневай молі харчуецца 19 відаў паразітычных і 6 відаў драпежных насякомых. У 1971—1973 гг. на большай частцы тэрыторыі Беларусі адзначалася дэпрэсія шкоднікаў, якая была выклікана інтэнсіўнай дзейнасцю яе прыродных ворагаў.

Гібель вусеняў і кукалак ад энтамафагаў у 1970 г. у Мінскім раёне складала 75,6—80,8 працэнта, у Гродзенскай вобласці — 59,6—81,8 працэнта, у Гомельскай — 47,2—83,2 працэнта.

Дыядагма арміята заражае ў сярэднім 14,6—20,1 працэнта вусеняў яблыневай молі, максімальна — 39,7 працэнта. У вусені развіваецца адна лічынка паразіта. Лёт дарослых насякомых адбываецца вясной, у перыяд цвіцення саду, і заканчваецца праз 7—8 дзён, як адціе сад, а таксама летам, у ліпені — першай палавіне жніўня, захопліваючы перыяд адраджэння вусеняў яблыневай пладажэркі.

Агеніспліс фусцыноліс заражае каля 8—10 працэнтаў вусеняў молі, але ў асобныя гады знішчае чацвёртую, а то і трэцюю частку папуляцыі шкодніка. Максімальная заражанасць вусеняў наезнікам адзначаецца на паўдні рэспублікі — 30,3—57,8 працэнта.

У адным вусені харчуецца ў сярэднім 78, максімальна — 138 лічынак паразіта, якія развіваюцца з аднаго яйка, шляхам яго драбнення (поліэмбрыённі). Вылет

наезніка супадае з заканчэннем перыяду масавай яйкакладкі молі (ліпень — жнівень).

Псеўдасаркафага мамліята — эфектыўны паразіт-драпежник яблыневай молі. Гібель шкодніка ад энтамафага складае 17,0—59,4 працэнта. Лічынка ў пачатку харчуецца ў вусені як паразіт, затым паядае кукалак. Лёт тахіны пачынаецца ў першую дэкаду пасля цвіцення саду і працягваецца паўтара месяца.

Герпестомус брунікорніс пімпла турсьнела — мнагаедны. Паразітуе ў кукалках многіх відаў матылькоў, у тым ліку і яблыневай молі. Лёт іх назіраецца ў перыяд ападання неаплоднай завязі яблыні (першая палавіна чэрвеня) і ў канцы ліпеня — пачатку жніўня.

ШЛЯХІ ЗАХОУВАННЯ І УЗМАЦЕННЯ ЭФЕКТЫўНАСЦІ ПРЫРОДНЫХ ЭНТАМАФАГАў

1. Апрацоўка плодовага саду інсектыцыдамі (0,2 працэнта хларафосу, 0,2 працэнта фазалону, 0,3 працэнта карбафосу) праводзіцца да яго цвіцення, калі асноўная маса энтамафагаў яшчэ не выйшла з месца зімавання.

2. Пасля цвіцення саду, у перыяд вясновага лёту энтамафагаў, інсектыцыды замяняюцца біялагічнымі сродкамі барацьбы: біяпрэпаратамі супраць комплексу лісцегрызучых шкоднікаў і трыаграмай супраць яблыневай пладажэркі.

3. Для прыцягнення і падкормкі энтамафагаў патрэбна высяваць у мікрадоўжыні плодовага саду (на 8—10 працэнтаў плошчы) сарэпціую гарчыцу па снезе (у снежні — санавіну) на загады падрыхтаваных участках (50 кг/га).

4. Вяскою і ў пачатку лета высяваць у садзе ў 2—3 тэрміны грэчку, гарчыцу, кроп, высаджваюць насеннікі морквы. Харчаванне нектарам кветак гэтых раслін павялічвае пладавітасць і працягласць жыцця карысных насякомых у 2—3 разы.

В. БАЛОТНІКАВА

ВЫКАРЫСТАННЕ ЖЫВЫХ АРГАНІЗМАў ДЛЯ ЗНІШЧЭННЯ КАМАРОў

М. ДЫЛЬКО,

кандыдат ветэрынарных навук

У выніку ўкаранення ў сусветную практыку хімічнага метаду барацьбы са шкоднікамі сельскагаспадарчых культур і жывёлагадоўлі, а таксама ў выніку выкарыстання хімікатаў для іншых мэт, у асяроддзі сабралася вялікая колькасць ядаў, якія па харчовых шляхах перадаюцца ад аднаго арганізма да другога. Іх знаходзяць паўсюдна, і гэта вядзе да гібелі ўсяго жывога. З прычыны катастрафічных вынікаў ужывання ядавітых рэчываў вельмі перспектыўным уяўляецца біялагічны метад, у аснове якога ляжыць прыцып выкарыстання супраць шкоднікаў біялагічных фактараў: узбуджальнікаў захворвання паразітаў, драпежнікаў, вылучэнняў палавых залоз самцаў, так званых фермонаў, з дапамогай якіх прыцягваюць да вызначаных прадметаў (апрацаваных фермонам і кантактным ядам) і знішчаюць самцоў толькі аднаго віду. Непажаданыя арганізмы можна таксама знішчыць, пазбавішы іх спрыяльных умоў жыцця (экалагічнае ўздзеянне).

Выплод аднаго з асноўных кампанентаў заезді — камароў-крывасмокаў адбываецца ў азёрах, сажалках, лужах, на мелкаводдзях, балотах, лугах пасля раставання снегу. У летне-асенні перыяд лічынкаў камароў-крывасмокаў з'яўляюцца таксама на мелкаводдзі вадасховішчаў.

Камары пераносцяць узбуджальнікаў маларыі, тулярэміі, сібірскай язвы і каля 150 узбуджальнікаў вірусных захворванняў, з якіх больш як 30 шкодныя для людзей. У перыяд масавага нападзення на жывёл крывасмокі зніжваюць мясную прадуктыўнасць і надой малака на 10—15 працэнтаў.

Нашы пошукі натуральных ворагаў камароў далі магчымасць устанавіць, што для біялагічнай барацьбы з камарамі ў Беларусі з поспехам могуць выкарыстоўвацца рыбы, якія харчуюцца лічынкамі і кукалкамі камароў. Добрую паслугу чалавеку аслужыла цэпалобівая рыбка гамбузія. З яе дапамогай лі-

квідаваны камары — пераносчыкі маларыі на паўдні Украіны, Паўночным Каўказе, у Закаўказзі, Туркменіі, паўднёвай частцы Казахстана. Ва ўмовах Беларусі, па нашых дадзеных, для барацьбы з камарамі ў плыткіх вадаёмах прыгодны смеццевыя рыбы: аўсянка (вярхоўка) і колюшка. Пры пасадцы адной рыбіны на 1 м² вадаёма за адзін сезон колькасць камароў памяншаецца ў 5,7 раза.

Засяленне вадаёмаў карпам і карасём вядзе да зніжэння выплоду камароў да практычна неадчувальнай колькасці.

У водных фаз развіцця камароў шмат ворагаў, сярод якіх выявіўся камарнекрывасмок — хааборус. Яго лічынка за суткі з'ядае да 9 лічынак камароў-крывасмокаў. У натуральных умовах 5,6% лічынак хааборуса за 3—6 дзён знішчаюць 14—44% лічынак крывасмокаў, 12,9% за тры дні знішчаюць 69, а за 6 дзён — 78% камароў-крывасмокаў.

Вялікае спусташэнне лічынак камароў робіць бачны пад мікраскопам арганізм — прасцейшае-мікраспарыдыя.

Даследаваннямі Н. Пахолкінай, якія вяліся ў БелНДВІ выяўлена, што лічынак крывасмокаў знішчаюць не толькі драпежныя лічыны хааборуса, але і драпежныя лічыны камароў крыфафіла і махлонікса, якія ва ўмовах вопыту за суткі з'ядаюць да 4,4% лічынак крывасмокаў, у выніку колькасць апошніх на 8-мы дзень зніжаецца на 89—92%.

Жукі-плывунцы знішчаюць за суткі 19%, а за 8 сутак да 90% лічынак камароў. У біялагічнай барацьбе з камарамі-крывасмокамі можна выкарыстоўваць лічыны стракоз.

Даследчыкі, якія вывучаюць біялагічны метад барацьбы з насякомымі, цяпер заняты выяўленнем, інтрадукцыяй і акліматызацыяй іх ворагаў і шкоднікаў, распрацоўкай прывіваў, што спрыяюць іх натуральнаму скапленню, распрацоўкай і ўдасканаленню метадаў масавага рэгулявання полу шкоднікаў, распрацоўкай тэхналогіі атрымання біяпрэпаратаў, выкарыстаннем генетычных асаблівасцей арганізмаў, якія даюць магчымасць знізіць колькасць шкоднікаў.

МЛЕКАКОРМЯЧЫЯ І НАСЯКОМЫЯ

У складзе сусветнай фауны вядома каля 400 відаў насякомаедных млекакормячых, якія складаюць 90 родаў, аб'яднаных у 9 сямействаў. З гэтай колькасці насякомаедных на тэрыторыі Савецкага Саюза жыве каля 30 відаў, якія прадстаўлены 4 сямействамі. Сярод вышэйшых звяроў насякомаедныя з'яўляюцца найбольш старажытнымі і прымітыўнымі жывёламі. Яны разнастайныя па свайму знешняму выглядзе і анатамічнай будове. Памеры іх — ад сярэдніх да самых маленчкіх, і важаць яны ад 12 грамаў (землярыйкі) да 1,6 кілаграма (вожыкі). Цела ў іх стройнае, галава ў большасці клінападобная, завостраная, з падоўжаным у выглядзе хабатка носам. Тулава пакрыта роўнай і густой аксаміцістай поўсцю, а ў некаторых цвёрдымі шчытападобнымі валасамі або кароткімі іголкімі. Вядуць насякомаедныя наземны, падземны, паўводны спосаб жыцця. У большасці з іх актыўнасць начная. Нягледзячы на малы рост, яны вельмі пражэрлівыя і кормяцца ў асноўным насякомымі.

У большасці выпадкаў насякомаедныя аказваюць неацэнную дапамогу чалавеку ў знішчэнні шкодных насякомых і іх лічынак, чарвякоў, смаўжоў, а таксама шматлікіх шкоднаў лесе, садоў, лугоў, якія яны праследуюць на зямлі, у вадзе і нават пад зямлёй.

Па апошніх дадзеных, у Беларусі жыве 10 відаў насякомаедных, якія належаць да 6 родаў і 4 сямействаў. Практычна на тэрыторыі рэспублікі здабыта 6 відаў насякомаедных — звычайны вожык, звычайны крот, звычайная і малая буразубкі, звычайная кутора і малая белазубка. Звяркі здабыталіся ў розных прыродных раёнах рэспублікі, галоўным чынам у лясных біятопах.

У сувязі з разнастайнасцю драўніннай, хмызняковай і травяністай расліннасці насякомаедныя распаўсюджаны нераўнамерна. Самымі распаўсюджанымі ў нас з'яўляюцца крот, звычайны вожык, а з землярыек — звычайная і малая буразубкі.

Даказана, што землярыекі схільны выбіраць сабе месца жыхарства найбольш кормныя і багатыя на сарвашчы лясы, розныя па складу, у асноўным разрэджаныя і засмечаныя, а таксама вадаёмы і ўскрайкі балот. Такім чынам, колькасць насякомаедных пераважна залежыць ад багацця кармавой базы ў тым або іншым біятопе. Па нашых дадзеных, самыя распаўсюджаныя насякомаедныя ў Беларусі — звычайная і малая буразубкі, а ў вільготных месцах — звычайная кутора, якія жывуць ва ўсіх абласцях рэспублікі, але найбольшай колькасці дасягаюць на поўдні. Дзякуючы малым памерам, гнуткаму целу, яны пранікаюць у месцы, недаступныя больш буйным звяркам. Кормяцца буразубкі чарвякамі, іх лічынкамі, вусенямі, якія знаходзяцца ў верхніх слаях глебы і ў лясным подсіцеле, і зрэдку паядаюць дробных пазваночных — жаб, грызуноў, а трапляючы ў ямы — нават сваіх суседзяў.

Па дадзеных Ц. Івантэра (1972), землярыекі асабліва ахвотна паядаюць насякомых, якія належаць да сямействаў

жужальяў, лістаедаў, шчаўкуноў, даўганосікаў, мух, жукоў-гнаваякоў, хрушчоў і іншых. На другім месцы — лічынкі двухкрылых (10—12 працэнтаў), а потым ідуць вусені матылькоў, клопы, прамакрылыя, перапончатакрылыя (ад 1 да 5 працэнтаў).

Нараўні з насякомымі вялікае значэнне ў корме землярыек маюць дажджавыя чарвякі, але спажыванне іх зніжаецца паралельна памяншэнню памераў гэтых звяркоў. Так за час назіранняў з 1955 па 1971 год было заўважана, што колькасць звычайных буразубак, у корме якіх былі і дажджавыя чарвякі, складала 58 працэнтаў, сярэдніх буразубак — 11 працэнтаў, малых буразубак — толькі 5 працэнтаў. Радзей і ў меншай колькасці паядаюць землярыекі павукападобных, мнаганожак, малюскаў (слізнякоў). Пазваночныя жывёлы пераважна дробныя млекакормячыя і жабы, з'яўляюцца для іх другарадным кормам, і роля гэтых жывёл у корме землярыек некалькі павялічваецца зімою, пры недахопе асноўнай ежы. Як бачым, землярыекі рэдка забіваюць такіх буйных жывёл, як палёўкі і часцей за ўсё задавальняюцца мярцачынай. Наогул, кожны суткі землярыекі з'ядаюць вялікую колькасць ежы, якая ў 1,5—2 разы перавышае іх уласную вагу.

Такім чынам, у корме розных відаў землярыек існуе свая відавая асаблівасць і сезонная залежнасць. Чым менш жывёла, тым больш яна насякомаедная. Буйнейшыя з іх, як, напрыклад, звычайны вожык, які таксама найбольш распаўсюджаны ў паўднёвых раёнах рэспублікі, адпаведна аддаюць перавагу больш буйным беспазваночным (дажджавым чарвякам, малюскам, хрушчам і інш.) і некаторым дробным, маларухомым пазваночным. У іх рацыён уваходзіць і раслінны корм — садавіна, сакавітыя карэнні і насенне.

Вельмі распаўсюджаным відам насякомаедных у Беларусі з'яўляецца крот. Крот жыве на лугах (пойменных і сухадольных), на выганах і ў лясках амаль усіх тыпаў. Промысловае значэнне крата ў Беларусі павялічваецца з поўдня на поўнач. Гэта залежыць ад шэрагу фактараў: ад тыпу глебы, мясцовага рэльефу і, безумоўна, корму. Крот селіцца ў месцах, дзе глеба ўмерана вільготная і ў верхнім слаі круглы год ёсць ежа — лічынкі насякомых, мядзведкі, хрушчы, гнаеявікі і іншыя.

Даследаванні паказалі, што ў няволі крот можа з'есці на працягу паўгадзіны 40 г беспазваночных, хоць яго страўнік змяшчае не больш як 20 г, а праз 5 гадзін ён можа з'есці яшчэ такую ж порцыю. Знішчаючы шкоднаў лесе, агародаў, садоў, сенажацей, крот зрэдку наносіць шкоду, падкопваючы расліны ў агародах і псууючы сенажаці.

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што насякомаедныя жывёлы, у асноўным, кормяцца насякомымі — шкоднікамі лясоў, лугоў і сельскагаспадарчых культур, выконваючы вялікую ролю ў біялагічнай барацьбе з імі.

В. МІХАЛАП,
кандыдат біялагічных навук

ЗЕМНАВОДНЫЯ СУПРАЦЬ ШКОДНІКАЎ

У цяперашні час на тэрыторыі зямнога шара жыве прыкладна 2100 відаў зямнаводных, з іх у СССР — толькі сотая частка, а ў Беларусі — 11 відаў. Сярод іншых пазваночных жывёл спосаб жыцця і паводзіны зямнаводных вывучаны ў найменшай ступені. Гэта ў асноўным тлумачыцца тым, што ўвагу вучоных перш за ўсё прыцягвалі жывёлы, якія маюць значэнне ў гаспадарчай дзейнасці чалавека. Натуральна, што ў гэтых адносінах зямнаводныя не могуць канкураваць, напрыклад, з птушкамі і млекакормячымі, значэнне якіх у народнай гаспадарцы агульнавядома. І гэтым, відаць, тлумачыцца той факт, што ахова і прыцягненне птушак, павелічэнне колькасці карысных млекакормячых атрымалі вельмі шырокае распаўсюджанне, у той час як дзеці і дарослыя не могуць пераадолець непрыязнасць да «барадаўчатай», «агіднай», але, як мы ўбачым далей, не менш карыснай для чалавека жабы. Ні адзін від зямнаводных, што жывуць на тэрыторыі СССР, не з'яўляецца шкодным. Дагэтуль сустракаюцца гаспадары, якія, заўважыўшы на ўчастку з клубніцамі жабу, забіваюць яе. Гэта няправільна, таму што жабы ніколі не шкодзяць ягад, а, наадварот, актыўна знішчаюць шкоднаў ягадных культур. З-за маруднага спосабу руху і адсутнасці якіх-небудзь значных ахоўных прыстасаванняў зямнаводныя не маюць магчымасці ўцячы або схаватца ад сваіх ворагаў.

Зямнаводныя харчуюцца выключна жывёльнай ежай і прыносяць карысць, знішчаючы шкодных насякомых у садах, агародах, на палях і лугах. Ядуць яны пераносчыкаў і ўзбуджальнікаў розных захворванняў: камароў, аваднёў, сляпнёў і іх лічынкі, а таксама малюскаў і чарвякоў. Асобая роля ў знішчэнні лічынак камароў належыць жарлянкам і трытонам. Жарлянкі ў некаторых месцах знішчаюць да 50% лічынак камароў на працягу аднаго месяца. Рацыён трытонаў, якія ядуць водных беспазваночных, на 57% складаецца з лічынак двухкрылых. Роля трытонаў у знішчэнні камароў ўзмоцнена яшчэ і тым, што яны жывуць у невялікіх стаячых вадаёмах.

Як паказалі даследаванні розных зямнаводных, найбольш карыснымі сярод зямнаводных, якія харчуюцца воднымі арганізмамі, з'яўляюцца звычайны трытон, азёрная жаба і жарлянка, а сярод відаў, якія харчуюцца наземнымі беспазваночнымі, — квакша, шэрая жаба, часночніца, травяная і вастрамордая жабы. Некалькі менш шкодных арганізмаў знішчаюць сажалкавая жаба, грабенчатая трытон і зялёная жаба.

Каб найбольш поўна ацаніць карысную

ролю земнаводных, трэба зыходзіць з колькасці гэтых жывёл на вызначанай тэрыторыі. Хоць такога роду даследаванняў вельмі мала, ёсць падставы меркаваць, што роля земнаводных у знішчэнні шкодных арганізмаў значная. Так, Б. А. Красаўцаў падлічыў, што адна травяная жаба за суткі з'ядае ў сярэднім сем шкодных жывёл. Улічваючы, што актыўнасць травяной жабы на працягу года складае 6 месяцаў, няцяжка падлічыць, што яна знішчыць за гэты час 1260 шкоднікаў. А калі на 1 гектары ў сярэднім живе каля 300 жаб, дык усе яны могуць знішчыць да 378.000 шкоднікаў. Натуральна, што характар харчавання земнаводных, а адпаведна і іх карыснае дзейнасць можа змяняцца ў розныя гады ў залежнасці ад іх колькасці. У сувязі з гэтым выдавочна неабходна павелічэння колькасці ўсіх відаў земнаводных, што жывуць на тэрыторыі БССР.

Хоць усе дарослыя земнаводныя харчуюцца жывёльнай ежай, знішчаючы вялікую колькасць відаў беспазваночных, розніца ў кармавых розных відаў нязначная. Спіс жывёл, якімі кормяцца земнаводныя, вельмі вялікі. Аналіз эмсіцыва страўніка вастрамордай жабы сведчыць аб тым, што яна з'ядае ў два разы больш відаў беспазваночных, чым пецы дрозд, у тры разы больш за берасцянку, якая як і жаба, збірае ежу на зямлі.

Вывучэнне саставу кармоў земнаводных паказвае, што ўсе яны ўжываюць у ежу беспазваночных жывёл. Тым не менш асобныя віды могуць харчавацца і пазваночнымі. Так самая буйная ў нашай фауне азёрная жаба можа ўжываць у ежу малявак рыб, апалонікаў іншых земнаводных, а таксама дарослых квакшаў і вастрамордых жаб. Вядомы выпадкі, калі ў страўніку азёрнай жабы знаходзілі невялікага вужа, землярыек, а таксама птушанят тых птушак, што гнездзяцца на вадзе. Вядомы выпадкі напаўнення шэрай жабы на дзіцянят дробных грызуноў.

Пры ўтрыманні ў няволі ў адным тэрарыуме травяной жабы і порсткай яшчаркі, нам давялося быць сведкамі напаўнення жабы на яшчарку. І нягледзячы на тое, што яшчарка была даўжэйшая за жабу, тая праглынула яе. Аднак апісаныя выпадкі хутчэй за ўсё звязаны з недахопам іх асноўнага корму — беспазваночных жывёл.

Галоўнае значэнне ў харчаванні нашых жаб маюць наземныя формы беспазваночных. Гэта звязана з тым, што ў летні час яны вядуць менш водны спосаб жыцця, чым трытоны. Нават зялёныя жабы, жыццё якіх звязана з вадой, у пошуках ежы часта выходзяць на бераг.

Бурыя жабы — вастрамордая і травяная — пасля размнажэння адыходзяць ад вадаёма на значныя адлегласці і харчуюцца выключна наземнымі беспазваночнымі. Гэта ж характэрна і для квакш, часночніц, зялёнай і шэрай жаб. Вядучую ролю ў харчаванні гэтых відаў маюць жукі і двухкрылыя. Так, у 230 абследаваных страўніках травяной жабы знойдзена 87 відаў беспазваночных, многія з якіх з'яўляюцца шкоднікамі сельскагаспадарчых культур.

Значэнне земнаводных ў барацьбе са шкоднікамі вялікае яшчэ і таму, што яны ў большай колькасці, чым птушкі, ядуць насякомых з непрыемным пахам і смакам, а таксама насякомых з ахоўнай афарбоўкай. Акрамя таго, сухапут-

ныя віды земнаводных палююць увечары ці ўначы, калі большасць насякомаедных птушак спіць. Нашы даследаванні актыўнасці травяной жабы паказалі, што ва ўмовах Беларускага Паазер'я (Віцебская вобласць) большая колькасць асобін найбольш актыўная ад змярку да дзвюх гадзін ночы. Потым актыўнасць зніжаецца і да 11 гадзін дня дасягае мінімуму. Удзень яны затойваюцца ў хмызняку, пад каменнямі, пнямі, у густой траве, у месцах з павышанай вільготнасцю.

Значыцца, за амфібіямі трэба прызнаваць цалкам самастойную ролю ў знішчэнні шкодных насякомых. І, прытым, не трэба праводзіць спецыяльных мерапрыемстваў для таго, каб іх прывабіць. У гэтым перавага амфібіі перад птушкамі.

На вялікую карысць земнаводных як знішчальнікаў шкодных насякомых у садах і агародах даўно звярнулі ўвагу садоўнікі Англіі, Галандыі, Венгрыі, якія спецыяльна завозяць жаб з іншых краін і выпускаюць іх у сады і аранжарэі. У сярэдзіне 30-х гадоў з Антыльскіх астравоў на Гавайскія было вывезена каля 150 экзэмпляраў жабы-агі. Іх размножылі, і больш мільёна жаб было выпушчана на пазваночны цукровага трыснягу. Вынікі былі вельмі добрыя. З гэтай мэтай выкарыстоўвалі земнаводных і ў нас. Добрыя вынікі былі атрыманы юнатамі, якія выпускалі жаб на прышкольныя

ўчасткі. Большасць садаводаў адзначае, што ў тыя гады, калі многа бывае жаб, асабліва добра растуць клубніцы, на саляце, кропе няма слізнякоў, а ружы цвітуць на рэдкасць пышна. Добрыя вынікі з мэтай прыцягнення жаб у сады і агароды можа даць выкарыстанне спецыяльных скрынак, перавярнутых і прыкрытых травой. Жабы ахвотна карыстаюцца такімі сховішчамі ў спякотныя дні лета, а ўначы актыўна знішчаюць шкоднікаў у раёне размяшчэння гэтых сховішчаў.

Між тым на ахову земнаводных амаль не звяртаецца ўвагі. Так, напрыклад, пры падкормцы азімых з самалётаў вясной 1974 г. у Віцебскім раёне каля в. Вароны вялікая колькасць хімічных рэчываў ветрам была аднесена на балота, дзе загінулі ўсе жабы. Паверхня вады была літаральна пакрыта іх трупамі. Калі ўлічыць, колькі загінула жабінай ікры, дык выдавочны ўрон, нанесены тым культурам, за ўраджайнасць якіх змагаліся лётчыкі сельскагаспадарчай авіяцыі.

Жабы, як і іншыя земнаводныя, патрабуюць аховы як актыўныя знішчальнікі шкодных насякомых. Калі б на Зямлі не было жаб, зерневыя, агароднінныя і пладова-ягадныя культуры мелі б ад шкоднікаў намога большы ўрон. Аднак дагэтуль чалавецтва ацаніла значэнне жаб толькі як лабараторных жывёл.

А. ЛЯШКО, В. РАДКЕВІЧ,
кандыдаты біялагічных навук

Ранука шэрай

«РОДНАЯ ПРИРОДА»

НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

ЧТОБЫ НЕ БЕДНЕЛА КЛАДОВАЯ ПЛОДОРОДИЯ

Начальник Управления земельных фондов и землеустройства МСХ БССР тов. Чувичко, заместитель директора республиканского проектного института по землеустройству, кандидат сельскохозяйственных наук тов. Жмако и главный специалист по землеустройству института тов. Мороз посвятили свою статью использованию мелкозалегающих мелиорированных торфяников в сельском хозяйстве.

ПОЧВА — КОМПОНЕНТ БИОСФЕРЫ

Изменение во всемирном балансе кислорода и углекислоты, уменьшение биологически чистой воды заставили ученых обратить особое внимание на роль почвенного покрова как на неотъемлемый компонент биосферы. Этой теме и посвящена статья В. Евтихевича, доцента Могилевского педагогического института, кандидата географических наук.

СОЮЗ ЗЕМЛИ И ВОДЫ

В статье рассказывается о проекте мелиорации земель на значительной территории Белоруссии, осуществление которого даст возможность для дальнейшего развития разносторонних отраслей народного хозяйства.

ВОДНЫЕ РЕСУРСЫ. ИХ ПЛАНИРОВАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

Заместитель министра мелиорации и водного хозяйства БССР А. Беляев ставит вопрос в своей статье о рациональном использовании водных ресурсов и разработке эффективных мер по их охране от загрязнения.

ВНИМАНИЕ: ПЕСТИЦИДЫ!

О правилах хранения пестицидов, безопасности в работе с ними, ликвидации накопления их остатков в почве, водоемах и других объектах окружающей среды — вот вопросы, которые затрагиваются в этой статье.

БРАКОНЬЕРА ОСТАНОВИТ ОБЩЕСТВЕННОСТЬ

К большому сожалению, на реках и озерах республики встречаются еще случаи браконьерства и часто довольно грубые. Предупреждение и наказание браконьеров — одно из условий сохранения рыбных запасов наших водоемов, — пишет в своей статье инспектор Белрыбвода тов. Курган.

ПРИГЛАШАЕТ «ПОЛЕСЬЕ»

На берегах Припяти в сосновом лесу вблизи деревни Лясковичи Петриковского района открылась турбаза «Полесье». О ней и рассказывается в корреспонденции.

ПАЦИЕНТ

Предлагается читателю рассказ В. Юдина, написанный по личным наблюдениям за оленями в тайге.

ВРАГИ НАШИХ ВРАГОВ

В борьбе с вредителями полей, лесов, садов и огородов союзниками человека являются млекопитающие и птицы, пресмыкающиеся и земноводные, насекомые и паукообразные, микробы, вирусы, грибы и растения, которые являются врагами наших врагов. Авторы статей подробно рассказывают о их жизни, поведении и пользе, которую они приносят человеку.

В номере также печатается много разнообразных материалов под рубриками «Школа и природа», «Под говор костра» и др.

У НУМАРЫ

В. ЧУВИЧКА, В. ЖМАКА, Р. МАРОЗ. Каб не бяднела кладоўка ўрадлівасці	1
В. ЕУЦІХЕВІЧ. Глеба — кампанент біясферы	3
У. АЛЬГЕРЧЫК. Саюз зямлі і вады	4
А. БЯЛЯЕУ. Водныя рэсурсы. Іх планаванне і выкарыстанне	5
І. ЯЦУК. Сцёкавую ваду — на арашэнне	6
В. КАЛЕЧЫЦ. Ушацкая група азёр	6
В. ШАБОВІЧ, С. ЛЯСНЕУСКІ. На берагах Нарачы	7
У. МАРУТКОУ. Ці гнездзяцца ў нас шэрыя гусі?	8
І. ІВАНОУ. Увага: пестыцыды!	8
Зварот да абласных, гарадскіх і раённых саветаў, пярвічных калектываў і ўсіх членаў Беларускага таварыства паляўнічых і рыбаловаў	10
Сацыялістычныя абавязальствы Беларускага таварыства паляўнічых і рыбаловаў на 1975 год	10
Афіцыйны адзел	11
В. ДАШКЕВІЧ. Усё толькі пачынаецца...	12
І. КУРГАН. Браконьера спыніць грамадскасць	12
А. КУДРАУЦАУ. Тавары добрыя і розныя	13
Р. ЦЫЕНСКІ. Чаму зніжаюцца нарыхтоўкі?.. . . .	16
Календар рыбалова	17
Нататкі натураліста	18
Я. ПАРХУТА. Там, дзе жыве Ганьна	20
Л. ЛЕВАНОВІЧ. Песня дзятла	22
М. ПЯНКРАТ. Буян	22
І. АБАБУРКА. Карэнне	23
Б. ЛАПО. Запрашае «Палессе»	24
У. ЮДЗІН. Пациент	25
Школа і прырода	26
А. ПАДЛІПСКІ. «З прыродаю адным жыццём ён дыхаў...»	28
Пад гоман вогнішча	29
А. КУРСКОУ. Лятучыя мышы і насякомыя	30
Р. ТАРЛЕЦКАЯ. Сарокі. Ці шкодныя яны?	31
У. ОСІПАУ, Т. ПАЛЯКОВА. Энтамафагі і іх роля ў ахове капусты ад шкоднікаў	32
В. БАЛОТНІКАВА. Ворагі яблыневай молі	33
М. ДЫЛЬКО. Выкарыстанне жывых арганізмаў для знішчэння камароў	33
В. МІХАЛАП. Млекакормячыя і насякомыя	34
А. ЛЯШКО, В. РАДКЕВІЧ. Земнаводныя супраць шкоднікаў	34

Выдавецтва «Полымя»

Дзяржаўнага камітэта СМ БССР
па справах выдавецтваў, паліграфіі
і кніжнага гандлю

Мастацка-тэхнічны рэдактар Н. Ц. Шахрай
Карэктар Т. Ф. Бірыч

Адрас рэдакцыі: 220012, Мінск,
вул. Друкарская, 25
Тэл. 32-33-89, 32-35-08

Здадзена ў набор 10/III-75г.
Падымана да друку 12/IV-75 г.
Фармат 60×90%. Друк. арк. 4,5. Улік.-выд. арк. 7,3.
Тыраж 53 000 экз. АТ 08620. Заказ 130.
Цана 30 кап.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга
друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

2

222 747-3

Цана 30 кап.

В0000003824276

Індэкс 74926

З блізкіх і далёкіх лагчын плыло дыханне зямлі. Яно плыло сырымі пахамі. У душу залятала лясная прэзь, набрынялая тымі адмысловымі сокамі, якія ператвараюць у пажыўную страву раслінам не толькі пахучую ігліцу сосен, елак, лісце вольхаў, асін, клёнаў, вязаў і дубоў, не толькі навалу апалага сучча, але і самыя дрэвы-стваліны, што пападалі, аджыўшы свой век. Багатая, цудоўная прэзь! Яе востры пах то на нейкі час адплывае, то зноў дыхне хваляю, перабіваючы іншыя пахі. Гэта — пахі вясновай свежасці, пахі зя-

лёнага моху, змакрэлай кары — сасновай, яловай, дубовай з востра вільготнымі пахамі асін і вольхаў. І нельга не адчуць і не пазнаць асалодкавага струменя — сокаў бяроз. З балотных прастораў шлюць свае мокрыя ўдыхі лазовыя хмызы, асокі і чароты. А з палёў плывуць тарфяныя перагары...

Піліп ПЕСТРАК
(«СЕРАДЗІБОР»)

«Родная прырода» 1975, № 3, 1—32

